T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSMAİL BİLGİN'İN TARİHÎ ROMANLARINDA TÜRK İSLÂM ÜLKÜSÜ

Leyla YILBAŞI
19915001

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Felat AKTAN

Diyarbakır, 2023

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSMAİL BİLGİN'İN TARİHÎ ROMANLARINDA TÜRK İSLÂM ÜLKÜSÜ

Leyla YILBAŞI
19915001

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Felat AKTAN

Diyarbakır, 2023

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitepsi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "İsmail Bilgin'in Tarihî Romanlarında Türk İslâm Ülküsü" adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

13/01/2023

Leyla YILBAŞI

ÖN SÖZ

Tarih; geçmişte yaşanmış olayların gününü ve zamanını bildiren, yer göstererek anlatan ve bu olaylar arasında neden sonuç ilişkisini kuran bir bilimdir. Tarih biliminin geçmişi, bilindiği üzere insanlığın ortaya çıkışıyla paralellik gösterir. Bununla birlikte bu disiplinle ilgilenen pek çok bilim insanı yetişmiştir. Mezkûr araştırmacıların bir kısmının tarihî bilgileri nesnel bir biçimde veremedikleri tespit edilmiştir. Bu saptamanın sebebi ise yapılan araştırmalarda kendi duygu, düşünce ve fikirlerinden dolayı objektif davranamamalarından kaynaklanmaktadır.

Tarihî disiplinin diğer alanlarla ilgisi yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle edebiyat alanıyla olan yoğun iş birliği dikkat çekmektedir. Tanzimat Dönemi'nde Türk edebiyatına giren roman, zamanla tarihî konulardan en fazla yararlanılan tür haline geldiği söylenebilir. Bu türün dünya edebiyatındaki ilk yazarı, Walter Scott'tur. Scott'tan sonra Osmanlı Devleti'nin son yüzyılına girdiği bir dönemde bazı Türk yazarlar, tarihî roman yazma teşebbüsüne girmiştir. Bunlar arasında Ahmet Mithat Efendi ve Namık Kemal öne çıkan isimlerdendir. Ahmet Mithat Efendi, ilk tarihî roman yazma denemesi yapmıştır. Yazarın "Yeniçeriler" adlı eseri, bu türün başlangıcı olarak sayılabilir. Ancak; Namık Kemal'in "Cezmi" adlı romanı, Ahmet Mithat'ın eserinden sonra yazılmasına rağmen Türk edebiyatının ilk tarihî romanı olarak kabul edilmektedir.

Namık Kemal'den sonra günümüze kadar pek çok tarihî roman yazarı gelmiştir. Bu yazarlar arasında aynı zamanda popüler tarihî romanları olan İsmail Bilgin de yer almaktadır. Bilgin, Türk edebiyatına farklı türlerde eser kazandırmış ve bu eserlerinin konusu olarak tarih ve tarihî kişileri ele almıştır. Yazar, tarihsel konular yanında aynı zamanda İslâmî ögelerden de yararlanmıştır. Bundan dolayı çalışmanın konusu gereği İsmail Bilgin'in eserleri incelenmeye başlanmıştır. Bilgin'in romanları nitelik bakımından "Türk İslâm Ülküsü" başlığına uygun görülüp çalışma kapsamına alınmıştır. Bunula beraber yazarın eserlerinin tarihî disiplinler çerçevesine ne derece yakın olduğu muhakeme edilmiştir.

Lisans dönemimden bu yana desteğini benden esirgemeyen, hiç sıkılmadan ve yorulmadan her alanda bana yardımcı olan ve beni cesaretlendiren tez danışmanım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Felat AKTAN'a saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Çok değerli vakitlerini bana ayırdıkları ve görüşme olanağı sağladıkları için değerli yazarımız İsmail BİLGİN Beyefendi'ye teşekkürü bir borç bilirim. Yüksek Lisans dönemim boyunca bana yardımcı olup beni destekleyen Dr. Öğr. Üyesi Elif DURAN OTO'ya ve yapıcı tenkitleriyle tezimize katkı sunan Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR hocamıza teşekkürlerimi sunuyorum. Maddi ve manevî olarak her daim yanımda olan ve zor zamanlarımda yardımlarını esirgemeyen sevgili aileme teşekkür ediyorum.

Leyla YILBAŞI

Diyarbakır, 2023

ÖZET

Türk halkının kültürel ve politik birliğini ön plana çıkaran Türkçülük, geleneksel Türk kültürünün özünü yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Kültürel olarak gelişebilen dinamik bir varlık önermesine dayanan Türkçülük, kültürel zenginleşmeye yönelik kapsayıcı bir yaklaşımı savunmuş ve dünya çapında farklı kültürel etkilere açık olmayı teşvik etmeye zemin hazırlamıştır. Tarihî popüler romanlarda bu kavram ile beraber inanç metaforu ortaya çıkmış, bu mefhum Türk kimliğinin tanımlayıcı bir yönünü oluşturmuştur. Ehemmiyetli edebî türler arasında yer alan roman, uzun soluklu anlatımlara elverişli yapısıyla birlikte din ve inanç unsurlarının yoğun bir şekilde değerlendirildiği eserler olarak dikkat çekmiştir. İnanç kavramının Türk toplumuna sirâyet etmesi din ve Türk kültürü arasında sıkı bir bağ oluşturmuştur.

Bu bağı başarılı bir şekilde kullanan ve geniş araştırmalar sonucunda eserlerine yansıtan İsmail Bilgin, romanlarında Türk tarihinin önemli olaylarını ve şahsiyetlerini kurgusal bir üslupla anlatmış, ders kitaplarında bile yer almayan, kısmen daha az bilinen şahsiyetleri romanlarında başkahraman olarak göstermiştir. Bu sayede yazar, geçmişte yaşamış olan bu kahramanların hayatlarını okuyucunun bilgisine sunmuştur. Olayları ve kahramanları tarihî perspektif çerçevesinde realist bir şekilde ele alan Bilgin'in, eserleri birçok yönüyle dikkat çekmiştir. Osmanlı kuruluş tarihinden Kurtuluş Savaşı'na kadar olan süreçteki şahsiyetlere geniş bir şahıs kadrosu olarak yer vermiştir. Romanlarda Türkçülüğe ve İslâmiyet'e dair unsurların belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde İsmail Bilgin'in yaşamı ve sanatı hakkında bilgi verilmiş, eserleri yazınsal eleştiri bağlamında incelenmiştir. İkinci bölümde tarihî gerçeklik ve kurmaca kavramları üzerinde durulmuş, edebiyatın tarih ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Buradan hareketle tarihî romanın tanımı, kronolojik süreçteki yeri ve Türk edebiyatına yansımaları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde edebiyat, din ve ideoloji başlığı altında Türkçülük ve İslamcılık fikirleri incelenmiştir. Son bölümde ise yazarın romanlarının Türk İslam sentezi çerçevesinde incelenmesine ve değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar Sözcükler

İsmail Bilgin, Kurmaca, Tarihî Roman, Türkçülük, İnanç

ABSTRACT

Emphasizing the cultural and political unity of the Turkish people, Turkism aims to revive the essence of traditional Turkish culture. Turkism, which is based on the premise of a dynamic being that can develop culturally, advocated an inclusive approach to cultural enrichment and laid the groundwork to encourage being open to different cultural influences around the world. Along with this concept, the metaphor of belief emerged in historical popular novels, and this concept formed a defining aspect of Turkish identity. The novel, which is among the important literary genres, has attracted attention as the works in which religion and belief elements are evaluated intensively, together with its structure suitable for long-term narratives. The spread of the concept of faith to the Turkish society has created a tight bond between religion and Turkish culture.

Using this bond successfully and reflecting it to his works as a result of extensive research, İsmail Bilgin tells the important events and personalities of Turkish history in his novels with a fictional style, and he has shown the lesser-known figures, who are not even included in the textbooks, as the protagonists in his novels. In this way, the author presented the lives of these heroes who lived in the past to the reader's knowledge. It included the personalities in the process from the establishment of the Ottoman Empire to the War of Independence as a large staff. It is seen that elements of Turkism and Islam come to the fore in the novels.

In the first part of the study, information about İsmail Bilgin's life and art was given, and her works were examined in the context of literary criticism. In the second part, the concepts of historical reality and fiction are emphasized, and the relationship of literature with history is discussed. From this point of view, the definition of the historical novel, its place in the chronological process and its reflections on Turkish literature are emphasized. In the third chapter, the ideas of Turkism and Islamism were examined under the title of literature, religion and ideology. In the last part, the analysis and evaluation of the novels of the author within the framework of Turkish-Islamic synthesis are given.

Keywords

İsmail Bilgin, Fiction, Historical Novel, Turkishism, Religion

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ I

ÖZET III

ABSTRACT IV

İÇİNDEKİLER VI

KISALTMALAR VIII

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 5

İSMAİL BİLGİN'İN YAŞAMI, SANATI VE ESERLERİ 5

1.1. İSMAİL BİLGİN'İN YAŞAMI 5

1.2. İSMAİL BİLGİN'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ 5

1.3. İSMAİL BİLGİN'İN ESERLERİ 7

İKİNCİ BÖLÜM 11

2.1.TARİH NEDİR? 11

2.2.TARİHÎ GERÇEKLİK VE KURMACA KAVRAMI 13

2.3. TARİH VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ 15

2.3.1. Tarihî Roman Nedir? 17

2.3.2. Türk Edebiyatının Tarihle İlişkisi 19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 25

3.1. EDEBİYAT, DİN VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ 25

3.2. TÜRKÇÜLÜK HAREKETİ 28

3.3. İSLÂMCILIK HAREKETİ 32

3.4. TÜRK İSLÂM SENTEZİ 33

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 36

İSMAİL BİLGİN'İN TARİHÎ ROMANLARININ İNCELENMESİ 36

4.1.1. Çanakkale'ye Gidenler / Şu Boğaz Harbi..... 36

4.1.2. Gelibolu / Yenilmezlerin Yenildiği Yer..... 43

4.1.3. Sarıkamış Beyaz Hüzün 46

4.1.4. Elveda Balkanlar Unutulan Vatan..... 52

4.1.5. Çöl Kaplanı Fahrettin Paşa/ Medine Müdafaası 59

4.1.6. Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin 64

4.1.7. 57. Alay Çanakkale..... 69

4.1.8. 57. Alay Galiçya 74

4.1.9. 57. Alay Filistin..... 78

4.1.10. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Zaferi..... 82

4.1.11. Ankara'nın Ateştir Yolu..... 87

4.1.12. Osmanlılar Geliyor/ İlk Diriliş..... 90

4.1.13. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Tokadı..... 95

4.1.14. Kuşçubaşı Eşref..... 99

4.1.15. Sultan Alparslan/ Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı 104

4.1.16. Zenci Musa / Kuşçubaşı Eşref'in Sağ Kolu 108

4.1.17. Mehmet Fazıl Paşa Kût'ül Âmare'de Bir Aslan Terbiyecisi 114

4.1.18. Kudüs'teki Son Osmanlı/ Iğdırlı Onbaşı Hasan 118

SONUÇ..... 124

KAYNAKÇA 131

KISALTMALAR

AA	Anadolu Ajansı
akt.	Aktaran
BEU	Bitlis Eren Üniversitesi
bs.	Baskı, Basım
C.	Cilt
çev.	Çeviren
diğ.	Diğerleri
Doç. Dr.	Doçent Doktor
Dr.	Doktor
Dr. Öğr. Üyesi	Doktor Öğretim Üyesi
Ed.	Editör
ESKADER	Edebiyat Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği
Hz.	Hazreti
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Prof.	Profesör
r.a.	Radiyallâhu anh (Allah ondan razı olsun)
S.	Sayı
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem (Allah'ın selamı üzerine olsun)
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TOD	Tarih Okulu Dergisi
vb.	ve benzeri

GİRİŞ

Türkiye'nin zengin mirası, köklü bir dinî ve kültürel çerçeve ile şekillenmiştir. Çağlar boyunca inanç, Türk kimliğinin tanımlayıcı bir yönü olmuş, gelenek ve görenekleri önemli ölçüde etkilemiştir. Din, siyasetten eğitime kadar hayatın çeşitli alanlarını etkileyerek Türk toplumuna sirayet etmiştir. Din ile Türk kültürü arasındaki sarmal ilişki birbirinden ayrılamaz derecede birbirine bağlar. İslam inancı, insanları dua etmek ve ibadet etmek için bir araya getiren birleştirici bir güç olarak hizmet etmiştir. Bu birleştirme aynı zamanda, dinî ilkelerle uyumlu davranış ve faaliyetleri teşvik etmek için birlikte çalışan din görevlilerinin dinin bir sosyal düzenleme mekanizması olarak kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Muhammed İkbal, Osmanlı Türklerinin cesaretini Hintli Müslümanları İngiliz yönetimine karşı ayaklandırmak için bir açılım olarak görmüştür. Entelektüel ve pratik bir aktivist olarak İkbal, bu çabada çok önemli bir figürdü. İkbal'in Türk halkının bağımsızlık tutkusunu takdir etmesi, kendi *"millet"* anlayışını yansıtıyordu. Ona göre bir *"millet"*, dil veya ırkla değil, İslam'ın sınırları ve coğrafyayı aşan ortak değerleriyle tanımlanmaktadır. Bu çerçevede Müslümanlar, kendilerini daha büyük bir bütünün parçası olarak görerek birbirlerini algılamaktadır.

Türklüğü, Millîyetçiliği ve İslâm'ı kavramanın kendisi için çok önemli olduğunu vurgulayan tek kişi Muhammed İkbal değildir. Aynı dönemde Sadrazam Said Halim Paşa ve Türk şair, düşünür ve sosyolog Ziya Gökalp de mezkûr kavramların önemini fark etmiştir. Birlikte bunu yapmak için bir dizi yaklaşımdan yararlanarak Avrupa'nın yayılmacı kültürel politikalarına karşı bir süre sessiz kalmıştır. Pakistan'ın önde gelen siyasi figürlerinden Muhammed Ali Cinnah, İkbal örneğinde Said Halim Paşa'yı en iyi örnek olarak göstermiştir. Her ikisi de Osmanlı imparatorluğunun Batı taklidi peşinde Türk Millîyetçiliğini veya kültürünü feda etmemesi gerektiğine inanıyorlardı. Bu felsefe her iki birey tarafından da benimsenmiştir.

Türk aydını Hüseyin Nihal Atsız'ın şöhret yolu, 1931'de Atsız Mecmua dergisini yayınlamasıyla başlamış ve ardından on yıl Orhun Dergisi'nin editörlüğünü yapmıştır. Atsız, müdavim okuyucularından *"din"* konusundaki düşüncelerini çeşitli kitap ve makalelerle dile getirmiştir. Atsız, bir yazısında *"komünizm, darkafalılık ve kozmopolitizm"*in yükselişini *"ideal"* yokluğuna bağlar. Cumhuriyet döneminde popüler

bir mantra olan modernleşme adına *"Batı medeniyeti"* kervanına katılma fikrine şiddetle karşı çıkmıştır. Kendi duruşunu desteklemek için tarihten yararlanmış ve dilden kaynaklanabilecek tarafsızlığın da altını çizmiştir. İdeallerin faydacılığa indirgenmesine karşı çıkarak, matematiksel mantığın *"inancın"* herhangi bir yönünü sorgulamak için kullanılamayacağını savunmuştur. Atsız, aynı zamanda Tanrı kavramını da aynı bağlama oturtmuştur. Bu, Atsız'ın Türkçülükle bağdaştırdığı *"ideal"* kavramını *"din"* kavramıyla bir tutma konusundaki tavrına açıklık getirmiştir.

Hüseyin Nihal Atsız, *"ideal"* kavramını *"Türkçülük"* ile özdeşleşmiştir. Bunu gerçekle hayali harmanlayan, sıradan olmaktan uzak, anlaşılması zor bir amaç olarak tanımlamıştır. *"İdeallerin"* bir ulusun üyelerini harekete geçirip coşkulu tuttuğuna inanmıştır. Atsız'ın bir yazısında *"Türklük"* kavramı, kahramanlar ve şehitler gerektiren bir *"din"* olarak nitelendirilir. Atsız bu ideolojiyi bir eylem olarak görmüş, gerçekten yetenekli bir ruha sahip olanların takdir edebileceği bir fiiliyatın gerçekleşmesiyle amacına hizmet edeceğine inanmıştır. Atsız'ın *"akrabalık"* inancı da diyalektik bir yaklaşıma dayanmaktadır. O'nun sevgi ve nefretin bir arada var oluşuna dair merak uyandıran bakış açısı, hayatın her ikisini de bünyesinde barındırdığına olan inancından gelmiştir.

İslâm dünyası, bilim, ticaret ve sanayi gibi birçok alanda Batı'yı takip etmiştir. Onlar, kendi ilerlemeleri ile Batı arasındaki uçurumu kapatmak için çok az şey yapmıştır. İsmail Gaspıralı, İslâm'ın Rus Müslümanlarının kimliğini korumanın temeli olduğunun altını çizmiştir. Türkleri bir arada tutan özellik, Müslüman müritler arasında da en ileri olan İslam'a bağlılıkları olmuştur.

İsmail Gaspıralı, Türk entelijansiyasının İslâm dünyasını gözden kaçırmaması gerektiği konusunda uyarmıştır. Türklerin yaşadığı algılanan durgunluğun İslâm'dan sorumlu olduğu fikrini şiddetle karşı çıkmıştır. Gaspıralı, İslâm'ın ilerlemeye ve gelişmeye engel olmadığına inanmıştır. Ona göre, Arap, Türk ve İran dünyasının az gelişmişliğin temel nedeni, onların tabiatları veya dini inançları değil, diğer faktörler olmuştur.

Tarih boyunca Müslümanlar hâkim bir statüye sahip olmuş ve birçok yönden Batı'yı geride bırakmıştır. Ancak son zamanlarda hâkimiyetlerini o kadar kaybetmişlerdir ki İslâm dünyası şaşırtıcı bir şekilde geriye düşmüştür. Gaspıralı'ya göre bu açmazlığın çözümü Türklerin elindedir. Onların birliği ve ilerlemesi, onları İslam dünyasının öncüleri haline getirecektir. Batı medeniyetinin meyvelerini toplarken, sadece Batı kültürünün faydalı olan yönlerini bütünleştirerek, Millî kültürlerini ve İslâm'ın ilkelerini koruyacaklardır. İsmail Gaspıralı, İslâm dünyasının durgunluğunun nedenini dini yanlış anlayanlara bağlamıştır. Bu yanlış anlamanın sonucunda da birkaç ekol ortaya çıkmış ve bunlar, İslâm dinini farklı yönlerle ele almıştır.

Müslümanlar için dünyevî hayat bir esaretten ibaret olmuş ve asıl hayatın ahirette olduğu anlayışı hâkim olmuştur. Bu bakış açısı Müslümanları, ahireti şimdiki zamana tercih etmeye sevk etmiştir. Oysa İslâm'ın ilk zamanlarında durum böyle değildir. Söz konusu dönemde, Müslüman toplumun etkisi ticaret, sanatsal ifade ve yönetim alanlarında tüm dünyaya yayılmıştır. İlerleme, İslâm inancının temel ilkelerinden biri olmuştur. İsmail Gaspıralı'da Müslüman kimliği ve onun Türkler arasındaki birleştirici etkisi, büyük bir varoluşsal değere sahiptir. Yazar, İslâm dünyasının görünürdeki durgunluğunun temel nedeninin bu dinin uygulamaya yansımadığını öne sürmüştür. Bunun yerine, inancın doğası gereği ilerici felsefesini ön plana çıkarmak, İslâm uluslarının ilerlemesini teşvik edebilmektedir.

Ziya Gökalp'ın din hakkındaki görüşleri, Türkçülük hakkındaki inançlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıydı. İlkokulda din eğitimi almasına rağmen Gökalp'in Türkçülüğü benimsemesi, önceki dinsel eğilimlerinin yerini almıştır. Dinin bir halk kültürünün mihenk taşı olduğunu ve Türklerin İslâm'ı benimsemesinin Uzak Doğu kültürel köklerinden ayrılarak İslâm medeniyetine geçişle sonuçlandığını savunmuştur. Türk milleti, kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü dine uzun zamandan beri büyük önem vermektedir. Gökalp'in ön görüsüne göre, İslâm hiçbir zaman ulusun büyümesine engel olmamıştır. Gökalp'e göre din, insanların yaşamlarını amaçlarla dolduran ve idealleri doğrultusunda çabalamalarına yardımcı olan hayati bir kurumdur. Dinin bireyleri etkili bir şekilde birleştirebileceğini ve amaçlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştırabileceğini savunmuştur.

Ziya Gökalp'e göre din; topluma yön veren ahlâki, yasal ve ekonomik ilkelerin zirvesini temsil etmektedir. Bireyleri bir araya getirme ve aidiyet duygusu sağlama potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak Gökalp; tasavvur ettiği toplumsal çerçevede dini, hayati bir bileşen olarak görmektedir. Gökalp, birleştirici rolüne rağmen dönemin gençliğinin bir *"dini kriz"* ile boğuştuğunu kabul etmiştir. Sorunun köküne bakılacak olursa bir anlayış eksikliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Gökalp'e göre bu kafa karışıklığı genç beyinleri derinden etkilemiştir. Çünkü gençler, dini ve geleneksel uygulamaları birbirine karıştırmış, bu durum da olumsuz bir din algısına yol açmıştır.

Millîyetçilik kavramı, kökenlerine ilişkin farklı inançlara sahip karmaşık bir kavramdır. Bazıları geçmişinin çok eski zamanlara dayandığını savunurken, diğerleri onu Fransız İhtilalinden sonra ortaya çıkan yeni bir kavram olarak görmektedir. Türk Millîyetçiliğine göre bu kavramın eski çağlardan beri var olduğu inancı hâkimdir. Etkili bir filozof olan Ziya Gökalp, bu fikrin önemli bir savunucusudur.

Türk edebiyatı roman yazarlarından İsmail Bilgin, Gelibolulu olmanın vermiş olduğu cihetle edebi metinlerde tarihsel temalara yönelmiştir. Romanları, Türk tarihinin önemli olaylarını ve şahsiyetlerini kurgusal bir üslupla anlatmıştır. Aynı zamanda ders kitaplarında adı fazla geçmeyen ve daha az bilinen kişileri de içinde barındırır. Bilgin, ayrıca Büyük Türk Alimleri, Evliya Çelebi Maceraları, Destan Yazarları Çanakkale'de, Çanakkale'nin Kahramanları, Alparslan'ın Akıncısı Alperen, Alparslan'ın Akıncısı gibi çocuklara yönelik kitap serileri de yazmıştır. Bu eserler, genç okuyucularda bir tarih duygusu aşılamaya hizmet etmiştir. Bilgin'in tarihî romanlarını Türk İslâm'ı merceğinden incelememiz, ikna edici iç görüler sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMAİL BİLGİN'İN YAŞAMI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. İSMAİL BİLGİN'İN YAŞAMI

1964 yılında Çanakkale'nin Gelibolu İlçesi'nde bulunan, Evreşe nahiyesinde doğan İsmail Bilgin, ilkokul ve ortaokul öğrenimini de burada tamamlamıştır. Liseyi de Gelibolu'da okuyan Bilgin, daha sonra 1984 yılında İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliğini kazanmıştır. 1988 yılında bu bölümden mezun olan yazar, bir İngiliz firmasıyla beraber 1988-1990 yılları arasında Edirne-Kınalı otoyolunun inşaatında çalışmıştır. Özel sektördeki bu deneyimi sonrası akademiye yönelen Bilgin 1991 yılında İstanbul Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olmuştur. 1995 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisansını tamamlamıştır. Yine aynı enstitüdeki doktora öğrenimini de 1999 yılında bitirmiştir. Bu çalışma için kendisiyle yapılan bir röportajda şu açıklamalarda bulunmuştur: *"Jeoloji Mühendisiyim. Bu alanda doktora yaptım, 10 yıldan fazla da İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği'nde araştırma görevlisi olarak çalıştım"* (Görüşme, 12. 11. 2022). Kendi isteğiyle 2000 yılında üniversiteden ayrılan Bilgin bir süre sonra bir kamu kuruluşunda çalışmaya başlamıştır. Ayrıca aktif yazarlık sürecine de devam etmektedir.

1.2. İSMAİL BİLGİN'İN EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Çocukluk yıllarından itibaren yazmaya karşı ilgisi olan İsmail Bilgin'in bu eğilimi ortaokul yıllarında öğretmenlerinin dikkatini çekmiştir. Kendisi *"Ortaokulda Türkçe, lisede de edebiyat öğretmenlerimin tavsiyeleri oldu"* (Görüşme, 12. 11. 2022) diyerek edebiyata olan ilgisinin çevresinde de gözden kaçmadığını göstermiştir. Bu yıllarda kaleme aldığı yazılarını okul gazetesinde ve yerel bazı gazetelerde yayımlamıştır. Ülke genelinde yayımlanan ilk çalışması ise *"Beyaz Güvercin"* adlı öyküsüdür ve *Türkiye Çocuk Dergisi'*nde çıkarmıştır. İlk basılan kitabı da *"Hasret Hikayeleri'ydi, köy hayatına ve çocukluğa dair yasanmış hikâyelerden oluşuyordu"* (Görüşme, 12. 11. 2022). Daha sonra üniversite yıllarında *Türkiye Çocuk Dergisi*'nde çalışan Bilgin, böylelikle aktif yazın hayatıyla içe içe olma fırsatı bulmuştur.

İsmail Bilgin, yazarlık mesleğine esas olarak ne zaman başladığını şu sözlerle belirtmiştir: *"Sonra 2000 yılında Türk Edebiyatı Dergisinin hikâye yarışmasında depremi anlattığım 'Ne Oluyor Dendiği Zaman' başlıklı hikâyemle birinci olunca artık*

yazıya daha da ağırlık vermek gerektiğine inandım" (Görüşme, 12. 11. 2022) diyerek yazarlık mesleğine olan yöneliminin ne zaman ağırlık kazandığını anlatmıştır. 2000 yılında üniversiteden ayrıldıktan sonra yazmaya ağırlık veren yazar, bu tarihten itibaren roman türünde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Konusunu özellikle tarihten ve tarihî kişiliklerden seçen yazar, yaptığı geniş çaplı tarih araştırmaları ile kurguyu birleştirmiştir. Bu doğrultuda ortaya koyduğu eserlerinden *Kût'ül-Amâre* adlı romanı ile de büyük bir çıkış yakalamıştır. Bu roman *"2014'te ESKADER tarafından tarih ödülüne, Çanakkale hakkındaki roman ve çalışmalarıyla da 2015'te Türkiye Yazarlar Birliği tarafından ilk defa verilen "Büyük Ödül"e layık görülür"* (Alan, 06.11.2020).

Öykü türü ile yazın hayatına adım atan İsmail Bilgin roman türü ile bu süreci sürdürmektedir. Özellikle de çocuklar için kaleme aldığı serilerde ve yetişkinler için yazdığı romanların merkezinde hep tarihî konular ve kişilikler vardır. Tarihe duyduğu özel ilginin yanı sıra çocuklarda tarih bilinci oluşturmak da yazar için önem arz eden bir konudur. Geçmiş anlatıların geleceğin inşasındaki ehemmiyetini kavramış olan Bilgin, adeta bu mevzuyu kendine bir misyon edinmiştir. Kurgunun geniş hareket alanı içinde tarihî bilgiyi yeniden işleyerek bu malzemeyi adeta ete kemiğe büründürür ve okuma eylemi ile eğitsellik ilkesini buluşturmaktadır. Sanatın ve edebiyatın işlevsellik ve eğiticilik yönü tartışmalarında yazar tarafını seçmiş, tarih gibi bir disiplini kendine görev edindiği eğiticilik rolünü de araçsallaştırmıştır. Türk tarihi ve özellikle İslâmîyet etkisindeki Türk tarihi, yazarın üzerine eğildiği dönemlerdir. Burada tarihî anlatıların öne çıkardığı kişilerin yanı sıra yazarın görünür olmayan gölgede kalan sessiz karakterleri de roman kişisi yapmayı tercih ettiği görülmektedir. Böylelikle yazarın büyük anlatıların büyük karakterlerinin tarihini konu alan geleneğin dışında tarihin öznesinde de bir değişikliği hedeflediği açıktır. Nitekim İsmail Bilgin, I. Dünya Savaşı'nı ve bu savaşta mücadele eden Türk kahramanlarını anlattığı seride bilhassa tarih kitaplarında kendilerinden bahsedilmeyen veya kendileri hakkında az bilgi verilen kişileri roman kahramanı olarak seçtiği anlaşılmaktadır.

Yazarın tarihî malzemeyi işlediği romanlarında zaman zaman kurguyu dahi sekteye uğratacak dil problemleri mevcut olup yazarın üslup ve edebî değeri ihmal ettiği görülmektedir. Burada da edebiyatın estetik değerler mevzusunun yazar için birincil öncelik olmadığını söylemek mümkündür. Onun için önemli olan tarihî arka

planı kurduğu zamanki denklem ve bu denklem üzerine kurulu olan yeni kurgunun çekiciliği ve sürükleyiciliği konusudur. Ayrıca Bilgin'in öykü, roman ve denemelerinin yanı sıra "Jeoloji" alanında yayımlanmış makaleleri de bulunmaktadır.

1.3. İSMAİL BİLGİN'İN ESERLERİ

Büyük Türk Bilginleri Serisi

1. Birûnî
2. Harizmî
3. Cabir Bin Hayyam
4. Cezerî
5. İbni Sina
6. Akşemseddin
7. Ali Kuşçu
8. Mimar Sinan
9. Piri Reis
10. Erzurumlu İbrahim Hakkı

Evliya Çelebi'nin Maceraları Serisi

1. Evliya Çelebi'nin Çocukluğu ve Rüyası
2. Marmara Korsanları
3. Karadeniz'de Fırtına
4. Evliya Çelebi Ferman Peşinde
5. Piramitlerdeki Hazine
6. Hazerfen Ahmet Çelebi Uçuyor
7. Evliya Çelebi Mısır Çöllerinde
8. Evliya Çelebi Edirne'de
9. Evliya Çelebi Gelibolu'da
10. Battal Gazi İstanbul'da
11. Yol Kesen Kara Haydaroğlu
12. Buz Tutan Denizde
13. Diyarbakır'a Kelekle Yolculuk
14. Evliya Çelebi Bağdat'ta

15. Evliya Çelebi Bitlis Diyarında
16. Evliya Çelebi Afrika Ormanlarında
17. Evliya Çelebi Foncistan'da
18. Evliya Çelebi Siyah Lale'nin Peşinde
19. Evliya Çelebi Balkanlarda
20. Evliya Çelebi'nin Ege Macerası

Çanakkale'de Destan Yazanlar

1. Bedeli Çanakkale'de Ödenmiştir
2. Cesur Hemşire
3. Denizaltıyı Vuran Kahraman
4. Destan Yazanlar
5. Esaretten Kurtulan Nefer

Çanakkale'nin Kahramanları

1. Korkusuz Pilot
2. Düşmana Göğüs Gerenler
3. Dünyayı Sırtlayan Yiğitler
4. Zafer Getiren Mayınlar
5. Düşmana Korku Salanlar

Tarih

1. Kurtuluşa Koşanlar

Alparslan'nın Akıncısı Alperen Serisi

1. Saklı Hazine
2. Oyunun Sonu
3. Fetih Yolunda
4. Gizemli Ok

Alparslan'nın Akıncısı Serisi

1. Gizli Görev
2. Esirler Kalesi
3. Ayrılmaz İkili
4. Özgürlük Savaşı

Tarihi Romanları

1. Sarıkamış Beyaz Hüzün
2. Osmanlılar Geliyor/ İlk Diriliş
3. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Tokadı
4. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Zaferi
5. 57. Alay Filistin
6. 57. Alay Çanakkale
7. Kuşçubaşı Eşref
8. Ankara'nın Ateştir Yolu
9. Elveda Balkanlar/ Unutulan Vatan
10. 57. Alay Galiçya
11. Kudüs'teki Son Osmanlı/ Iğdırlı Hasan Onbaşı
12. Çöl Kaplanı Fahrettin Paşa/ Medine Müdafaası
13. Zenci Musa/ Kuşçubaşı Eşref'in Sağ Kolu
14. Gelibolu Yenilmezlerin Yenildiği Yer
15. Çanakkale'ye Gidenler/ Şu Boğaz Harbi
16. Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin
17. Kût'ül-Amâre'de Bir Aslan Terbiyecisi/ Mehmet Fazıl Paşa
18. Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı/ Sultan Alparslan

İnceleme-Araştırma

1. Çanakkale Tufanı/ 101 Soruda Az Bilinen Detaylar ve Doğru Bilinen Yanlışlar
2. Çanakkale Savaşı Günlüğü/ Gün Gün Saat Saat Çanakkale
3. Çanakkale Destanı/ Gerçek Efsanelerin Öyküsü

Deneme

Leyla’dan Mevla’ya/ Gülnihal’e Mektuplar

Kurtuluşun Kahramanları Serisi (1-10)

1. İpsiz Recep
2. Onbaşı Nezahat
3. Hasan Tahsin
4. Şerife Bacı
5. Şahin Bey
6. Sütçü İmam
7. Binbaşı Emire Ayşe
8. Yörük Ali Efe
9. Fatma Seher Hanım

Kurtuluşun Kahramanları Serisi (10-20)

1. Cafer Efe
2. Asker Saime
3. Ahmet Hulusi Efendi
4. Kambur Kerim
5. Kara Yılan
6. Hatice Bacı
7. Hamdi Bey
8. Tayyar Rahime
9. Yahya Kaptan
10. Casus Mehmet

İKİNCİ BÖLÜM

2.1.TARİH NEDİR?

Tarih sözcüğü bünyesinde geçmişe ait ayrıntıları barındıran karmaşık bir tanıma sahiptir. Bu sözcüğü tanımlama işine kalkışmadan önce kavramın Türkçedeki yerine ve sözcüğün kökenine bakmak faydalı olacaktır: "*1. Bir olayın gününü, ayını ve yılını bildiren söz, 2. Toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim, 3. Bir konuyu geçmişi ve gelişimi içinde inceleyen anlatı, 4.Tarih kitabı, 5.Tarih dersi"* (TDK, 2022). "Türk Dil Kurumu"ndaki *"tarih"* sözcüğünün bu tanımlarıyla birlikte sözcüğün kökenine bakıldığında, kavram için Mustafa Öztürk: *"Türkçeye Arapçadan girmiş olan İbrani kökenli 'tarih' sözcüğü 'v-r-h' kökünden türetilen ve geriye gitme, geriye uzanma anlamlarına gelen bir kelimedir"* (Öztürk, 2010: 19) şeklinde bir izah etmektedir. Buna ek olarak "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"ne bakıldığında; "*Sami dillerden Akkadcada, Sâbiî dilinde, Habeşçede ve İbranicede "kamer, şehr (ay), zaman" veya "ayı görmek" anlamlarındaki yareah/yerah kelimesinden Arapçaya erreha/verraha şeklinde geçen fiilden türeyen târih (te'rih) "aya göre vakit tayin etmek, bir olayın meydana geldiği günü ve yılı, bunların rakamla yazılışını, bir şeyin oluş zamanını ve olaylar dizisini tespit etmek" gibi çok geniş manalara gelmektedir"* (Fayda, 07 03 2021) şeklinde bir tanıma rastlanmaktadır.

Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?* adlı ünlü çalışmasında *"tarih"*i tanımlarken süreç kavramını öne çıkarır. Carr'a göre *"Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalog"* (Carr, 1987: 82) olarak bu tanımını çalışmasında belirtmiştir.

Tanzimat dönemi aydınlarından olan Şemsettin Sami'nin *Kâmûs-ı Türkî* adlı sözlüğüne bakıldığında da şu tanımlamalar görülmektedir: *"1. Bir vak'anın vuk'u bulduğu veya bir mektub vesairenin yazıldığı vakit, gün, ay ve senesi. 2. Bu vakti tayin*

eden rakam ve yazı ki mektub vesairenin nihayetinde veya ibtidasında yazılır: Tarih atmak" (Sami, 2015: 372).

Ünlü Türk tarihçisi Zeki Velidi Togan, tarihin; olayların seyrinden, madde ile eşyanın geçmiş ve durumundan söz eden yazı ve hikâyeler olduğunu belirtir. Togan, *Tarihte Usul* adlı kitabında yaptığı tanımda ise sözcüğün etimolojik köklerine iner: *"Tarih İbranicede 'ay' manasına gelen 'yareks' kelimesinden gelmektedir. Nasıl ki Yunancadan Latinceye geçen 'historia' kelimesi de Araplara astūrâ (ve cemi ile asāṭĩr, Kur'ande asāṭĩr al-avvalın)"* (Togan, 1985: 2) olarak geçmektedir.

Doğan Özlem *Tarih Felsefesi* adlı kitabında tarih kavramının Batı dillerindeki karşılıklarını verip kavramın haber alma yoluyla bilgilenme ve öğrenme içeriğine odaklanır*: "Tarih sözcüğünün Batı dillerindeki tüm karşılıkları (Latince; historia, İtalyanca; storia, Fransızca; histoire, İngilizce; history, Almanca; historie) Grekçe istoria, istorein sözcüğünden gelir. Sözcük İon lehçesinde 'bildirme', 'haber alma yoluyla bilgi edinme anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra, çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki ve hayvan bilgisi ve hatta giderek 'doğa bilgisi'ni kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür* (Özlem, 1984: 7). Bilgi toplamayı belirtmek için kullanırken dili geniş bir bağlamda ele almıştır. Öyle ki Batı dillerindeki yaklaşıma benzer şekilde bilginin kavranması ve kavramların özümsenmesi yoluyla bilgi edinilmesi üzerinde durulmaktadır. Ünlü tarihçi Fernand Braudel de: *"Her şey tarihtir, dün söylenmiş olan tarihtir, bir dakika önce söylenilen tarihtir"* (Braudel, 1992: 112) derken tarihin tanımını geniş bir paydada yapmaktadır.

Tarih nedir? sorusuyla başlanılan bu başlıkta, kavramın pek çok tanımının olduğunu müspettir. Ortaya konulan tanımların yanında bir de tarihî bilginin sınırları, tarafsızlığı ve bilimselliği konuları da ehemmiyet teşkil eder. Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, tarihin bir bilim olduğunu şu sözlerle ifade eder: *"Konusunu insanın teşkil ettiği gelişmelere ait bütün bilgileri toplaması araştırması, tanzim etmesi, bunları yaparken ilmi tenkidin ve metodun belirli kaidelerine bağlı bulunması dolayısıyla bir ilimdir"* (Çandarlıoğlu, 2003: 9).

Tarihin bilimselliği konusu pek çok düşünürün ve tarihçinin tartışageldiği bir konudur. Nitekim bilimin tanımındaki "pratikle doğrulanan bilgi", (Hançerlioğlu, 1994: 33) bahsi geçmişe ait bilgiler yığını olan tarih için doğrulanması mümkün bir konu değildir. İşte de tam da bu sebeple tarihî bilginin nesnelliği tartışmalı bir hale gelir ki postmodern tarih yazımının da temelde eleştirdiği husus budur. Tarihi, pek çok tarihçi gibi sosyal bilimler sahasında ele alan Prof. Dr. Fahri Sakal da tarihî bilgi ile pozitif bilginin farkına eğilmektedir: *"Netice itibariyle bir sosyal bilim olan tarih doğa bilimleri gibi laboratuvarda gözlemlenebilen, doğada izlenebilen ya da belli şartlar altında tekrar edilebilen bir alan değildir. Bu durumda tarihle ilgili her türlü konu ve durumda net bir ifadeye ulaşmak mümkün değildir"* (Sakal, 2012: 83)

Sosyal bilimler sahasında kendine alan bulan tarih ile sanatsal üretimler olan romanın temel ortak zemini insan bahsidir. İnsanı konu alan ve derinlemesine işleyen edebî üretimler ile geçmişin günümüze aktarılmış bilgileri denilebilecek tarih ile buluşması hem olağan hem de önemlidir. Zira tarihin ana öznesi olan insanın, insanlığın geçmişi yalnız bir merak unsuru değil aynı zaman da geleceği de anlamlı kılabilecek bilgiler bütünüdür. Edebiyat ve tarihin yollarının kesiştiği ve ayrıştığı hususlar da başka başlıklarda ele alınması gereken konulardır.

2.2.TARİHÎ GERÇEKLİK VE KURMACA KAVRAMI

Tarih, bünyesinde geçmişin yansıtılması ya da geçmişteki bilginin aktarıcısı olmak iddialarını barındırmaktadır. Bu da yansıtma ve aktarma işinde ne kadar rolü olduğu ya da gerçeklik konularını gündeme getirmektedir. Tarih gerçeği olduğu gibi yansıtabilir mi ya da tarihî bir gerçeklikten söz edilebilir mi?

"Türk Dil Kurumu Sözlüğü"ne göre gerçeklik: *"Gerçek olan, var olan şeylerin tümü, hakikat, hakikilik, şeniyet, realite, reellik"* (TDK, 2022) olarak tanımlanır. Ancak bahsetmek istenilen gerçek, tarihî gerçekliktir. Tarihin belli dönemlerinde gerçekleşmiş olay veya durumların modern dünyaya ne kadar doğru bir şekilde yansıdığı tartışmalıdır. Selçuk Çıkla'nın *"Romanda Kurmaca ve Gerçeklik"* adlı yazısında belirttiğine göre; "*İdeolojik veya dini bir gerçeklik mi, yoksa insanî yani evrensel bir gerçeklik mi? Bu gerçekliği kim veya kimler açısından arayabiliriz? Yazar veya okur açısından mı yoksa salt metin içi bir gerçeklik mi arayacağız romanlarda?"* (Çıkla, 2002: 113) diyerek düşüncesini açıklamıştır. Bu sorulardan da kesin bir gerçekliğin

olmadığı gözlemlenmektedir. Çıkla, aynı yazısında gerçek kelimesinin iki önemli karşılığının altını çizer: *"Biri 'doğru' olan, diğeri de 'gerçek'in ta kendisi. Şöyle ki; gerçek bilgisel meselelerde 'doğru'yu, olgusal meselelerde de 'hakikat'e yakın bir anlamı olan 'gerçek'i ifade eder"* (Çıkla, 2002: 114). Buna göre doğru ve gerçeğin farklı kavramlar olduğu anlaşılmaktadır.

Kurmacanın tanımına bakılacak olursa: *"1. Olmadığı hâlde varmış gibi tasarlanmış, kurgulanmış, 2. Tasarlanmış olay"* (TDK, 2022) olarak sözlükte bu karşılıklara rastlanmaktadır. Yani gerçekle ilişkisi bulunmayan, tamamıyla yazarın kurguladığı kendi düşünsel yaratımlarıdır.

Akşit Göktürk'ün *Okuma Uğraşı* adlı çalışmasında yaptığı tanımda kurmaca kavramına farklı açıdan baktığı gözlemlenmektedir. Göktürk'e göre kurmaca; *"Var olan gerçek üstüne temellenmiş kurmaca bir gerçeğin iletilmesidir"* (Akşit, 1997: 10). Kendisine göre gerçek, doğrudan metin haline getirilmemelidir. Belli bir dilsel dizge halinde okura verilmelidir. Bu da bölüm başlıkları, paragraflar aracılığıyla belirli bir düzene getirilmiştir. Selçuk Çıkla'nın yaptığı tanıma göre ise kurmaca: *"yalan, uydurma, yapıntı, hayali kurgu"*dur (Çıkla, 2002: 115).

Vedat Kurukafa'nın kurmaca hakkındaki düşünceleri Akşit Göktürk ile benzerlik göstermektedir: *"Gerçek hayattan alınan kimi parçaların birleştirilmesiyle oluşan yeni bir bütündür"* (Kurukafa, 2020: 530).

James Wood'un *Kurmaca Nasıl İşler?* adlı kitabında kurmaca ile ilgili verdiği bilgiler çok önemlidir. Wood'un bu sözcük için; *"hem yapma hem de gerçek olduğu ve bu iki olasılığın bir arada bulunmasının hiç de zor bir şey olmadığı"* (Wood, 2010: 14-15) tanımı bünyesinde bir paradoksu barındırır. Söz konusu kelimenin iki önemli unsuru kendi içinde barındırabileceği gibi bu iki zıt kavramın tüm karakteristiğini de bünyesinde taşıması gerekliliği görülmektedir. Bu ifadeyi destekleyen diğer bir kişi Vedat Kurukafa'dır: *"Edebî metinler, ne tamamı ile bir gerçekliğin ne de tamamı ile bir kurmacanın yansımasıdır"* (Kurukafa, 2020: 531). Wood ve Kurukafa'nın düşüncelerinin benzer olduğu taraf, kurmacanın sadece kurgudan ibaret olmadığıdır.

Kurmaca, edebiyat tarihi boyunca pek çok tür içinde yer almış tarihi çok eskilere dayanan bir türdür. *"İlk çağların bugün için gerçeklik/kurmacalık derecesini bilmediğimiz mitolojik efsanelerinden destanlara, masallardan fabllere, dram, komedi ve trajediden şiire, romanslardan modern hikâye ve romana kadar yine çok büyük bir çeşitlilik gösteren ve edebî yönleri üst düzeyde bulunan metinlerdir"* (Çıkla, 2002: 113). Ancak İslâmîyet'in etkisiyle gelişen edebiyatta kurgulanacak türlerin sayısında artış olmuşsa da asıl önemli ivme Batılı türlerin Türk edebiyatına dâhil olduğu Tanzimat döneminde gerçekleşmiştir. Zira roman türü bu dönemde Türk edebiyatına dâhil olmuştur. Bu türün kurmaca içindeki yeri için Selçuk Çıkla: *"Kurmaca türler içinde özel bir yere sahip olan romana gelince, bugünkü (modern) roman, bütün sanat dalları içinde insan hayatını, insan denen esrarengiz varlığın şekilden şekle giren psikolojik dünyasını, tarafımızdan öğrenilmesi, bilinmesi, görülmesi ve sezilmesinin zevk verdiği bizim dışımızdaki insanları ve hayatları tutarlı ve gerçekçi olarak anlatabilme kabiliyeti olan en yaygın bir tür"* (Çıkla, 2002: 113) tespitinde bulunmuştur.

Sonuç olarak tarihî gerçeklik ve kurmacanın edebî türler vasıtasıyla kurduğu sürekli etkileşim sayesinde insana dair olanı yakalama fırsatı elde edilmektedir. Sözlü kültür vasıtasıyla ağızdan ağıza dolaşan destan, halk hikâyeleri, efsane gibi türler sayesinde toplumun yapısına, insanlığın geçmiş öyküsüne dair bazı şeyler öğrenme fırsatı bulan insanlığa bu kez roman türü bilinçsel düzlemdeki katkısıyla da farklı ve önemli bir hizmet sunmaktadır. Tarih, olan ile kurmacanın roman düzlemindeki birlikteliğiyle de farkındalık, geçmişe dair ilgi uyandırma, Millî ve dinî bilinç oluşturma gibi pragmatik süreçler hedeflenmektedir.

2.3. TARİH VE EDEBİYAT İLİŞKİSİ

Tarihî bilginin aktarıcısının bir özne olması sebebiyle tarihin nesnelliği iddiasının tartışmalı bir konu olduğu önceki başlıklarda belirtilmiştir. Bununla birlikte günümüzde tarih metni ile edebî üretimler arasında yakınlık kuran Yeni Tarihselcilik gibi bazı postmodern yaklaşımlar bir yana edebiyat ve tarih hep kolay bir ilişki içinde süregelmişlerdir. Öyle ki İlk Çağ tarihî metinlerinin şiir formunda olması ya da en eski edebi üretimlerden olan trajedilerin konusunu sıklıkla tarihten ve tarihî kişilerden seçmiş olması bu birlikteliklerin önemli örnekleridir. Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler sınıflandırmalarının 19. yy.dan sonra netleşmesi ile beraber tarih ve tarihî bilgi için

yeniden bir tanımlama ve kategorize etme işine girişilmiştir. Bu sürece değin tarih metni ile edebi metnin sınırlarında bir muğlaklık söz konusudur.

İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar *"tarih"*, sürekli olarak birikerek devam etmiştir. İlk insanlar, dinlerin doğuşu, savaşlar, göçler, devletlerin kuruluşu ve yıkılışı, doğa olayları gibi durum ve olaylar tarih sahnesinde yerini almıştır. Bunun gibi geçmiş yaşantılar, nesilden nesile aktarılarak modern dünyaya kadar gelebilmiştir. Süreç içerisinde toplumlar; başlarından geçen olayları, unutulmaması adına yazıya geçirmek istemişlerdir. Ancak bu işi yapan bir tarihçi; *"yaşananların tamamını, her yönüyle ele alamayacağı için seçme yapar; bunu yaparken, her ne kadar tarafsız olmaya çalışsa da kendi dünya görüşü, ideolojisi, inancı ve egemen söylemin etkisinde kalabilir"* (Kayan, 2019: 240). Bu da birden çok görüşün ortaya çıkmasına ve objektif bir tarihçiliğin oluşmamasına neden olmaktadır. Bir başka görüş belirtmek gerekirse; *"Tarihçinin geçmişin yaşama tarzından, kültürüne kadar tüm bilgilerini aktarmaya gücü yetmez. Bir şehrin bir günlük hayatını bile tasvir etmeye gücü yetmez. Tarihçi elde ettiği verilerden, kendisine göre önem taşıyan problemlere yorum getirmek için gerekli olanları seçer. İşte tarihçinin bu seçme esnasında, objektifliğinin bozulması ve tarihin yorum seviyesine düşmesi tehlikesi oluşur"* (Çelik, 2002: 51) düşüncesi de nesnel tarihçiliğin neredeyse imkânsız olduğunu açıkça dile getirmektedir.

Osmanlı döneminde tarih yazarlığı yapan vakanüvisler, dönemlerinde gerçekleşen savaşları ve barış görüşmeleri gibi önemli olayları kaydetmişlerdir. Ancak her ne kadar o dönemi bilmek adına tarihî vesika olarak kabul edilseler de mevcut iktidarın etkisinin olduğununun söylenmesi gerekmektedir. Çünkü dönemin hükümdarının hoşuna gitmeyen hadiselerin yazılması ve yorumlanması kabul edilemez bir durum olarak addedilmektedir. Buna göre tarih için; *"çok farklı yaklaşımlarla, bazen çelişkili yorumlarla ele alınır"* (Kayan, 2019: 244) şeklinde bir görüş ifade edilmektedir.

Günümüzde de nesnel bir tarih yazarlığından bahsetmek mümkün değildir. Sebebi ise, bir tarihçinin öznel yaklaşımıdır. Her ne kadar objektif yazma ve gelecek nesiller için bir döneme ışık tutmak gibi bir iddiası olsa da yazacağı metinde belli ölçülerde hayalî unsurların içermesi olasıdır. Zeynep Uysal, yayına hazırladığı *Edebiyatın Omzundaki Melek*'te bu düşünceyi şöyle desteklemektedir: *"Öncelikle artık tekil ve homojen, geçmişte gerçekleşmiş olgunun maddi doğasını birebir yansıttığından*

emin olduğumuz tarih kavramının ne kadar yol tıkayıcı olduğunun altı çiziliyordu" (Uslu, 2011: 30). Yine Uysal'ın kitabında "*artık tarihten değil, tarihlerden söz etmeliydik"*(Uslu, 2011: 30) ifadesiyle kesin bir tarihî gerçeklikten bahsedilemeyeceğinin altını çizmektedir.

Edebiyat alanında ise, sanat eserlerinin oluşturulmasında neredeyse her konudan yararlanılır. Tarih de bu konulardan biridir. Mehmet Kaplan'a göre; *"Toplumsal olay ve devinimlerden etkilenmeyen, bir yönüyle hayatın gerçekliğiyle temas halinde bulunmayan bir sanat/edebiyat düşünülemez"* (Akt. Balık, 2009: 2375) denmektedir. Buna göre sanatçı da eserinin malzemesini halktan almaktadır. Toplumun başından geçen önemli hadiselerin, bir şair veya yazarın ortaya çıkaracağı bir metne konu olur. Bu da edebiyatın aslında tarih ile beraber ilerlediği ve ondan bağımsız olamayacağını gösterir. Buna göre; *"bu iki disiplin arasındaki ilişki, her zaman aktif kalmaya devam eder. Zira bunlardan biri olmadan diğerinin anlaşılması güçtür"* (Erol, 2012: 59). Çünkü edebiyatın da tarih kadar eski olduğu ve sürekli etkileşim halinde oldukları bilinmektedir.

Bir tarih metni ile edebî eser yazarının geçmişi ele alma yöntemleri farklı olmaktadır. Edebî bir eser meydana getirmek isteyen sanatçı, eserini kaleme alırken nesnel davranmak zorunda değildir. Onun işi kurmaca metin ortaya çıkarmaktır. Bunu yaparken de kurgudan ve gerçeklikten yararlanmaktadır. Sonuç olarak: *"Gerçek hayattan aldıkları yaşantıları kendi ruh evreniyle birleştirerek yeniden üreten yazar, ona bu yaratma süreci içinde güzel duyusal bir tat katarak; coşku, düşünce, düşünle beslenen bir özle yoğurarak özgün bir eser şekline dönüştürür"* (Balık, 2009: 2375). Böylelikle edebiyat ve tarih arasında çok eskilere dayanan bir işbirliği olduğu söylenebilir. Tarih, edebiyat için *" zaman zaman bir malzeme ve ilham kaynağı; edebi eserlerin de tarih için vesika değeri taşıdığı gerçeğini/durumunu"* (Dayanç, 2009: 1875) belirtmekte yarar vardır. Bu da ikisinin farklı disiplinler olmalarına rağmen daima bir alışveriş içerisinde olduklarını göstermektedir.

2.3.1. Tarihî Roman Nedir?

Tarihî roman, 17. yy.da ortaya çıkan ve o dönemde tüm Avrupa'yı etkileyen bir tür olmuştur. Romantizm akımının ortaya çıkmasıyla birlikte tarih bilimine olan

merak da artmıştır. Çünkü bu türün romantik akımının bir ürünü olduğu kabul edilmiştir. Bu türün Avrupa'da ilk örneğini veren İskoçyalı yazar, şair ve tarihçi Sir Walter Scott'tur. Scott'un 1814 tarihli *Waverley* romanından etkilenen başka yazarlar da olmuştur. Böylece bu roman türü Batı edebiyatında popüler hale gelmiştir (Türkeş, 2011: 94).

Bu bilgilerden sonra bazı önemli kaynaklardan tarihî romanın tanımları verilmesi gerekmektedir. Bunlar arasında bakılacak ilk kaynak olan "Türk Dil Kurumu"dur: *"Başlıca kişileri ve olayları tarihten alınan roman, tarihsel roman"* (TDK, 2022). Bu tanımdan sonra Ramazan Korkmaz'ın eserinde *"Popüler romancılığın bir kolu olan tarihsel romanlar, genellikle tezli eserlerdir. Belli bir tez çevresinde gelişirler ve şimdi 'ye yol gösterirler"* (Gündüz, 2014: 424) diyerek bu türün, popüler romancılığın bir kolu olduğunu belirtmiştir.

Hülya Argunşah'a göre tarihî romanın kaynağı geçmişe dayanmaktadır. Yani yazar; mazide olmuş bitmiş olayları ve kişileri ele alarak, edebi bir malzeme haline getirerek oluşturmaktadır. Buna göre Argunşah'ın yaptığı tanım verilecek olursa; *"Temelleri maziye dayanan, yani başlangıcı ve sonucu geçmiş zaman içinde gerçekleşmiş olan hadiselerin, devirlerin ve bu devirde yaşamış kahramanların hayat hikâyelerinin edebi ölçüler içerisinde yeniden inşa edilmesidir"* (Argunşah, 1990: 7) şeklinde izah etmiştir.

Roman Anlayışı adlı kitabın yazarı Baha Dürder'e göre roman türleri içerisinde en çok okuyucu bulan tür, tarihî romanlardır. Dürder'e göre bu tür: *"bünyesi bakımından iki temel üzerinde yükselir: geçmiş zamanların gerçeği, tarih, iç hayat ve realite dışında hayalî bir evren"* (Dürder, 1971: 120) olarak karşılık bulmaktadır. Hayali unsurlar barındığından ve tarih açısından dikkat çekici bilgilerin varlığından dolayı pek çok yazar ve okuyucuyu kendine çekmektedir. Yani tarihî bir vesikanın okuyucuya salt bilgi vermek dışında bir görevi yoktur. Ancak roman gibi Tanzimat'tan günümüze dek sürekli artan bir ilgi gören bir tür içinde tarihe alan açılmış olması önemlidir. Nitekim tarih tahkiyenin imkânları ile yeniden yaratılırken ve kurmacanın hayali yaratımının da işin içine girmesiyle geçmiş, gerçeklik, hayal unsurlarından oluşan ilgi çekici bir üretim ortaya çıkmaktadır.

Ahmet Kabaklı "tarihî roman" tanımın içine hayali kişilerin hayatı ve maceralarını da ekler: *"Konularını tarihte yaşamış kahramanlarla, onları kuşatan gerçek veya hayali kişilerin hayat ve maceralarından alan romanlardır"* (Kabaklı, 1965: 526). Kabaklı; romanın yazım sürecinde tarihî bir karaktere yazarın istediği donanımı kazandırabileceğinden, macerasını daha çekici hale getirebilmek adına birçok motifle metnin süslenilebileceğinden de bahsetmiştir. Öyle ki yazar isterse: *"yaşamış kişiler arasına hayali varlıklar da katar yahut son derece silik şahsiyetleri, birinci dereceye çıkarabilir"* (Kabaklı, 1965: 526).

Roman Çözümleme Yöntemi adlı çalışmasında Nurullah Çetin, tarihî roman için şu ifadeleri kullanmıştır: *"İng. Historical novel. Tarihi roman, geçmişte belirli bir zaman diliminde olup bitmiş olayların, yaşantıların belirgin dönemlerin, önemli kişilerin hayat hikâyelerinin, tarihi gerçekliğe bağlı kalınarak, romancı muhayyilesinde zenginleştirilip yeniden üretildiği metinlerdir"* (Çetin, 2017: 222). Yukarıdaki diğer izahlarla yer yer örtüşen bu açıklamada öne çıkan ayırt edici husus metne son dokunuşun yazar tarafından yapıldığına dair izahtır.

Sonuç olarak tarihî roman için birbirinden farklı tanımlar mevcut olsa da bazı hususların birlikteliğinden bir çıkarıma ulaşılabilir. Şöyle ki tarihî roman en nihayetinde geçmişte yaşanmış hadiseleri ve mazideki önemli kişileri içine alarak hayalî unsurlarla zenginleştirilerek yeniden oluşturulup okura sunulduğu bir edebî türdür.

2.3.2. Türk Edebiyatının Tarihle İlişkisi

Edebiyat; felsefe, tarih ve psikoloji gibi bilimsel sahası olan bağımsız bir disiplindir. Tarih, başlangıçta edebiyatın içinde yer almış ve 19. yy. da tarihçilerin kendilerine ait bilimsel yöntem geliştirmeleriyle tarih ve edebiyatın yol ayrımı gerçekleşmiştir: *"Böylece edebiyat, duygu ve düşüncelerinin, felsefi yaklaşımlarının ifadesi; tarih ise, insanoğlunun zaman içinde yaşadığı vakaların kaydı olarak ayrışır"* (Erol, 2012: 59). Ancak ayrışma olmasına rağmen aralarındaki iş birliği daima devam etmiştir. *"Tarih ve Edebiyat İlişkisi"* başlığı altında belirtildiği gibi edebiyat yazarının faydalandığı konular arasında bu bilimsel disiplin de yerini almıştır. Hatta çoğunlukla bu konuya olan ilginin giderek arttığını da şimdiye kadar ortaya konan eserlerin niceliksel çokluğundan anlaşılmıştır.

Dünya edebiyatında da çokça ilgi görmüş olan *"tarih"* kendine şiirde, tiyatroda ve bilhassa romanda hatırı sayılı bir alan yaratabilmiştir. Tanzimat'tan sonra özellikle Batı Edebiyatı'nı takrip eden aydınlar, Türk edebiyatında da benzer gelişmeleri kaydetmeye çalışmıştır. Oysa Türklerin yazınsal anlamda tarih ile olan ilişkileri için Nihad Sami Banarlı süreci çok öteye taşımıştır.

Türk edebiyatı için başlangıçta bir destan edebiyatı olduğu söylenebilir. Nitekim sözlü kültür içerisinde farklı milletlerin pek çok destanı olagelmiştir. Ayrı yerlerde kurulan Türk devletlerinin veya topluluk halinde yaşayanların kendilerine ait kültürlerini yansıtan destanları da ortaya çıkmıştır. Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Bozkurt, Ergenekon, Türeyiş, Göç ve Manas gibi destanlar, Türk edebiyatı ve tarihini yansıtması bakımından önemli kaynaklardır. Ancak buna rağmen destanlar tarihî belge özelliğini göstermezler. Nihat Sami Banarlı bu konu hakkında *"Destan, kökü tarihe dayanan, ilhamını tarihten alan bir halk edebiyatı verimi"* (Banarlı, 1971: 2) demiştir.

Destandan halk hikâyeciliğine geçişte metinlerin yapısında belli değişiklikler olduğu gibi konu açısından da çeşitlilik gösterdiği söylenebilir. Ancak konular içerisinde tarih, yerini korumaya her zaman devam etmiştir. Halkın içinden çıkan bu türler içerisinde öncelikle Dede Korkut hikâyeleri dikkat çekmektedir. İslâmî dönem eseri sayılan bu hikâyeler; Türk tarihi, gelenek, örf ve adetleri hakkında bilgi vermesinden dolayı önemli kaynaklar içinde değerlendirilir. Fevziye Alsaç'ın *"Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler"* adlı makalesinde; *"Dede Korkut Hikâyeleri, Türk kültürü içinde yer alan geleneklerin kültürel belleği olma işlevine sahip anlatılardır"* (Alsaç, 2018: 18) olarak bu konu desteklenmektedir.

Türk edebiyatının İslâm kültürü etkisindeki üretimi bahsine geldiğimizde ise *"tarih"*in farklı nazım biçimlerinde kendine alan açtığı görülmektedir. Bunlar arasında manzum ve mensur olarak yazılan türlerden özellikle destanlar, surnameler, cenk hikâyeleri, gazavatnâmeler, battalnâmeler, danişmentnâmeler, saltuknânemeler, münşeatlar, hamseler, mesneviler, şehrengizler, divanlar yazılmıştır. Ancak Tanzimat dönemine gelindiğinde ise romanın Türk edebiyatına gelişi ile yazarların bu türlere ilgi göstermedikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda süreç içerisinde romana duyulan ilgi sürekli olarak arttığı da söylenebilir. Eskiye yüz çevirme ve Batı edebiyatına yönelme durumu o dönemdeki yazarlar için de önemlidir.

Pek çok konuda yazılan roman, elbette ki geçmişi de ele almıştır. Tanzimat edebiyatı sanatçılarından Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeniçeriler* adlı romanı (1872) bu konuda yazılmış ilk denemedir. *"Büyük bir hikâye veya küçük bir roman denemesi olan Yeniçeriler, tarih konulu eserlerden çok, yazarın, hayâlini fazlaca işlettiği bir macera romanıdır"* (Tural, 1991: 201). Ahmet Mithat'ın bu denemesinden sonra Namık Kemal de tarihî bir roman yazma düşüncesine girmiştir. Prof. Dr. Sadık Tural: *"Roman ve tiyatro konularının şuurlu bir şekilde tarihten alınması Türk Edebiyatında Namık Kemal ile başlar"* (Tural, 1991: 201) diyerek kurgu bakımından daha güçlü bir yapıt olması sebebiyle yazarın 1880 tarihli *Cezmi* adlı eserini ilk tarihî roman olarak zikreder: *"Konusunu 16. Yüzyıl Osmanlı-Kırım-İran tarihlerinden alan ve aynı zamanda İslâm birliği düşüncesini savunan Cezmi"* (Erol, 2012: 63) adlı romanıdır.

Türk edebiyatında tarih konusu, başka alanlarda da görülmektedir. Tiyatro türünde önemli eserler veren yazarlar mevcuttur. Bunlar arasındaki önemli sanatçılar; Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Direktör Ali Bey ve Ahmet Mithat Efendi'dir. Ancak tarih konulu tiyatrolara bakılacak olursa Namık Kemal'in ön plana çıktığı görülebilir. Sahnelen ilk tiyatro eseri olan *Vatan Yahut Silistre, "konusunu 1853-1856 Türk-Rus Harbi'nden, başka bir söyleyişle Kırım Savaşı'ndan alır"* (Gariper, 2014: 71). Kırım Harbi'nden bahseden bir diğer tiyatro eseri *ise Akif Bey*'dir. Namık Kemal, *Kara Bela* adlı tiyatrosunda, harem ağalarının entrikaları üzerine kurulmuş bir dram işlemektedir. Yazar, *Celaleddin Harzemşah*' da İslâm âlemini tehdit eden Moğol istilasına karşı Celadeddin Harzemşah'ın mücadelelerini kurgulayıp anlatmaya çalışmıştır.

Servet-i Fünun dönemine gelindiğinde ise bireysel konuların ağırlıkta olduğu görülmüştür. Tarihî konulara neredeyse ilgi gösterilmediği ve sosyal konulardan uzak kalındığı verilen eserlerden anlaşılmaktadır. Çünkü bu dönemde II. Abdülhamit'in uyguladığı sansür, sanatçıların sosyal konulardan uzaklaşarak bireysel konulara yönelmesine sebep olmuştur. Ancak Tevfik Fikret gibi önemli şairler, şiirlerinde maziyi kullanmıştır. Özellikle İstibdât Dönemi'nde Tevfik Fikret'in tutumunu nazmına yansıtması bakımından dikkat çekicidir. *"Ülkede yaşanan siyasal ve sosyal olayları uzaktan takip ettiği bu günlerde II. Meşrutiyet'in ilânına kadar elden ele dolaşan 'Sis' (1902), 'Sabah Olursa' (1905), 'Târîh-i Kadîm' (1905), 'Mâzî-Âtî' ile (1906) II. Abdülhamid'e*

bombalı suikast hazırlayan Ermeni komitacılarını alkışladığı 'Bir Lahza-i Teahhur' (1906) gibi manzumelerini yazdı" (Uçman, 29. 10. 2022). Görüldüğü gibi sanatçı, Servet-i Fünun topluluğunda olmasına rağmen sosyal ve tarihî konulara olan ilgisini açıkça belli etmiştir.

Millî Edebiyat dönemine gelindiğinde Millî bilincin ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi *"Ardı sıra meydana gelen savaşların toplumda büyük yaralar açması, yazarların geçmişte yaşanan zafer dolu yıllara yönelerek millî birlik ve beraberlik duygularını ortaya çıkaracak romanlar kaleme almaları…"* (akt. Ulutürk Sakarya, 2019: 33) kabul edilmiştir. Özellikle Millî Mücadele'yi teşvik edici ve halkı millî ruha inandırıcı yazılar kaleme alan yazarlar, bu dönemde halkın hafızasına kazınan önemli eserler ortaya çıkarmıştır. Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi yazarlar romanda; Yahya Kemal ve Mehmet Akif şiirde ve Ömer Seyfettin ise hikâyede tarih konulu eserler kaleme almıştır. Roman türü için örnek verilecek olursa Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan, Mev'ud Hüküm, Vurun Kahpeye ve Ateşten Gömlek* adlı kitapları *"Devlet idaresindeki reform hareketleri, devletin arka arkaya girdiği savaşlar ve Türk milletinin var oluş mücadelesi yazara bu romanları yazdırmıştır"* (Enginün, 2016: 398). İlaveten Ramazan Korkmaz, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*'nda Halide Edip için *"Millî Edebiyatın roman ve hikâyede asıl mühim ismi"* (Argunşah, 2014: 227) olarak bahsetmiştir.

Başlangıçta Fecr-i Ati'nin sert eleştirmeni olan, sonrasında Millî harekete katılan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, tarihî roman ve hikâye yazanlar arasındadır. İnci Enginün, Yakup Kadri hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"Bir çöküş devri romancısı olan Yakup Kadri, çöken cemiyetin çeşitli noktalarını romanlarında işler"* (Enginün, 2016: 427). Çöküş devri olarak bahsedilen elbette ki Osmanlı Devleti'nin dağılma yılları olarak bilinmektedir. O dönemde yaşayan her sanatçı gibi kendisi de dönemden etkilenip eserlerini icra etmiştir. *"Ayrıca bu yılların izlenimleri sonraki yıllarda yazacağı Sodom ve Gomore, Yaban, Ankara romanlarında"* (Argunşah, 2014: 227) da geçmektedir. Kendisi çoğunlukla Millî Mücadele yıllarını ele alarak yazmayı tercih etmiştir. Amacı ise halkın Millî Mücadele duygusunu uyandırıp Türk milletini ayağa kaldırmaktır. *Millî Savaş Hikâyeleri, İzmir'den Bursa'ya, Vatan Yolunda* gibi hikâye-

lerini de bu amaç doğrultusunda yazmıştır. Ömer Seyfettin'in de Yeni Lisan Hareketi'nden sonra yazdığı hikâyelerinde kullandığı önemli konulardan biri de tarih olmuştur. *"Konusunu tarihten alan hikâyeleri, bir taraftan devrin destan arayışlarını tatmin ederken bir taraftan da savaşın devam ettiği sırada ruhen bir çöküntü yaşayan insanına tarihten getirdiği portrelerle kendine inanma, yeniden doğma arzusunu vermekte ve maneviyatını yükseltmektedir"* (Argunşah, 2014: 221). *Başını Vermeyen Şehit, Kütük, Vire, Pembe İncili Kaftan ve Kızıl Elma Neresi?* gibi hikâyeler, bu konuda kaleme alınmış ürünlerden sayılabilir.

Şiir türüne gelinecek olursa bu dönemde ortaya çıkan sanatçılar; Mehmet Akif, Yahya Kemal, Ahmet Hikmet Müftüoğlu gibi şairlerdir. Özellikle Mehmet Akif ve Yahya Kemal'in Millî Edebiyat içerisinde bağımsız olarak yazdıkları ve şiirlerinin tarih açısından önemli oldukları görülmektedir. İlk olarak Yahya Kemal ele alınacak olursa Mehmet Kaplan *Hikâye Tahlilleri* adlı kitabında, *"tarihi ve Millî şiirlerinin ilâmını bu yıllarda bulmuştur"* (Kaplan, 2015: 76) diyerek şairi, Türk okuruna tanıtmıştır. *"Kendi Gök Kubbemiz, Eski Şiirin Rüzgârıyla* ve *Eğil Dağlar"* gibi şiirlerinin sosyal hayattan alınan ve dönemin şahitliğini yapmış eserler olduğu bilinmektedir. Mehmet Akif hakkındaki bilgiler ise, İslâmcılık anlayışı ile yazan toplumcu bir şair olduğudur. İstiklâl Marşı Şairi olarak bilinen Akif, Millî Mücadele için halkı kurtuluşa davet edici şiirler kaleme almış ve millete bu doğrultuda vaazlar vermiştir. Aynı zamanda Sebilürreşad Dergisi'nde yayımladığı yazılarında da mücadeleye destek verdiğini göstermiştir. Mehmet Akif, yaşadığı dönemi anlattığı ve İslâmî görüşlerini kendi üslubu ile yansıttığı şiirlerini de *"Safahat"* adlı kitabında toplamıştır. Sonuç olarak bahsi geçen şairler, döneme ışık tutan şiirler yazmaları bakımından önemlidir.

Cumhuriyet dönemi edebiyatına gelindiğinde Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve savaşın sonrasında meydana gelen değişimler edebi ürünlere konu olmuştur. Özellikle roman türünde tarihî konuların tercih edilmesi dikkat çekicidir. *"Cumhuriyetin birinci kuşak romancılarından, eserlerinin büyük bir bölümünü 1930-1960 yılları arasında yazan, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Hüseyin Nihal Atsız, eserleriyle okuyucularını uzak geçmişe, Orta asya bozkırlarına…"* (Gündüz, 2014: 425) taşımıştır. İkinci kuşak yazarlarından Mustafa Necati Sepetçioğlu, Yavuz Bahadıroğlu, Murat Sertoğlu, dizi

roman tarzında konularını Osmanlı tarihinden alan eserler yazmışlardır. Üçüncü kuşakta ise; İhsan Oktay Anar, Elif Şafak, Nedim Gürsel, Yaşar Kemal, Nazan Bekiroğlu, İskender Pala, Attila İlhan, Tarık Buğra, Kemal Tahir, Melih Cevdet Anday ve daha pek çok sanatçı, maziyi farklı açılardan ele almıştır. Sonuç olarak bakıldığında İslâmîyet öncesinden şimdiye kadar pek çok eserde tarih, Türk edebiyatı için vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Her dönemde sanatçılar, edebi ürünlerinde bu konuyu farklı biçimlerde ve türlerde kullanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. EDEBİYAT, DİN VE İDEOLOJİ İLİŞKİSİ

Dinin, ilk insanın var olmasıyla beraber ortaya çıkan ve kuralları kesin bir sisteminin olduğu varsayılmaktadır. Bu inanç sisteminin belli tanımlarına bakmak da faydalı olacaktır. Ferit Develioğlu'nun sözlüğüne bakılacak olursa din, *"Allah'a inanma ve bağlanma"* (Develioğlu, 2013: 212) olarak açıklamıştır. "Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük"e göre ise şu tanıma rastlanmaktadır: *"Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet"* (Akalın, 2005: 531). *Tasavvuf ve Tarikatlar* adlı kitabın yazarı olan Selçuk Eraydın'a göre; *"Din, insan yaratılışının bir neticesidir. O insana ait bir duygudur"* (Eraydın, 2014: 17) diyerek din kavramının tanımını yapmıştır.

İlk insanların edebiyat ile olan ilişkileri sorgulandığında temelinin dini törenler olabileceği hakkında birtakım fikirler ortaya atılmıştır. Onlar tarafından ayin de denilen bu törenlerde birçok değişik figürler sergilenmiş ve tanrılarını övmek amacıyla şiirler yazılmıştır. Bu düşünceyi destekleyen "Edebiyat ve Din" adlı makalede *"Bilim adamları belirli edebiyat türlerinin, özellikle şiir ve dramanın doğrudan dinî ayinlerden doğmuş olabileceğini sık sık ileri sürmüşlerdir"* (Yu, 2004: 228) şeklinde bir izaha başvurulmuştur. Aynı zamanda Tanrı ile iletişime geçmek için mağaralara resimler çizmeye başlanmıştır. Söz konusu bu çizimler, zamanla edebiyatın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden denilebilir ki edebiyat ve din arasındaki ilk temas çok eskilere dayanmaktadır. Bu sebeple, edebiyat ve din ilişkisi çok önemli bir konu olarak görülmektedir. "Sosyolojik Açıdan Edebiyat ve Din" adlı çalışmada da bu durum şöyle açıklanmıştır: *"İnsanlık tarihiyle ilgili yapılan en erken çalışmalar gerek biçim gerekse öz açısından ilk dinî metinlerin, aynı zamanda ilk edebî metinler olduğunu göstermektedir"* (Demir, 2018: 13). Tarihsel süreçlerde de bu iki kavram sürekli bir etkileşim halinde olmuştur.

Zamanla geniş bir alan haline gelen edebiyat, halk içinde yaşayan her bir din ve inancı konu haline getirdiği söylenebilir. Bu disiplinler de farklı türler içerisinde kullanılmıştır. Bu türlerde en fazla şiir, destan, hikâye, masal, efsane ve roman; edebiyat ve din çerçevesinde tercih edilmiştir. Söz gelimi, *"Sümer ve eski Babil versiyonla-*

rıyla Gılgamış Destanı, zaten seküler edebiyatın kabul edilmiş kalite işareti olan eğlence ve macera ile karışıp kaynaşmış dinî materyallerin klasik bir örneğidir" (akt. Yu, 2004: 229). Türk edebiyatına gelindiğinde ise; din unsuru burada da kendini göstermektedir. Özellikle Orta Asya'da devlet kuran ilk Türklerin edebî ürünlerinde Gök Tanrı, Şamanizm, Budizm ve Maniheizm dininin etkileri görülmektedir. Örnek verilecek olursa Uygurların Maniheizm dinini kabul ettikleri *"Huastuanift"* ve *"Irk Bitig"* adlı eserlerinden öğrenilmektedir. *Huastuanift* bir tövbe metni iken *Irk Bitig* ise bir fal kitabı olarak kabul edilmektedir. Ancak "ırk" olarak görülen kelimenin "öğreti" olarak kabul eden bazı çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri "Irk Bitig'de Simgelerle Aktarılan 8 Öğreti" adlı makaledir. Bu makalede *"bir öğreti kitabı olan Irk Bitig'in 'fal kitabı' olduğu düşüncesi, sorgulamadan kabul edilen bir sav olmaktan öteye gidememektedir"* (Sebzecioğlu, 2016: 65) şeklinde aktarılan bu kelimenin esasen bir bilgelik ve erdem anlayışı çerçevesinde yazılmış olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Bu milletin kabul ettiği son din olan İslâmîyet, Türk edebiyatı için dönüm noktası olmuştur. Orhan Okay'ın bu düşünceyi destekleyen şöyle bir cümlesi vardır: *"Kavim olarak, millet olarak İslâmiyet'i kabul ettiğimizden bugüne kadar her sanat eserinin, dolayısıyla her edebî eserin İslâmî olduğunu söyleyebiliriz"* (Okay, 2012: 12). Orhan Okay'ın böyle bir düşünceye varmasının nedeni ise, ilk İslâmî ürün olan *Kutadgu Bilig*'den günümüze kadar ortaya çıkan eserlerin bu din çerçevesinde meydana gelmesidir.

İslâmî eserlerin birincil kaynakları arasında "Kur'an" ve "Hadisler" yer almaktadır. Bu kaynakların Müslüman yazar ve şairleri etkilemesi de olağan kabul edilmektedir. Sonuç olarak Türk edebiyatı, İslâmîyet öncesi, İslâmî dönem ve İslâmîyet sonrası diye sınıflara ayrılmıştır. Özellikle bu din, İslâmî dönem içerisinde yer alan halk ve divan edebiyatında yoğun olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda Selçuklu devrinde medrese eğitimi verilirken Türk aydınına *"dini ve tasavvufu Türkçe olarak öğretme gereğini duymuşlardır. Böylece Anadolu'da dili Türkçe olan bir din ve tasavvuf edebiyatı doğmuştur"* (Şentürk ve Kartal, 2013: 43). Tasavvuf edebiyatında da Sultan Veled ve Yunus Emre'nin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu kişilerin tasavvufa olan

ilgileri ve şiirlerini bu minvalde yazmaları, kendilerinden sonra gelenleri de etkilemiştir. Şeyyâd Hamza, Fuzulî ve Şeyh Galip gibi şairler şiirlerinde bilindiği gibi Allah ve peygamber sevgisi, peygamber hayatı ve tarikat adaplarını ele almıştır.

Edebiyat ve din ilişkisini açıkladıktan sonra "ideoloji" kavramını ele almak gerekirse öncelikle geniş bir tanımına bakılması yararlı olacaktır. "Türk Dil Kurumu"nda "ideoloji" *"Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü"* (TDK, 2022) dür. Selim Somuncu'nun *Romanda Bilgi İktidar İdeoloji* adlı kitabında ise *"İdeoloji, kök olarak Grekçe ve Latince eidos-logos sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşmuş, 'fikirler bilimi' veya 'bilgi bilimi'"* (Somuncu, 2015: 39) olarak bahsedilmiştir.

İdeoloji tarihinde, kullanılmaya ilk başlandığı sürede hiçbir ontolojik çağrışım barındırılmamıştır. Dönemin filozofları tarafından yalnızca fikirler öğretisi manasında kullanılmıştır. Ancak zamanla bu kavram, başkalarının farklı görüşlerinden dolayı tanımında birçok değişikliğe uğramıştır. Yani süreç içerisinde birbiriyle örtüşmeyen farklı manalar ortaya çıkmıştır. Örnek verilecek olursa Selim Somuncu, *"kavramın mucidi olan Fransız filozof Tracy'nin ideolojiye yüklediği olumlu anlam 19.yy.ın sonlarında Napolyon Bonaparte ile değişti. Bonaparte, sezarist hırslarından dolayı kendisine karşı çıkan bir grup aydını rakip olarak gördüğü için ideolog olarak yaftaladı ve düşman ilan etti"* (akt. Somuncu, 40) şeklinde bir izaha başvurmuştur. Bundan sonraki süreçte bu kavramın tanımındaki değişimler devam etmiştir.

Edebiyat alanının, ideolojiden ayrı olarak düşünülmemesi gerektiği savunulmaktadır. Edebiyatın işi oluşturma, yansıtma ve üretme süreci olması yanında yaşamla sıkı sıkıya bağlı bir bilimdir. Diğer bir deyişle gücünü sözlerden alan, soyut görünse de aslında somut kabul edilen, insanların hayatıyla yakından ilgilenen ve yaşamın bütün zenginliğini barındıran disiplindir. Semran Cengiz, bu durumu "Edebiyat ve İdeoloji" makalesinde şöyle değerlendirmiştir: *"Yaşam denilen gerçekliği dönüştürme gayretleri sonucunda var olan yazma edimi, her ne kadar sırtını gerçekliğe dayamış olsa da gerçeklik yazarın elinde değişime uğratılmış, ideolojik olarak çarpıtılmış bir öz değerdir"* (Cengiz, 2015: 269). Yine Cengiz'e göre *"Peki yazar gerçekliği hangi araç ya da araçlarla yeniden üretir? Bunun cevabı muhakkak ki dildir. Edebiyatı var*

eden bu temel unsur, aynı zamanda edebiyatın ideolojiyle olan ilişkisinin de anahtarıdır" (Cengiz, 269) şeklinde ifade etmektedir. Sonuç olarak edebiyat gibi ideoloji de dil içinde taşınmakta ve dilden ayrı düşünülmemektedir. Yazar, ideoloji çerçevesinde gerçekliği üretmekte ve üretirken de onu değiştirmektedir. Bu sebepledir ki metinlerde ideolojiktir.

3.2. TÜRKÇÜLÜK HAREKETİ

Başlangıçta Orta Asya'da ortaya çıkan Turancılık fikri, giderek tüm Türk coğrafyasını sarmıştır. Bu akımın amacı ise, Türklerin tek bir çatı altında birleşerek devlet kurmasıdır. Tanım olarak bakıldığında "Türk Dil Kurumunda" "Turancılık" kelimesi, *"Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkmış olan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım"* (TDK, 2022) olarak geçmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda bu akımı en çok benimseyenlerden biri Enver Paşa'dır. Nitekim Enver Paşa'nın Kafkasya Cephesi'nde savaşmasının yegâne amacı bu olduğu söylenmektedir. Ziya Gökalp bu ifadeyi destekleyen şöyle bir cümle kurmaktadır: *"Enver Paşa ve arkadaşları Birinci Cihan Harbi'ne biraz da bu ideolojileri tahakkuk ettirmek için girdiler"* (Gökalp, 1963: 3). Ancak savaşın sonunda yenilgi alınmasıyla Turancılık fikrinin önemini kaybettiği söylenmektedir. Fakat bu başlık altında değerlendirilecek asıl kavram *"Türkçülük"* tür. "Türk Dil Kurumu"na göre; *"Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ortaya çıkan, Osmanlılık ve İslamcılık akımları karşısında bütün Türklerin tek vatanda ve tek bayrak altında birleştirilmesini amaçlayan akım, Pantürkizm"* (TDK, 2022) şeklinde bahsedilmektedir. Görüldüğü üzere Turancılık ile Türkçülük kavramının aslında aynı olduğu, ancak aralarındaki farkın ise, Türkçülüğün tek bir coğrafyada yaşayan Türkleri kapsamasıdır.

Türklük ve tarihi hakkında ciddi anlamda bilgi sahibi olan Yusuf Akçura, geçmişte kurulan devletler hakkında şöyle bir yargıya varmıştır: *"Irk üzerine müstenid bir Türk Millîyyet-i siyâsiyyesi husûle getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmânlı Devleti'nde, gerekse gelüb geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcûd olduğunu zannitmiyorum"* (Akçura, 1907: 21). Yani Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere Türkleri tek bayrak altında toplama fikri oluşmamıştır. Ancak *"Léon*

Cahun, eski Türklerin büyük hakanı Cengiz Han'ın bütün Türkleri birleştirmek maksadıyla Asya'yı baştanbaşa fethettiğini yazmışsa da tarih delilleri, bu iddiayı desteklemez" (Duymaz, 2004: 84-85). Hülasa mezkur mefhumun gerçekleştirmenin şuana kadar pratikte uygulanamadığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nde Türkçülük akımı, 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Varlığını idame ettirmekte son dönemlerde zorlanan Osmanlı, bir yandan sömürgeci devletlerin ayaklanması bir yandan da farklı etnik grupların isyanlarıyla uğraşmıştır. Bu sebeple çöküş sürecinde devleti kurtarmanın yollarını arayan bazı aydın ve devlet adamları birçok düşünce ortaya atmıştır. *"Yönelinen ilk çözüm önerisi Osmanlıcılık'tır. Osmanlıcılığın yanı sıra Türkçülük akımı da yavaş yavaş Osmanlı aydınlarının gündemine girmektedir"* (Önen, 2005: 96). Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği ve kabul gördüğü bir akım haline gelmiştir. *"Türkçülük, II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları sonucunda İttihat ve Terakki yönetiminin bu düşünceyi sıcak bakması ile yükselişe geçti"* (Semiz, 2014: 217). Dolayısıyla Ziya Gökalp'in de dediği gibi *"fikir sahasında kalan bu cereyanlar sonradan o zamanın siyasilerinin ideolojisi haline geliyor. Bilhassa İttihat ve Terakki fırkasının ileri gelenleri arasında itibar kazanarak siyasi bir mahiyet alıyor"*(Gökalp, 1963: 3). *"Üç Tarz-ı Siyaset"* adlı çalışmasında Osmanlı döneminden bahseden Yusuf Akçura ise farklı bir yaklaşım sergiler. Akçura, *"Tanzîmât ve Genç Osmânlılık hareketlerinde de, 'Türkleri birleştirmek' fikrinin varlığına dâir hiç bir nişâneye rast gelmedim."* (Akçura, 1907: 21) diye anlatmıştır. *"Türk Millîyyeti ârzû eden bir mahfil, siyâsî olmakdan ziyâde ilmî bir mahfil teşekkül itti"* (Akçura, 1907: 21-22) şeklinde söyleyerek millet içinde Türkçülüğün henüz istenilen boyutta olmadığıyla ilgili altını çizmektedir. İlmi olarak devam eden bu kavramın siyasi bir hale gelmesinin *ise "Akçura, bunun Osmanlı Devleti'nin öncülüğünde gerçekleşebileceğini düşünür; çünkü Türk toplulukları içinde en 'en kavi, en müterakki ve en mütemeddin' olanı Osmanlı Türkleridir"* (Duymaz, 2004: 87) demektedir.

Türkçülüğü elbette ki sadece siyaseten değerlendirmemek gerekmektedir. Edebiyat açısından da bakıldığında 1911 yılında *"Yeni Lisan"* makalesiyle sanatçılar arasında yükselişe geçmiştir. Söz konusu makale, Millî Edebiyat'ın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu edebiyatın temelinde Mehmet Emin Yurdakul, Ömer Seyfettin, Ziya

Gökalp ve onlar gibi düşünen sanatçıların Türkçülük duygularının olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda bununla ilgili birçok eser verilmiştir. Mehmet Emin'in *Cenge Giderken, Ey Türk Uyan ve Türkçe Şiirler*; Ömer Seyfettin'in *Pembe İncili Kaftan* ve *Başını vermeyen Şehit* ve Ziya Gökalp'in ise; *Kızıl Elma, Altın Işık* ve *Yeni Hayat* adlı eserleri bu yönde yazılmış ürünlerdir.

Türkiye'de yaşayan bazı sanatçı ve aydınlar tarafından *"Türkçülük"* düşünce akımıyla ilgili birçok dernek kurmuş ve dergi yayınlanmıştır. Açılan derneklere bakılacak olursa bunlardan ilki olan *"Türk Derneği"* 1908'de açılmıştır. Hemen arkasından, *"Türk Yurdu Cemiyeti"* ve *"Türk Ocağı"* kurulmuştur. Bunlardan ilk ikisi kısa sürede kapanmıştır. Üçüncüsü ise zaman zaman kapanmış ancak dernek günümüze kadar gelmiştir. *"Türk Ocakları, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, Türk ulusunun geleceğinin Türklük ve Türkçülükte olduğunu savunan dönemin aydınları tarafından 20 Haziran 1911 tarihinde kurulan bir cemiyettir"* (Hekimoğlu, 2017: 42). Dergilerde ise *"Genç Kalemler"*, Türk Ocakları'nın yayın organı olan *"Türk Yurdu"*, Hüseyin Nihal Atsız'ın ilk dergisi *"Atsız Mecmua"* ve Orhan Seyfi Orhon'nun sahibi olduğu *"Çınar altı"* dergisi ve bunun dışındaki pek çok yayın, amaçları doğrultusunda çıkarılmıştır. Adı ve açılış tarihi verilen dergiler ve derneklerin amacı ülke içindeki Türk Millîyetçiliğine destek olmaktır ve Türkçülük ile ilgili yararlı faaliyetler düzenlemektir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, *"Millîyetçilik"* adı altında Türkçülük anlayışı devam etmiştir. Bu kavram doğrultusunda*, "ortaya birbirinden farklı Millîyetçilik tipleri çıkmıştır. Bu noktada 1923'ten 1950'lere kadar olan Türk Millîyetçiliğini, Atatürk Millîyetçiliği, Teritoryal, Muhafazakâr, Liberal ve Irki Millîyetçilik şeklinde sınıflandırmak mümkündür"* (Kılıç, 2007: 116). Her birini ayrı ayrı açıklamak gerekirse *"Türk Millîyetçiliği"*, Batı medeniyetinde siyasî bir düşünce olarak meydana gelen Millîyetçiliktir. Osmanlı toplumunda "Türkçülük" akımının doğuşu halinde oluşmuştur. Türkçülük; edebî, ilmî ve siyasî olmak üzere üç aşamada gerçekleşir. Bunlardan ilk iki aşaması kendisini öncelikle dil, edebiyat ve en son tarih alanındaki çalışmalarıyla göstermiştir. *"Atatürk Millîyetçiliği"*, *"Devlet temelli bir Millîyetçiliktir. Bu anlayışa göre devletin yurttaşı olmak ve kader birliğini benimsemek o milletten olmak için yeterlidir. Etnik köken ve din gibi unsurlar ikinci plandadır"* (Kılıç, 2007: 117-

118). Fransız tarzı olarak kabul edilen Millîyetçilik anlayışıdır. Ancak Fransız örneğine benzer olsa da eşdeğerliliği pek mümkün değildir. Atatürk Millîyetçiliği için "Kemalist Millîyetçilik" veya "Resmi Millîyetçilik" tanımları görülmektedir. Atatürk'ün benimsediği millet anlayışına gelinecek olursa halkın birbirine manevi bağlarla bağlanmasıdır. Bu bağlar ise; geçmişte yaşanan savaşlar, acılar, başarılar ve mücadelelerdir. *"Teritoryal (mekânsal) Millîyetçilik",* ilk kez Batı'da ortaya çıkan bu anlayışa göre aidiyet hissi duyacakları bir toprak parçasına ihtiyaç vardır. Bunun adına vatan dedikleri mekânın, iyi tanımlanmış olması gerekir. Halk ve toprak birbirine ait olmalıdır. Türkiye'de daha çok bu anlayış hâkim olmuştur. Halk bu kavram için; Türkiyecilik, Anadoluculuk ve Memleketçilik olarak farklı adlandırmalar da yapmıştır.

"Muhafazakâr Millîyetçilik", Cumhuriyet döneminde meydana gelen İslâm motifiyle oluşmuş Türk Millîyetçiliğidir. Bu Millîyetçilik, bazılarına göre bir Türk İslam sentezi, bazılarına göre de İslâm ve Türk Millîyetçiliği arasında eklektik bir münasebet olarak görülmektedir. Bu konuda başka görüş eklemek gerekirse, *"Devletin tahakküm edebileceği, nizam verebileceği ve meşruiyet sağlayabileceği kitle olarak milleti öne sürdü. Modernleşmenin alt üst edici etkisi karşısında Millîyetçilerle işbirliği yapan muhafazakârlık, Millîyetçiliğin ana unsuru olan milleti geleneğin özü olarak tanımladı. Bu bağlamda muhafazakâr düşünce milleti gelenekle ilişkilendirerek hem bireye kalıcı bir aidiyet duygusu vermeye hem de toplumsal istikrarı sağlamaya çalıştı"* (Ergüç, 2013: 32) şeklinde bir izah bulunmaktadır.

*"Liberal Millîyetçilik"*e göre, ayırıcı bir toplum değerleri yerine birleştirici ortak değerleri; ülkede, geçmişte ve kader ortaklığında; refâhta, barışta ve özgürlükte sadece ortak mücadelelerle ulaşılabildiğini vurgulamıştır. *"Irkî (Etnik) Millîyetçilik"* ise ayırt edici ve doğuştan kazanılan özelliği olan bir topluluk düşüncesini öne çıkarmıştır. Bu fikre göre birey, kendisinin seçebileceği belli bir millet veya ırk olamaz. Doğuş itibarıyla kişi hangi millete bağlıysa yaşam boyunca o ırkın damgasını taşıdığı söylenmektedir. Ek olarak bu Milliyetçilik, *"Cumhuriyet döneminde Türk-Turancı fraksiyon içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Nitekim etnik Millîyetçiliğin izlerini Pantürkist hareketler içinde sürmek mümkün"* (Kılıç, 2007: 133) denilebilir.

3.3. İSLÂMCILIK HAREKETİ

İslâmcılık, diğer adıyla "Ümmetçilik" hareketi Osmanlı'nın dağılma döneminde ortaya çıkan kurtuluş reçetelerinden bir diğeridir. Bu kavramın geniş bir tanımı verilecek olursa *"İslâmcılık, XIX-XX. yüzyılda İslâm'ı bir bütün olarak 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, Batı sömürüsünden, zalim yöneticilerden, taklitten ve hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, teklif ve çözümlerin bütününü içeren bir hareket"* (akt. Yalçi, 2015: 14) olarak izahı yapılabilir.

Osmanlıcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi Osmanlı Devleti içinde geniş yankı bulmuş akımlar arasında görülebilir. İlaveten dönemin mevcut şartları ve 19. yy.da yaşanan gelişmelerin etkisiyle dine ve halifeye olan bağlılığın arttığı anlaşılmaktadır. *"Dolayısıyla II. Abdülhamid döneminde İslâmcılık ideolojik bir fikir hareketi şeklinde gelişimini devam ettirememekle birlikte en azından içte ve mevcut şartlarda, öncelikle Osmanlı Devleti'nin bekasını temin etmede fonksiyon ifa edecek bir unsur olarak"* (Özcan, 2. 11. 2022) değerlendirilmiştir. Böylece bu fikir akımını benimseyen birçok taraftar da bulunmuştur. Özellikle bazı aydınlar, "Sırât-ı Müstakîm" adlı derginin etrafında toplanıp İslâmcılık düşüncesi için çalışmalar yürütmüştür. Bu aydınlardan ön plana çıkanlar Mehmet Akif, Said Halim Paşa, Said Nursi, Mehmet Ali Ayni ve Mustafa Sabri'dir. Bu kişiler ilim, edebiyat ve siyasî olarak hizmet etmek istemiştir. Ancak II. Abdulhamit'in 93 Harbi'ni öne sürmesinden dolayı meclis kapatılmış ve İstibdât Dönemi'ne girilmiştir. Bundan dolayı pek çok aydın tarafından müstakil bir muhalefet grubu oluşturulamamıştır. Fakat II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte özgür düşünce ortamı meydana getirilmiştir. Hatta söz konusu akımın mensupları tarafından birçok gazete ve dergide fikirleri hakkında ciddi tartışmalar başlatılmıştır. Bu gazete ve dergiler; Sırât-ı Müstakîm, Volkan, İslâm Mecmuası, İttihâd-ı İslâm ve Beyanülhâk'tır.

İslâmcılığın bu kadar sürede güçlenmesinin nedeni, Osmanlı Devleti'nin çoğunluğunun Müslüman olması denilebilir. Aynı zamanda padişahın halife olması; sadrazamların, şeyhülislamların ve yönetimindeki diğer devlet adamlarının siyasî olarak destek vermeleri, bu akımın geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Hükümdarın aynı zamanda hilâfetin gücünü arkasına alması, ittifak içerisinde yer alan Almanya için de

bir avantaj olarak görülmüştür. Öyle ki I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ülkesi, bu sebeple Almanya'nın yanına çekilmiştir. Osman Tiftikçi'ye göre Avrupalı Devletlerin İslâmcılığı kullanmaları şu şekildedir: *"Almanya sömürge İslam ülkelerine girebilmek için İslâmcı politikayı desteklemiş ve halifenin gücünden faydalanmak istemiştir. İngiltere de 1857 yılında çıkan Hindistan ayaklanmasında Müslümanları bastırabilmek için halifenin gücünü kullanmak istemiş ve Sultan Abdülmecid, Müslümanların İngilizlere karşı savaşmamasını emreden bir irade yayınlamıştır. Bu irade Hindistan camilerinde okutulmuştur"* (Yalçi, 2015: 17). Görüldüğü gibi bu akımı sadece Osmanlı halkı değil, Batı'nın da kendi amaçları doğrultusunda benimsedikleri anlaşılmıştır.

İslâmcılığın dönemin koşullarında önemini kaybetmesinin nedeni, XX. yy.da son önemli temsilcilerinin vefat etmesi olduğu söylenebilir. Aynı zamanda entelektüelliğini gittikçe kaybeden bu akım *"daha çok popüler bir niteliğe bürünmeye başlamıştır. Bu yönelişte şüphesiz yeni Türk aydınlarının kaynaklarla olan irtibatlarının zayıflamasının yanında dünyada yaşanan hızlı siyasî, ideolojik ve ekonomik gelişmelerle bunlara duyulan tepki, artan iletişim ve haberleşme imkânları sayesinde başka coğrafyalardaki tecrübelerden etkilenme gibi pek çok faktörün etkisi olmuştur"* (Özcan, 2. 11. 2022).

3.4. TÜRK İSLÂM SENTEZİ

Türk İslâm sentezi, öncelikle tanım olarak ele alınacak olursa şu anlama gelmektedir: *"Fikrin ideologları sentezi, bir teori değil, 1200 senelik yaşanmış, büyük bir tarihin geliştirdiği ve ispatladığı bir vakıa olarak ifade etmişler ve en geniş manasıyla, Türk'ün İslâm'da, İslâm'ın Türk'te bütünleşmesi olarak tanımlamışlardır"* (akt. Bilgili, 2014: 2). Bir olgu olarak bakıldığında da Türklerin İslâmîyet'i kabul etmesiyle başladığı kabul edilebilir. Bu kavramla ilgili "*Arvasi'nin Türk İslâm Ülküsü 1"* adlı çalışmasında *"Allah'tan başka ilâh yoktur diyen, cihad emri ile alplık ruhunu besleyen, öte yandan Hak yolda, âlimlerin akıttığı mürekkebi, şehid kanından daha mübarek bulan İslâmîyet, kısa zamanda Türk'ün ruhunu fethetmekle kalmamış, Türk'ü yeniden Türk'e buldurmuştur"* (Arvasi, 2009: 309) şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir. Buna göre Seyyid Ahmed Arvasi'nin eserinde, İslâmîyet'in ayırıcı değil tamamlayıcı bir özelliğe sahip olduğu anlatılmıştır.

İslâm dinini resmi olarak kabul eden ilk Müslüman Türk devleti, Karahanlılar olduğu söylenebilir. Seyyid Ahmed Arvasi "*Hasbihal 1"* adlı çalışmasında, bu konuda şöyle bir görüş belirtmiştir: *"İlk Müslüman hakan olan Abdülkerim Satuk Buğra Han'dan sonra, başta Karahan'lılar olmak üzere, bütün Oğuz ve Türk beyleri İslâm'a koşmuşlardır. Böylece 10. asırda, hemen hemen bütün Türklük Âlemi, İslâm ile şereflenmiş bulunmakta idi"* (Arvasi, 2008: 93). Dolayısıyla Türk İslâm sentezinin başlangıcı olarak bu devlet görülebilir. Karahanlılar'dan sonra Anadolu ve İran'da devlet kuran Selçuklular ve Osmanlı Devleti ile Türk İslâm sentezi, olgunlaşıp Müslüman-Türk kimliği halini aldığı söylenmektedir. Yine Arvasi'nin eserinde; *"Selçuklu Hakanı Tuğrul Bey, 'Sultanü'l- Müslimîn' unvanını alacak, 'tevhid bayrağını' yücelterek elden ele, nesilden nesle devredecek, nihayet Osmanoğullarından Yavuz Sultan Selim Han ile 'Şanlı Peygamberin Kutlu Vekili' olmakla zirveye ulaşılacak"* (Arvasi, 2008: 94) şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.

Türk milleti tarafından sadece askeri alanda değil fennî, iktisadî, ahlâkî ve içtimaî konularda da büyük faaliyetlerde bulunulmuş ve İslâm'ın ünü yüceltilmeye çalışılmıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı Devleti döneminden kalan edebî ve mimarî eserler ve tarihî belgeler, Türk İslâm açısından son derece önemli olmuştur. *Türk Milleti'nin mimarîsinden mûsikisine, hattından tezyinatına, giyiminden kuşamına, nesrinden şiirine, düğününden derneğine, sofrasından yatak odasına, oyunundan eğlencesine, seccadesinden halısına, çeyizinden kefenine, beşiğinden mezarına, isminden cismine, şehidinden gazisine, ninnisinden ezanına velhasıl taşından toprağına kadar, her şeyi, Türk-İslâm Terkibinin inkâr ve ihmal edilemez birer ürünüdür"* (Arvasi, 2008: 204). Aynı zamanda kendi asırlarının ileri teknolojisine, devlet ve toprak teşkilatına, hukukuna, tıbbına, ilmine ve eğitimine sahip olunmuştur. Sonuç olarak 11. yy.dan 17. yy.a dek Türk İslâm ülkesi, başka ülkelere örnek olmuştur. 17. yy.dan sonra Osmanlı Devleti Dağılma Dönemi'ne girdiği için teknoloji ve eğitim alanında daha ileri seviyede olan Avrupa'ya yönelim başlanmıştır. Bu da Türk İslâm kültürünün asimile olma tehlikesiyle yüz yüze geldiği söylenebilir. Seyyid Ahmed Arvasi de bu düşünceyi şöyle destekler: *"Biz iddia ediyoruz ki, 'Emperyalizm', Türk ve İslâm dünyasını yutmak için en az iki asırdan beri korkunç bir tertibin içindedir. Bir taraftan kültür emperyalizmi ile 'vatan çocukları' din ve millîyetine yabancılaştırarak kendi emellerine hizmet ede-*

cek kadrolar hazırlamakta, diğer taraftan elin ve Millîyet duygularını, her şeye rağmen terk etmeyen çocuklarımızı da birbirine düşürmeyi planlamaktadır" (Arvasi, 2009: 11).

Türkiye Cumhuriyeti; savaştan yeni çıkmış bir devlet olarak, öncelikle öz değerlerini korumak istemiştir. Bu yolda ilk olarak Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu açılmıştır. Bu kurumların açılma amacı ise Türk tarihinin ve dilinin araştırılması ve Avrupa'ya karşı medeni bir kurum olmanın gösterilmesidir. Bunun için şöyle çalışmalar yapılmıştır: *"TTK "tarih reformu" yaparak ideolojiye uygun ders kitapları yazdırmıştır. Yıllar süren savaşlardan yorgun ve bitkin çıkmış bir topluma, sosyal kimlik rolü ve motivasyon vermek için 'üstün ulus' fikri verilmek istenmiştir"* (Bilgili, 2014: 2). Süreç içerisinde Türkler ile ilgili araştırmalara sıkça vurgu yapılırken, İslâmî kaynaklara ve fikirlere fazlaca yer verilmemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra millî eğitim sistemi, hümanist bir anlayış doğrultusunda Grek-Latin uygarlığının öğretimine yönelme tercih edilmiştir. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde ise, daha çok İslâm diniyle buluşan Türk Millîyetçiliği ön plana çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSMAİL BİLGİN'İN TARİHÎ ROMANLARININ İNCELENMESİ

4.1.1. Çanakkale'ye Gidenler / Şu Boğaz Harbi

Yazar, Çanakkale Savaşı'nın yaşandığı dönemi ele almıştır. Romanın içeriğine bakılacak olursa padişahın cihât ilan etmesi üzerine Anadolu'nun dört bir yanına savaş çıktığı haberi verilmiştir. Düşman kuvvetlerinin Çanakkale'ye hücum etmesi üzerine seferberlik çıkmış ve eli silah tutan herkes cepheye gitmek için yola çıkmıştır. Romanın kahramanları arasında kendi ülkelerinin kurtuluşu için canlarını hiçe sayacak olan Hasan Hoca, Deli Kemal, Edebiyatçı Sabri ve Mülkiyeli Ragıp yer almaktadır. Ayrıca Rum arkadaşları olan ve bazı geceler musiki zevki tattıran Galatalı Hıristo da aralarında bulunur. Bu kahramanlar, bazı geceler Madam Eleni'nin Yenikapı'daki pansiyonunda buluşmakta ve edebiyattan siyasete kadar her konuda sohbet etmektedir. Üsteğmen Halit Mustafa için Mehmet Nazif de bu sohbete bir gün katılmak istemiştir. O yıllarda Müslüman ahali ile gayrimüslimler arasında gerginlikler had safhaya ulaşmış, hatta bu gerginlik Edebiyatçı Sabri ile Hıristo arasında da başlamıştır. Ancak Hıristo arkadaşlarını aldatan biri değil, aksine Drazdov denen bir casusun yaptıklarını Türklere bildirecek kadar iyi bir dost konumundadır.

I. Cihan Harbi başladıktan sonra Dersaadet'te insanlar ikiye bölünmüştür. Gayrimüslimler İngilizlerin, Müslümanlar ise Osmanlıların yanında olmuştur. Bir süre sonra da askere çağrılmalar başlamış ve halk şubelere giderek adını yazdırmıştır. Mülkiyeli Ragıp, Hasan Hoca, Deli Kemal, Edebiyatçı Sabri de gönüllü olarak cepheye gitmek isteyenlerdendir. Her biri farklı zamanlarda cepheye gitmiştir. Gönüllü olarak ilk gidecek olan kişi Halit Mustafa olmuştur. Albay Şefik Bey, Halit Mustafa'nın ricası üzerine gönüllü olarak cephede savaşmasına izin vermiştir. Diğer bir gönüllü de Hasan Hoca'dır ve şubeye başvurmasına rağmen başlangıçta reddedilmiş fakat sonrasında orduda imam olarak görev yapmaya başlamıştır. Mülkiyeli Ragıp ise babasının kendisi için düşündüğü parlak bir geleceği ve Alman Sefareti 2. Elçisi Gerd Müller'in kızıyla

evlendirme isteğini kabul etmez. Ailesine, savaşmak için Çanakkale'ye gideceğini haber veren bir mektup yazar ve gizlice evden ayrılır. Böylece Mülkiyeli Ragıp hayatında belki de ilk defa tek başına karar vererek bu konuda kendi zaferini ilan eder. Ragıp bu yönüyle, vatan uğruna geride bıraktığı ailesini bile bir an olsun düşünmeyip savaşa giden vatansever Anadolu evlatlarını temsil eder. Gittiği yerde de Almanca'yı bildiğinden komutanlara tercümanlık yapmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu savaş yüzünden, yaralı askerlerin tedavisi için Tıbbiye'den mezun olan öğrencilerin cepheye ataması yapılmıştır. Çanakkale Merkez Hastanesi'ne atanan mezunlardan biri de Mehmet Nazif'tir. Görev yeri belli olunca, annesini vatanı için ardında gözü yaşlı bırakıp gitmek durumunda kalır. Cephedeki hastanede görevine başlayınca savaşın en acı manzaralarını görmeye başlar. Kısa sürede doktorluk mesleğini öğrenir ve en iyi şekilde hizmet vererek yaralı askerlere gerekli müdahalelerde bulunmuştur.

Cephane ve gelişmiş silahlar bakımından daha iyi durumda olan İtilaflar, denizaltılarıyla sürekli bir keşif halinde olmuştur. Rusların Karadeniz'e saldırma ihtimali zayıflayınca Üsteğmen Hasan Hulusi Çanakkale'ye gelmiş ve Queen Elizabeth gemisini vurmaya çalışmıştır. Ara sıra İngiliz tabyaları isabet aldıkları için geri çekilmiş, sonrasında tekrar gelip ateşe başlamıştır. Ardından 18 Mart günü İngiliz ve Fransız zırhlıları boğazı bombalamış, Cevat Bey ve arkadaşları bu saldırıya karşılık vermeye çalışmıştır. Ancak bu yenilgi üzerine tekrar toparlanmaya ve hem askeri hem teçhizat bakımından eksikleri tamamlamaya çalışmıştır. İngiliz ve Fransızlar, artık bir sonraki hamleleri olan kara savaşını ümit edip zafere buradan ulaşmaya karar vermiştir. Romanın son kısımlarında; düşman kuvvetlerle yapılan çarpışmanın ve sonunda Türkler tarafından elde edilen zaferin Türk milleti ve düşman kuvvetleri üzerinde bıraktığı etkiler yansıtılır. Çanakkale Zaferi'nde Anadolu evlatlarının ve romanda özellikle adı belirtilen Mehmet Nazif, Hasan Hoca, Deli Kemal, Edebiyatçı Sabri ve Mülkiyeli Ragıp'ın cephede ve cephe gerisindeki görevlerinin büyük etkisi üzerinde önemle durulmuştur.

Yukarıda özeti verilen *Çanakkale'ye Gidenler Şu Boğaz Harbi* adlı roman, tarihte geçen bir savaşı kurgu yoluyla okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. Savaş öncesi yapılan hazırlıklar ve insanların göstermiş olduğu özverili davranışların sıkça dile ge-

tirildiği bir eserdir. *"Vatan gittikten sonra, nefes almayı n'eyleyim ana!"* diyerek ülkeleri uğruna hayat hakkından vazgeçen cepheye giden yedi vicdanlı gencin direnişi ana temayı oluşturmuştur. Romanlarıyla Çanakkale Savaşı'nı belgesel gerçekçiliğinde anlatmaya çalışan İsmail Bilgin'in, yayımlandığı ilk günden itibaren okuyucu tarafından ilgi gören ve bugüne dek 12 baskı yapan romanıyla Çanakkale ruhunu yeniden canlandırmaya çalışmıştır. İsmail Bilgin'in kaleme aldığı nehir romanlarından ilki olan *Çanakkale'ye Gidenler* romanının ilk baskısı 2003 yılında yapılmıştır. Roman 345 sayfadan oluşmaktadır.

İsmail Bilgin, Türk geçmişi için önemli olan Çanakkale Savaşı'nı ve buradaki mücadelelerini gözler önüne sermiştir. Ayrıca kendisinin bu muharebeyi eserinde kullanmasının nedenlerinden biri Gelibolulu olmasıdır. Nitekim kendisiyle yapılan bir röportajında şunları dile getirmiştir: *"Bir Gelibolu'lu olarak Çanakkale Cephesini ben bir roman tarzında objektif, akıcı, duygulu, vatan, bayrak sevgisini işleyerek kronolojik tarzda anlatmak için yoğun bir çalışma dönemine girdim. "Çanakkale'ye Gidenler" ve "Gelibolu" romanları bu düşüncenin ürünleridir. Bu kitaplar için de belgesel roman, (iddialı bulsam da) tarihi roman, tarihsel roman vb gibi tanımlamalar yapıldı. Kitaplar okuyucunun ilgisini çekti. Artık yazacağım tür ve gideceğim yol belli olmuştu"* (Görüşme, 11. 11. 2022). Görüldüğü üzere mazinin ve doğduğu yerin yazar için ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Romanın ana konusu olan 1915-1916 tarihleri arasında meydana gelen Çanakkale Savaşı, Türklerin imân, cesaret ve vatan sevgisinin bir destanıdır. Osmanlı, I. Dünya Harbi'ne başlangıçta İtilafların yanında savaşa girmek istemiştir. Ret cevabı almaları üzerine Osmanlı Devleti, tarafsız kalmak yerine ülkenin geleceği için yanına güçlü devletleri almanın daha uygun bir karar olduğunu düşünmüş ve Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun gücünden yararlanmak istemiştir. Bu kararı almalarındaki diğer bir etken de Almanların Ruslarla yaptığı savaşı kazanmalarıdır. *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa* adlı çalışma, bu düşünceyi şöyle desteklemektedir: *"...Almanların Tannenberg Muharebesi'nde Rusları hezimete uğratması Alman hayranlığının daha da artmasına neden olmuştu. Çünkü durum böyle devam ederse Almanya savaşı galip bitirecek ve Rus yayılmacılığına bir son verecekti"* (Aksu, 2017: 42). Osmanlı İmparatorluğu bu olay üzerine harbe girme kararı almış ve

İtilaf Devletlerine savaş açmıştır. "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"ne göre *"Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasının ertesi günü, 2 Ağustos 1914'te, İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli bir ittifak antlaşması imzalanmıştı. Aynı gün Türkler umumi seferberlik ilân ettiler"* (Kuran, 1992; 196-200) şeklinde ifade etmektedir. "Çanakkale Savaşı Bibliyografyası"nda ise şu şekilde bir ifade dikkat çekmektedir: *"Osmanlı Devleti İtilaf Devletlerinin kendisine karşı izlediği politikalar, son savaşlarda kaybedilen Osmanlı topraklarının geri alınması, Almanya'nın savaştan galip çıkacağı düşüncesi ile Almanya'ya yakınlaşmaya başladı. 2 Ağustos 1914'te imzalanan gizli bir antlaşma ile İttifak Devletleri saflarına katılan Osmanlı Devleti, güvenliği açısından seferberlik ve silahlı tarafsızlığını ilan etti"* (Aytepe, 2000: 1). Bu durum *Çanakkale'ye Gidenler* romanında Hasan Hoca'nın anlatımıyla şöyle geçmektedir: *"Bizim Almanların yanında savaşa girmemiz kaçınılmaz bir hâl aldı arkadaşlar. Cemal Paşa'nın gayretleri yetmedi. İngilizler ve Fransızlar ittifak önerimizi kabul etmedi. Ruslar da tepemizde bekliyor"* (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 42). Bunun sonucunda Osmanlı, güvendiği güçlü devletlerin yanında savaşa girme kararı almış ve bu yönde hazırlıklara başlamıştır.

Tüm hazırlıklar yapılmış ve savaş günü gelip çattığında İtilaf Bloğu Çanakkale Boğazı'na dayanmıştır. Muharebe, 1914 yılında başlamış ve ilk olarak bir deniz savaşı yaşanmıştır. İngiliz ve Fransızlar, güçlü donanmasıyla Osmanlı'dan daha avantajlı olduklarını bilmektedir. *"İlk deniz savaşı 3 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine mensup kruvazörlerin boğazın Anadolu ve Rumeli yakasındaki tabyaları bombalamasıyla başladı. İtilaf Devletlerinin Akdeniz Başkomutanı Amiral Karden'in yaptığı taarruz planına göre; Boğaz bir ay içinde geçilmiş olacaktı. 19 Şubat 1915 günü donanma taarruza geçti. İngiliz ve Fransız zırhlıları Çanakkale boğazına saldırdılar"* (Aytepe, 2000: 2). Bu saldırının ardından savaşın seyri İtilaf donanmasının lehine dönmüştür. Türk komutanlarının stratejilerine rağmen İngiliz gemileri boğazdan geçmeye çalışmaktadır. Türk askerleri arasında Seyit Onbaşı adında bir er, 215 kiloluk top mermisini Ocean zırhlısına isabet ettirmiştir. Bu tarihî olayın gerçekleşmesi sonucu muharebe, Osmanlıların lehine dönmüştür. "Belgeler ve Tanıklar Işığında Çanakkale Savaşlarını Zafere Dönüştüren Etkenler" adlı makalede şöyle geçmektedir: *"Seyit Onbaşının görevli olduğu bataryanın topları düşman ateşinden zarar gördü. Bataryadaki dört toptan bir tek top sağlam kaldı. Bu topunda mermileri namlu ağzına götüren vinci arızalıydı.*

Bunun üzerine seyit onbaşı yaklaşık 275 kg ağırlığındaki top mermilerini sırtlayarak top merdivenlerini çıkarak mermileri top kundağına yerleştirdi. Seyit onbaşının üçüncü atışında İngiliz savaş gemisi Ocean (Oşin)'ı vurdu" (Boy, 2018: 152). Ayrıca Onbaşı'nın kaldırdığı merminin ağırlığı hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Yukarıdaki alıntıda ağırlığın 275 kg olduğu söylenmektedir. İsmail Bilgin'in romanında ise şu şekildedir:

"Seyit yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Hem ağlıyor, hem de yerdeki 215 okkalık mermiyi elleriyle kavramaya çalışıyordu. Kıpkırmızı olan Seyit buram buram terliyor, merminin üzerine gözyaşları ile alnında biriken terleri düşüyordu" (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 216). *"Sırtında taşıdığı mermi yağlı ellerinden kaymaya başlarken, Seyit son bir hamle ile mermiyi namluya sürebildi. Mandalı kilitledi. Derin bir nefes aldı. Topun namlusunu Irresistible'ın yardımına giden Ocean zırhlısına çevirdi. En yakınındaki zırhlı oydu çünkü. Besmeleyle yerleştirilen, üzerine ter ve gözyaşı düşürdüğü bu ilk mermi, büyük bir hızla hedefe doğru fırladı"* (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 217). Seyit Onbaşı'nın mermi kaldırma mekanizması bozulan topa mermileri bizzat kaldırıp sürmesi, sonunda isabet ettirmesi, ünlü Ocean zırhlısının batmasına sebep olması ve savaşın seyrini değiştirmesi tarih kitaplarında sıkça geçen olaylardan biri olduğu söylenebilir. Ayrıca normal bir insan gücünün kolaylıkla kaldıramayacağı ağırlığı tek başına kaldırması da Türk milleti için unutulmayacak bir olay olarak görülmektedir.

Çanakkale'ye Gidenler Şu Boğaz Harbi adlı roman, Türk İslâm açısından değerlendirildiğinde İslâmî ögelerin fazlalığı dikkat çekmektedir. İsmail Bilgin, Çanakkale Harbi için Anadolu'nun tüm bölgelerinden gelen Müslüman Türk askerinin Allah, Peygamber ve vatan için savaştıklarını aktarmaya çalışmıştır. Bu konuda kitaptan örnek vermek gerekirse Onbaşı Seyit'in 215 kg ağırlığındaki mermiyi büyük bir imân gücüyle kaldırdığı anlatılmaktadır. Eserin bir diğer noktasında da savaşmadan önce herkesten helâllik istendiği görülmektedir. Helalleşmek, "Türk Dil Kurumu"na göre *"Alışverişte veya ayrılma sırasında hakkını birbirine bağışlamak"* (TDK, 2023) anlamlarına gelmektedir.

Hakların helâl edilmesi durumu, İslâm dini için son derece önemli bir husustur. Bu kavram hakkında ayet ve hadislerde de birçok söylem göze çarpmaktadır. Nitekim

ilk olarak bakılacak kaynak olan *Kur'an-ı Kerim*'in Nisa Sûresi 2. ayette şöyle geçmektedir: *"Yetimlere mallarını verin, temizi pis olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahtır"* (Karaman ve diğ., 2005: 76). Yine Müslümanların kutsal kitabı *Kur'an'ı Kerim*'e göre *"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir"* (Nisa,10) şeklinde geçmektedir. Ayetlerden anlaşıldığı üzere insanların özellikle yetimlerin haklarına el sürülmemesi gerektiği ve hakları yendiği anda Allah katında bunun büyük bir günah olduğu kaydedilmektedir. Hz. Muhammed'in bu konuyu destekleyen hadisinde ise *"Ayrıca, bir şehidin bile bütün günahlarının bağışlanacağı, ancak kul hakkının bağışlanmayacağı bildirilmiştir"* (akt. Çimen, 2021: 69) şeklinde bir uyarı yapılmaktadır. Bir başka hadiste ise *"Allah, mal ve onur konusunda bir kardeşinin hakkını ihlal edip de ne dinarın ne de dirhemin bulunmayacağı kıyamet gününden önce onunla helalleşen kuluna rahmet etsin"* (akt. Çimen, 2021: 83) diye bahsedilmektedir. Peygamber hadislerinde de bu durumun vehameti açık bir şekilde anlatılmış ve kıyamet gününden önce helâlleşme tavsiye edilmiştir. İsmail Bilgin de eserinde bu kavramı şu şekilde ele almıştır:

"Arkadaşım hakkını helâl et!

-Yoksa?

-Evet.

-Helâl olsun. Vatan sağ olsun…" (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 254)

"Şimdi hepinizden hakkınızı helâl etmenizi istiyorum. Belli olmaz bir daha görüşemeyebiliriz…

-Helâl olsun!

-Ben de hakkımı helâl ettim" (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 272). Görüldüğü üzere helâllik olgusu, en kritik anlarda dahi ehemmiyetini korumuştur. Nitekim her günah gibi kul hakkı da önemli bir husus olarak görülmektedir. Müslümanlar, kul hakkından ancak helâlleşmeyle kurtulabileceğini düşünüp karşı tarafı razı etme fikrine sahip olmaktadır.

Müslümanlığı benimseyip girmek, bu dini kabul eden biri için İslâm'ın şartları arasında Kelime-i Şehâdet de bulunmaktadır. Bir kişi İslâm'a geçmek istediğinde yapacağı ilk şey bu sözü diliyle söylemek ve kalbiyle tasdiklemektir. Bu kavram, *"İslâm dininin beş temel esasından birincisi olup 'tanıklık etme ifadesi'demektir"* (Çelebi, 2019: 36-37). Dini bir terim olarak açılımı ise "Allah'tan başka ilâh yoktur ve Hz. Muhammed O'nun kulu ve elçisidir" anlamlarına gelmektedir. Buna gönülden inanır, sözle de ifade ederim anlamına gelmektedir. Arapça hali ise *"Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh"* (Çelebi, 2019: 36-37) olarak söylenir. Bu şekilde söylendikten sonra kişi İslâmîyet'e geçmiş olmaktadır. Kelime-i Şehâdet ile ilgili hadis örneğinde İbn-i Ömer (r.a.)'ın bir rivâyetine göre *"Hz. Peygamber (aleyhisselâtü vesselâm): 'Ben insanlar Allah'tan başka ilâhın olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet edinceye, namaz kılıncaya, zekât verinceye kadar onlarla savaş etmekle emrolundum'"* (Canan, 2012: 259) diyerek Hz. Muhammed'in Müslümanlara gönderilen bir elçi olduğu gösterilmiştir.

Ayrıca Müslüman olan kişi bu sözü bir de ölmeden evvel tekrar etmektedir. Ancak Kur'an'da bunun yapılması ile ilgili bir ayet bulunmamaktadır. Geçmişten bugüne gelenek haline gelmiş ve kişinin ölmeden evvel son bir kez tekrar etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Yazar İsmail Bilgin, bu kavramdan romanında şöyle faydalanmıştır: *"Birazdan her şey bitecekti. İkisi de Kelime-i Şehâdet getirmeye başladı. Mayının telleri kayığın burnuna hızlı çarptı"* (Çanakkale'ye Gidenler, 2006: 254). Görüldüğü gibi İsmail Bilgin, Çanakkale'ye Gidenler adlı eserini oluştururken Türk tarihinden ve İslâmî ögelerden faydalanmıştır.

Yazar; Müslüman Türk halkının Çanakkale Savaşı gibi çetin bir muharebeye girmelerini ve bunu da Allah, Peygamber ve vatan için yaptıklarını roman türüyle anlatmaya çalışmıştır. Her ulusun kaderini şekillendiren belirleyici bir anı vardır. 18 Mart Çanakkale Zaferi Türkiye için tarihî bir dönüm noktasıdır. Sayıca ve silah bakımından az olmalarına rağmen, ülkenin dört bir yanından gelen Türk halkının, ulusu tehlike altına almış bir savaştan galip gelmiştir. Onlardaki imân gücünün bu denli büyük muharebede başarı sağlaması sadece tarihî vesikalarda değil, aynı zamanda edebi eserlerde de yer almıştır. İsmail Bilgin de yazmış olduğu bu eserinde, mazinin kayda değer olayını kullanmaktan çekinmemiştir.

4.1.2. Gelibolu / Yenilmezlerin Yenildiği Yer

İsmail Bilgin, bu eserini dört bölüm halinde ele almış ve 2004 yılında ilk baskısını yapmıştır. Yazar, bu kitabı *Çanakkale'ye Gidenler* adlı romanın devamı olarak yazmıştır. Bilgin, romanın başında İtilaf Bloğu'nun Limni Adası'ndaki hazırlıklarından bahsetmiştir. İtilafların tekrar bir saldırı gerçekleştireceklerinden yerli halk dâhil herkesin haberi vardır. Queen Elizabeth gemisinin toplantı salonunda planlarıyla ilgili görüşen General Ian Hamilton; 29. Tümen Komutanı Hunter Weston, Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood ve Albay Rue gibi subaylara görev dağılımlarını yapmıştır. Bu görevler ise ilerde yapılacak bir kara harekâtının habercisidir.

Osmanlı askerleri, bir kara savaşının yaşanacağını düşündükleri için gerekli tüm hazırlıkları yapmaya çalışmıştır. Yahya Çavuş ve beraberindeki 63 kişi de ön siperlere geçmek için gönüllü olmuştur. Kendisi ve bulunduğu takımı İkiz Koyu'nda gözetleme görevine başlamıştır. Diğer arkadaşları Hasan Hoca, Halit Mustafa, Mülkiyeli Ragıp, Deli Kemal ve Mehmet Nazif ondan önce gelmiş ve mücadeleye farklı yerlerde katılmıştır.

General Sir Ian Hamilton, ateş emri vererek Gelibolu Savaşı'nı başlatmıştır. İlk atış, Albion zırhlısından gelmiş ve Eskihisarlık Tepe'ye düşmüştür. İlk saldırının gerçekleştiği Seddülbahir ve Ertuğrul Koyu'nda düşman ateşine karşılık savunmaya geçilmiştir. İki saatlik çarpışmadan sonra bir sessizlik olmuş ve İngilizlerden gönüllü olarak karaya çıkmak isteyenlerin adlarını yazmaları istenmiştir. Bu gönüllüler, River Clyde adlı kömür gemisiyle Ertuğrul Koyu'na çıkmaya çalışmıştır. Onları izleyen Halit Mustafa ise karşılık vermek için gerekli emri almış ve onların daha fazla yaklaşmasıyla ateşe başlamıştır. İngiliz erleri, bu saldırıyı beklemedikleri için büyük kayıplar vermiştir. Teğmen Abdurrahim ve beraberindeki erler, kıyıya çıkanları engellemek için çabalamakta ve onlara karşı zayıf kaldığını bildiği için takviye istemektedir. Çarpışma böyle devam ettikten sonra ateşkes ilân edilmiştir. Ateşkesten sonra General Hamilton, kendilerine uğur getireceğine inandığı için 4 Haziran İngiliz Kralı'nın doğum gününde Seddülbahir'e saldırı gerçekleştirmiştir.

O sırada cepheye gönüllü gidenler, tüm güçleriyle mücadeleye katkı sağlamaktadır. Bunlardan biri olan Deli Kemal de Çanakkale ile Maydos arasında asker taşımıştır. O sırada Mustafa Kemal de Arıburnu Grup Komutanlığına atanmıştır. Mustafa

Kemal'in isabetli kararlarından dolayı Liman Von Sanders, bu görev için onu uygun bulmuştur. Ancak her ne kadar savaşa ittifak olarak girmiş olsalar da Alman komutanların Türk subaylarıyla bazı konularda çelişmesi, cephede bulunan askerleri de huzursuz etmiştir. Bunun bir örneği olan 29 Nisan günü Seddülbahir'e Alman Albay Von Sodenstern geldiği için başta Mustafa Kemal olmak üzere diğer subayların canı sıkılmıştır.

İngiliz askerleri arasında Leslie adında bir er, savaşa macera aramak ve İngilizlerin Osmanlı'yı ele geçireceğini görmek için gelmiştir. Ancak Türkleri burada tanıdıktan sonra Çanakkale'ye geldiğine pişman olmuştur. Bu sırada hem İtilaf hem de Osmanlı askerleri, savaş dışında dizanteriyle de uğraşmıştır. Birçok er, bu illet sebebiyle bir uzvunu kaybetmiş ya da ölmüştür. Muharebe bu şekilde devam ederken Ramazan ayına gelindiği için çoğu asker oruç da tutmuştur. Böylelikle dini vecibeler de yerine getirilmiştir. 26 Temmuz günü Anzak askerleri Conkbayırı'na sabah saatlerinde bir saldırı gerçekleştirmiştir. Hasan Hoca'nın da bulunduğu bu yerde Osmanlı askeri hücuma karşılık vermiştir. Başka bir cephe olan Anafartalar'da Mustafa Kemal ve erleri Anzak siperlerine atılmış ve sonrasında bir şarapnel parçası Mustafa Kemal'in sağ göğsüne isabet etmiştir. General Hamilton da ilk Anafartalar Savaşı'nda başarısız olunca 21 Ağustos günü ikinci bir saldırıyı göze almıştır. Ancak çarpışmanın sonunda Türkleri siperlerden atamayacaklarını anlamış ve Çanakkale'yi geçemeyeceklerine kanaat getirmiştir.

İsmail Bilgin'in nehir roman tarzında yazdığı eserlerinin ikincisi olan *Gelibolu'*da, Çanakkale'de gerçekleşen kara savaşını anlatmaktadır. İtilaf Devletleri, deniz savaşındaki yenilgiden sonra toparlanmak için Ege'deki adalara çekilmiştir. Bir süre toparlanmış olan askerler, 25 Nisan 1915'te Bozcaada'dan hareket etmiştir. *"General Hamilton emrinde yaklaşık 75.000 kişilik bir grup, beş ayrı küçük kumsalda, farklı zamanlarda çıkartmaya başladı. Anadolu tarafında Kumkale, yarımadanın Seddülbahir ucunda Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu, Zığındere, Arıburnu ve Kabatepe'ye birkaç gün boyunca asker çıkartıldı"* (Öymen ve diğ., 2015: 42). Bu çıkarma ile ilgili başka bir kaynak olan "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"ne göre de *"Çıkarma harekâtı, 25 Nisan 1915 günü sabaha karşı İngiliz Generali Hamilton ve Fransız Generali D'Amade'un (daha sonra Gouraud) idaresinde başladı."* (Kurşun, 04.01.2023)

şeklinde geçmiştir. Buna göre Anzak askerleri Arıburnu, İngilizler ile Fransızlar da Seddülbahir'e saldırmıştır. Söz konusu kıyılar ile ilgili *Gelibolu* romanında şu şekilde geçmektedir: *"İtilaf Devletleri Başkomutanı General Sir Ian Hamilton karargâh olarak kullandığı Queen Elizabeth'in komutan odasında fosforlu saatine baktı. 'Beş dakika daha bekleyeceğim. Üç aydır sabırla bekleyen ben, beş dakika daha bekleyeceğim. Sonra işlerin planladığımız gibi gitmesi için dua edeceğim.' Saatinin yelkovanı altmış adet saniyeyi tam beş kere adımlayınca, komutan 'Ateş' dedi. Bu emri olanca gücü ve sesiyle söylemişti. Bu söyleyiş tarzında 'yasakların hepsi bitiyor. Artık kendimizi gösterelim.' demek istiyordu adeta"* (Gelibolu, 2004: 47-48). *"Ertuğrul Koyuna hâkim tepelere açılan siperlerde devamlı bir koşuşturmaca yaşanıyordu. Mermi ve bomba yağmurundan korunabilen askerler, sahile çıkmaya gayret eden İngiliz askerlerine isabetli atışlar yapmaya çalışıyordu"* (Gelibolu, 2004: 49). Yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere İngilizler, deniz savaşının devamı olarak bir kara savaşını düzenlemiştir. Ancak bu harekâtın sonucunda da İtilaf Bloğu, bir yenilgi ile karşılaşmıştır.

Gelibolu romanında İslâmî unsurlara bakıldığında şükreden erler görülmektedir. "Şükür", "Türk Dil Kurumu"na göre *"1.Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak, şükreylemek. 2.Bir kimseye minnet duymak, gönülden borçlu olmak."* (TDK, 2023) anlamlarına gelmektedir. "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"nde şu şekilde geçmektedir: *"Yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık anlamındaki şükr terim olarak Allah'tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah'a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma"* (Çağrıcı, 04.01.2023). İslâm dininde ise şükür, Allah'ın verdiği rızıkları yerinde tüketmek, günahlardan kaçınmaktır. Öyle ki *Kur'an-ı Kerim*'in ayetlerinde Allah, kullarının şükretmelerini istemektedir. Nitekim Bakara Sûresi 52. ayette şöyle geçmektedir*: "O davranışlarınızdan sonra (akıllanıp) şükredersiniz diye sizi affettik"* (Bakara, 52). Yine Bakara Sûresi'nin 172. ayetinde görüldüğü üzere *"Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin"* (Bakara, 172) diye geçmektedir. Hâdis kitaplarında ise bu kelime ile ilgili Hz. Muhammed'in şöyle bir ifadesi vardır: *"Rabbimden dilekte bulundum ve ümmetim için şefaat niyaz ettim. O da ümmetimin üçte birini bana bağışladı. Ben de Rabbime şükretmek için secdeye kapandım. Sonra tekrar başımı kaldırıp Rabbimden*

ümmetimi bağışlamasını diledim; O da bana ümmetimin üçte birini bağışladı. Ben de bunun üzerine Rabbime şükür secdesine kapandım. Sonra tekrar başımı kaldırıp Rabbimden ümmetimi diledim; O da bana ümmetimin geri kalan üçte birini bağışladı. Ben de Rabbime şükretmek üzere secdeye kapandım" (el-Isfahânî, 2009: 208). Sonuç olarak Allah'ın verdiği nimetler ve kabul ettiği dualar karşısında insanların şükretmesi gerektiği belirtilmiştir.

İnsanoğlu, Rabbin verdiği nimetlerle günah işlerse, nankörlük etmiş olur. Bu sebepledir ki şükretmek aynı zamanda günah işlemekten de kaçınmaktır. İlaveten şükür; *"nimeti değil, nimeti vereni görmektir. Nimeti vereni bilip gereğiyle amel etmektir. Bu amel, kalb, dil ve diğer azâlarla olur. Kalb ile iyiliğe niyet eder. Dil ile hamd eder, şükrünü açıklar"* (Şanver, 2001: 137-164). Ek olarak bu kavram için çeşitli organlarla yapılan şükretme şekilleri de vardır. Örnek olarak gözün şükrü Müslümanların kusurunu görmemektir. Kulağın şükrü söylenilenleri duymamış saymaktır. Romanda geçen şükür ise Allah'ın yardımından dolayı yapılmıştır. Buna göre;

"Motorun sesi gittikçe kendilerinden uzaklaşıyordu. Ses Anadolu kıyısına doğru gidiyordu. Ali haydar Bey sevinçle bağırdı:

-Yaşasın Anadolu kıyısına döndüler.

-Şükürler olsun Allah'ım" (Gelibolu, 2004: 221) diye geçmektedir.

"Şükretmek", görüldüğü gibi Müslümanlık için önemli bir kavramdır. İsmail Bilgin, bu kelimeyi romanında kullanarak kitabına İslâmî ideolojiyi yansıtmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eserinde bunun gibi birçok ideolojiden de faydalanmıştır. Helâlleşmek, namaz kılmak, Kur'an-ı Kerim okumak, Allah ve Peygamber'den bahsetmek, alın yazısından söz etmek vs. gibi Müslümanlıkla ilgili kavramlar romanda yerlerini almıştır.

4.1.3. Sarıkamış Beyaz Hüzün

İsmail Bilgin, kitabını yazarken sekiz bölüm halinde ele almıştır ve ilk baskısını 2006 yılında yapmıştır. Roman, Balkan Harbi'ndeki yenilgiden bahsederek başlamaktadır. Anadolu halkının başlayacak olan Kafkas Cephesi'nin tedirginliğini anlatarak devam etmektedir. Harp için karar verilen zaman soğuk kış mevsimidir. Bu kararın

alınmasında etkili olan nedenlerden biri, Rusların ilerleyişini durdurmaktır. Bunun için de yapılacak şey, Anadolu'nun çeşitli illerinden erleri toplayıp güçlü bir ordu kurmaktır. Yazar, bir tarafta savaş ve kış şartlarına uygun olan Ruslar'ı ve diğer tarafta yiyecek ve giysi bakımından yetersiz olan Osmanlı askerlerinin durumlarını vermektedir. Romanda askerlerin zorlu mücadelesi ve çetin kış şartları ön plana çıkmaktadır. Bilgin, iaşe eksikliğini ve humma hastalığını da bu zorluklar arasında ele almaktadır. Bu mücadele; Balkan Harbi'nde bulunmuş olan Faik Çavuş'un üzerinden çekilen tüm zorluklar anlatılmaktadır. Ayrıca yazar, savaş hazırlığı zamanlarında Doğu Anadolu'da bulunan Ermenilerin eşkıyalık yaparak hem Ruslara destek vermelerini hem de yöredeki halka baskı yapmalarını da gözler önüne sermektedir. Ayrıca, romanda bu baskıdan kaçan köylüler ve bu köylülerin boşalttıkları evlere ısınmak için giden askerler de dikkat çekmektedir. Tüm engellere rağmen Osmanlı askerlerinden 32. Tümen, Sarıkamış'a gitmeye kararlıdır. Sarıkamış'ın Yukarı Mahalle denilen yerinde iki tarafın karşılaşmasıyla savaş başlamıştır. Faik Çavuş ve erleri tüm güçleriyle karşı koymuştur. Ancak gelmeyen takviye ve Rus askerlerinin sayısının artmasıyla savaş kaybedilmiştir. Romanın sonunda Yüzbaşı Baki Bey, 10. Kolordu'nun çoğunun Allahüekber Dağları'nda donduğunu öğrenir. Bu sebeple büyük bir şaşkınlık yaşamakta ve kendi içinde birtakım muhasebelere dalmaktadır.

Yukarıda özeti verilen *Sarıkamış Beyaz Hüzün* adlı eser, tarihî bir roman özelliğini taşımaktadır. Yazar, kendi hayal gücünü ekleyerek tarihî gerçekleri anlatmaya çalışmaktadır. Tarihsel kurgu çerçevesinde ele alınan olaylar gerçeklerle tutarlı görünümündedir. Şöyle ki İsmail Bilgin, I. Dünya Savaşı içerisinde gerçekleşmiş olan Kafkas Cephesi'ni anlatmakta ve bu savaşta askerin ne şartlarda mücadele ettiğini çeşitli kurgularla aktarmaktadır. "Tarihî Romandan Millî Kimliğe: Sarıkamış/Beyaz Hüzün" adlı makalede bu görüş şu şekilde desteklenmektedir: *"Romanda verilen olaylar tarihî bilgilerle örtüşmektedir"* (Akça, 2016: 76). Yine bu makalenin yazarı Hilal Akça'ya göre; *"Romanda yazar, azınlıklara ilişkin kalıp yargılardan ve mitlerden uzak durmaya gayret etse de özellikle romanın ikinci olay halkasında köylerin basılmasında ve yağmalanmasında azınlıkların rollerine dikkat çekmeye çalışmıştır"* (Akça, 2016: 76) şeklinde izahı yapılmaktadır. İsmail Bilgin'in eserinde azınlık olarak bahsettiği Ermeni ırkıdır. Kafkas savaşında birçok Ermeni çetelerinin yerli halka baskı yaptığını ve halkın çaresiz kalıp göç kararı verdiğini şu şekilde söylemektedir:

"Hep birlikte yola çıkan, Ermeni çetelerin zulmünden kaçan perişan aileleri görüyorlardı. Kimi atının sırtında, kimi kağnısında yola düşmüşlerdi. Erkekler yayan, kadın ve çocuklar ise kağnı, kızak üzerinde olduğu halde yol almaya çalışıyorlardı" (Sarıkamış, 2018; 184).

Türk askeri, savaşta hem Ruslarla çarpışmış hem de Ermenilere karşı mücadele yürütmüştür. *"Savaşın başlaması ile seferberlik ilan eden Osmanlı Devleti, bütün olumsuzluklara rağmen Kasım 1914'te Doğu'da Kafkas Cephesi'nde, kendisine savaş ilan eden, içerisinde Ermenilerinde bulunduğu ve her açıdan üstün donanımlı Rus ordusuna karşı savaşmaya başlamıştır"* (Beşikçi, 2019: 90). Bu konuyu destekleyen diğer bir görüşü belirtmek gerekirse *"Sarıkamış taarruzu bölge halkını da derinden etkilemiştir. Taarruz devam ederken Sarıkamış'ın köyleri, Rus ordusu içerisindeki Ermeniler ve Kazaklar tarafından katliama tabi tutulmuşlardır"* (Kanal, 2014: 98) şeklinde bir ifade geçmektedir. Nitekim İsmail Bilgin romanında, savaş zamanında Rus yanlısı Ermenilerin Türk askerini zehirlediklerinden de bahsetmektedir:

"Sonradan anlaşılmıştı ki ölen erler zehirlenmişlerdi. Bazı Ermeni köylerinden gizlice yiyecek alan erler ne yazık ki şehit olmuşlardı. İşte yürüyüş kolunda erlerin aniden ölmesinin sebebi buydu. Faik Çavuş bu durumu tahmin etmesine rağmen komutanlar, erlere asla söylemeyecek ancak Türk olmayan köylerden yiyecek alınmasını kati surette yasaklayacaklardı" (Sarıkamış, 2018: 36).

İsmail Bilgin Sarıkamış Harekâtı'nı anlatırken askerin; soğukla, açlıkla ve hastalıkla olan mücadelelerinden çoğunlukla bahsetmektedir. Çünkü bu muharebede giysi, yiyecek ve ilaç sorunu da ortaya çıkmaktadır. Gerek iâşe yetersizliğinden gerek Almanların göndereceği yardımların ulaşamamasından dolayı Osmanlı Devleti zor durumda kalmıştır. Özellikle Sarıkamış Harekâtı'nın sonucunda donarak şehit olan askerlerin olması, Türk tarihinde büyük bir facia olarak anlatılmaktadır. İlk olarak "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"ne göre; *"Büyük bir ciddiyetle yürütüldüğü anlaşılan defin işlemlerinin tamamlanmasından sonra her bir mezarın başına oraya kaç şehid defnedildiğini gösteren bir tabela asıldı. Böylece 18.000'i Sarıkamış civarında olmak üzere toplam 23.000 şehidin defnedildiği tesbit edildi"* (Öğün, 2019: 470-473) diyerek olayın ne derece büyük olduğunu göstermektedir. Başka bir kaynak olan *Sarıkamış Kuşatma Harekâtı Ve Şehitlikleri*'nde ise *"Ruslar muharebe meydanında*

sağlam olarak pek az esir almışlardır. 7.000 esirden başka bütün mıntıkada kışın kar içinde kalmış yaralı ve donuk olarak 23.000 ölü gömmüşlerdir" (akt. Alşan, 2014: 95) diye geçmektedir.

"Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış" adlı kitapta, Rus Kurmay Başkanı Pietroroviç'in günlüğünden yapılan alıntıda şu ifadeler geçmektedir: *"Allahuekber Dağlarındaki Türk müfrezesini esir alamadım. Bizden çok evvel Allahlarına teslim olmuşlardı… İlk sırada diz çökmüş beş kahraman. Omuz çukurlarına yasladıkları mavzerleri ile nişan almışlar. Tetiğe asılmak üzereler. Ama asılamamışlar. Kaput yakaları, Tanrı'nın rahmetini o civan delikanlıların yüreklerine akıtabilmek istercesine semaya dikilmiş, kaskatı..."* (Sönmez ve Yıldız, 2007: 231). Böyle üzücü bir vak'anın yaşanması sonrasında Türk ve Rus kaynaklarında teyit edilmesi, bu olayın doğruluğunun ispatıdır. İsmail Bilgin ise bu konu hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Diz çöktüğü yerde ellerini yüzüne kapamış, önündeki nöbetçiye bakmak istemeyen er ise öğürüp duruyordu. Neden sonra cesaretini topladı. Ellerini yüzünden çekti. Göz bebekleri daha da büyüdü. Yerde siper almış olan er Rus değil Türk'tü. Donup kalmıştı. Sakalları, bıyıkları buz tutmuştu. Gözleri sanki uzaklara bakıyor gibi kilitlenip kalmıştı (Sarıkamış, 2018: 106-107). *"Koca tümen, damla damla eriyen sarkıtlar gibi er er eriyordu. Yol uzadıkça, yürüyüş devam ettikçe, donmaya başlayan erlerin sayısı artıyordu ama daha yürünecek epey yol vardı"* (Sarıkamış, 2018: 131). İsmail Bilgin, burada Osmanlı erlerinin çetin kış şartlarında verdikleri mücadeleler sonucunda şehit olmalarını anlatmaktadır. Bu zorlu savaşın neticesinin bu derece büyük olması, Türk tarihinde "Sarıkamış Faciası" olarak geçmektedir.

Yazar İsmail Bilgin'in romanı, Türk İslâm açısından değerlendirildiğinde dua eden bir komutan görülmektedir. "Dua", *"çağırmak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek" mânasındaki da'vet ve da'va kelimeleri gibi masdar olup, "küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz" anlamında isim olarak da kullanılır"* (Cilacı, 1994: 529). Ayrıca İslâm dini için önemli ibadet etme şekillerinden biridir. Nitekim *Kur'an-ı Kerim*'de dua ile ilgili şöyle bir ayet geçmektedir*: "Musa kavmine dedi ki: Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç (Allah'tan korkup günahtan) sakınanlarındır"* (A'raf, 128). Buna göre duanın temel hedefi kişinin Allah'a durumunu açıklaması ve niyazda

bulunmasıdır. Dua etmek, kul ile Allah arasında konuşma şeklinde gerçekleşir. İnanışa göre kul konuşur ve Allah dinler. *"Bunun gerçekleşmesi için önce Allah insanı kendi varlığından haberdar etmiş, insan da varlığını benimsediği bu yüce kudret karşısında duyduğu saygı ve ümit hisleri sebebiyle kendisinden daha üstün olanla irtibat ihtiyacını duymuştur"* (Cilacı, 1994: 530). Bu sebeple İslâmîyet için önemli olan bu ibadet, sadece dini kitaplarda değil birçok edebi türlerde de konu olmuştur. Bunlardan biri roman türü ve İsmail Bilgin'in eserinde de şu şekilde geçmektedir: *"Tedirginliğin verdiği psikolojiyi dağıtmak için dua ediyor, bu esnada sağ ellerini kalplerinin üstüne koyuyorlardı. Dua, onlar için güvenli bir liman, koruyucu bir sığınak, derin bir siper gibiydi. Dua edenler rahatlıyor, kaderlerine teslim oluyorlardı"* (Sarıkamış, 2018: 13). Burada duanın Müslümanlar için bir koruma kalkanı olduğu anlaşılmaktadır. Romanda edilen bir duayı vermek gerekirse *"Allah'ım sen bu gençleri tifüs denen illetten koru"* (Sarıkamış, 2018: 123) olarak ifade edilmektedir.

Sarıkamış Harekâtı, yazarın ifadesiyle, *"ders alınacak belli başlı yenilgilerdendir"* (Sarıkamış, 2018: 7). Yazar, eseri kaleme alma amacını; *"tarihimizdeki bu hazin harekâtın nasıl gerçekleştiğini anlatmak, askerimizin hem tabiatla hem de Ruslarla olan mücadelelerini gözler önüne sermek ve Sarıkamış şehitlerimizin hatırlanmasını sağlamak"* (Sarıkamış, 2018: 7) olarak belirtmektedir.

Sarıkamış Beyaz Hüzün adlı romanın içerisinde tarihî ve İslâmî ögelerin olduğu müspettir. Yukarıda da örneklerle belirtildiği gibi İsmail Bilgin, kitabını oluştururken bu iki konudan yararlanmış ve okuyucuya sunmuştur. Anlattıklarına inandırıcılık kazandırmak maksadıyla da tarihî belge ve kaynaklardan istifade etmiştir. Fakat olayları ve neticelerini, harekâtı planlayan komutanların veya tarihçilerin bakış açısıyla genellemeler ve istatistiksel veriler şeklinde değil, bireyler üzerinden psikolojik tahlillerle aktarmaya çalışmıştır. Bu tahlilleri ise sayfalar dolusu uzunlukta değil, olay akışının içinde kesitler hâlinde vermiştir. Ayrıca romandaki kişi sayısını sınırlı tutarak ve yoğun tasvirlerden uzak durarak olay akışının dağılmasını önlemiş ve metnin sürükleyiciliğini bozmamıştır. Romanın başında elem, yeis, matem, kabristan, kahretmek ve ağlaşmak gibi karamsar sözcüklerle örülü bir mısraya yer veren yazar, bir anlamda okura nasıl bir romanla karşılaşacağını önceden haber vermektedir. Şiirin hissettirdiği

bu kasvetli havayı, henüz Balkanlarda yaşadıkları hezimetin acısını üzerlerinden atamamış ve Haydarpaşa Limanı'nın titreşen askerlerin tasviriyle devam ettirir. Kurmaca bir eser kaleme almanın rahatlığıyla, mevcut malzemeyi değiştirerek yeniden inşa etme gücünü elinde bulundurmasına rağmen yazar, romandaki olayların akışını Sarıkamış Harekâtı'nın bütününü içerecek nitelikte ve tarihî belgelerdeki bilgilerle aynı doğrultuda kurgular. Olayı bütün ayrıntılarıyla vermesinin sebebi ise olayların tarihî kayıtlardaki bilgilerle çatışmadığını gösterme isteğidir. Mesela romandaki vak'a zamanı ile Sarıkamış Harekâtı'nın gerçekleştiği süre aynıdır.

Romanda dikkat çeken duygu ve düşüncelerin başında, savaştan kaçma arzusu gelmektedir. Yazar, savaş ortamının zorlu ve acımasız şartlarında askerlerin zihninde doğal olarak oluşabilecek bu düşünceyi, romanda kurguladığı Faik Çavuş karakteri üzerinden verir. Çetin kış şartlarının ağırlaştırdığı ve aylarca süren yolculuk sırasında değişik vesilelerle bu kaçış fikri aklına gelir ve iç âleminde kendi kendisiyle defalarca mücadele etmiştir. Öyle ki vatanı ve milleti için canını seve seve feda etmeye hazır bir vatanperver olan Faik Çavuş'un kaçma düşüncesi roman boyunca zihnini bulandırır. Yazar, vatan sevdalısı olarak tanıttığı bu kahramanın iç dünyasında yaşadığı bu ikilemi romanda işlemiştir.

Yazar; ailesinden uzak düşmüş ve zor şartlar altında mücadeleye giren her insanın hissedebileceği bu duyguları, bazen bütün askerleri içine alan bir değerlendirme şeklinden bazen ise romanda yer verdiği farklı kahramanlar üzerinden tek tek aktarmaktadır. Hasretle bağlantılı bu anlatılarda özellikle vurguladığı kelime ise "sıcak"tır. Yazarın ifadesiyle; *"Harekâtın başından beri devamlı yürümüş, aç kalmış, üşümüş, zaman zaman Ruslarla çarpışmış eratın hasretini çektiği tek şey sıcaktı. Sıcak yatak, sıcak çorba, sıcak bir oda. Bir de sıcak bir bakış… Bu bakışlar sevgilinin, annenin, babanın da olabilirdi ya, onlar için fark etmezdi. Yeter ki sıcak olsundu"* (Sarıkamış, 2018: 251). Çünkü karların dondurucu soğuğunda yürümeye çalışan bu askerlerin birçoğunun kaputu ve potini yoktur. Buna karşın molalar sırasında ve geceleri dinlenirken düşman görmesin diye ateş dahi yakamamaktadırlar. Zaten o ortamda yakacak bir şey bulmaları da neredeyse mümkün değildir. Dolayısıyla bu askerlerin zihinlerini meşgul edecek duyguların hepsinde sıcaklık hayalinin olması doğaldır. Bu açıdan, yaşanan soğuğun şiddetini anlatmanın bir yolu da sıcaklık hasretinden bahsetmektir. Okurunu

Sarıkamış yolunda, Allahuekber Dağları'nın soğuğunda dolaştırmak isteyen yazar da bu tezattan istifade etmiş ve roman boyunca sıcaklık hasretini içeren birçok hikâyeye yer vermiştir.

4.1.4. Elveda Balkanlar Unutulan Vatan

İsmail Bilgin, romanını beş bölüm halinde kaleme almış ve 2007 yılında ilk baskısını yapmıştır. Eserin konusu, Osmanlı ile Balkan devletlerinin savaş durumuna gelmesi sonucu Türklerin göç etmesidir. Bu göç olaylarını da yazar; roman kahramanları olan Belkıs, Hicran, Teğmen Cemal, Halil ve Kibar Ana üzerinden anlatmıştır. Bilgin, bu kahramanları ortaya çıkarırken de araya birçok imkânsız aşkı da eklemiştir. Halil'in Belkıs'a âşık olması ve bir süre sonra Kolera'dan dolayı ölmesi ve Teğmen Cemil'in eski sevgilisi Magda'ya benzediği için Belkıs'a karşı duyguları romandaki aşk üçgenini gözler önüne sermiştir.

Osmanlı Devleti'ne düşman kesilen Bulgarlar, Sırplar, Yunanlar ve Karadağlılar ortak bir paydada buluşup ayaklanmıştır. Bu sebepten dolayı birçok Bulgar çetesi kurulmuş ve Osmanlı halkına zor zamanlar yaşatmıştır. Türkler, bu baskılara daha fazla dayanamayıp göç kararı almıştır. Yusuf ile Belkıs, Bulgarlar arasında yaşayan Müslüman Türklerdendir. Saldırıya uğradıkları bir gün toparlanıp köylerini terk etmiştir. Yolda Bulgar çetelerinin saldırısına uğramış ve Yusuf şehit olmuştur. Belkıs ve kızı Hicran bu saldırıdan sağ olarak kurtulmuştur. Osmanlı Devlet ise bu durum karşısında çeşitli savaş hazırlıklarına başlamış ve seferberlik ilan etmiştir.

Osmanlı askerlerinden Teğmen Cemal, çetelerle olan savaşında yaralanmış ve onu bulan Raçof ile kızı Magda'nın evinde tedavi olmuştur. Bir zaman sonra gönlünü kaptıran ikilinin tek düşmanları köyün delikanlıları olmuştur. Teğmen, tedavi olup gittikten sonra Magda ve babasının ölüm haberini almıştır. Teğmen Cemal bu haber üzerine yıkılmıştır. Teğmen Cemal, aradan yıllar geçtikten sonra Yüzbaşı olduğu sıralarda Belkıs ve kızı Hacer ile karşılaşmıştır. Belkıs'ı Magda'ya benzettiği için çok heyecanlanmıştır. Belkıs, Hicran, Halil ve Kibar Ana o sıralarda Edirne'den geçmek için beklemektedir. Muhacirler bir süre bekledikten sonra alınan bir kararla Yüzbaşı Cemal onları kaleye almıştır. Herkese bir yer bulup yerleştirdikten sonra Yüzbaşı Cemal, Magda'ya çok benzeyen bu kadına da kayıtsız kalamamıştır. Bir ara Halil'i onun kocası sanmış ama sonrasında gerçeği öğrenmiştir.

Edirne'de bulunan Şükrü Paşa, tehlikenin farkında olduğu için çeşitli önlemler almaya karar vermiştir. Gelecek olan herhangi bir saldırı için hazırlık yapmıştır. Yüzbaşı Cemal de her gün Maraş taraflarına gitmektedir. Yüzbaşı Cemal, Edirne Kalesi'nde bulunan Muhacirleri İstanbul'a göndermek üzere harekete geçmiştir. Halil de annesini ve Belkıs'ı alıp gitmek istese de kadın yanaşmamıştır. Bu duruma anne ve oğul şaşırmış ancak Halil, onu yalnız bırakmamak için gitmekten vazgeçmiştir. O sıralarda açlıkla beraber hastalıklar da peyda olmuştur. Belkıs'ın kızı sürekli ateşlenmektedir. Bu duruma üzülen annesi Belkıs da ne yaptıysa ateşini düşürememiştir. Halil ve Yüzbaşı Cemal, Hicran için elinden geleni yapmaya çalışmıştır. Gıdaysa gıda ilaçsa ilaç temin etmek için çabalamıştır. Günler böyle devam ederken Yüzbaşı, bir gün Balkan dağlarında Bulgar çetelerini kovalamak için onlardan ayrılmıştır. Belkıs da yiyecek sıkıntısı yüzünden fırıncılar için odun toplayarak karşılığında ekmek almaya başlamıştır. Aradan bir zaman sonra Bulgarların saldıracağına dair bir feryat kopunca Muhacirler her tarafa kaçışmaya başlamıştır. Yüzbaşı Cemal ise çetelerle giriştiği savaşta ağır yaralanmış olarak bulunmuştur. İyileştikten sonra hemşireden ateş düşürücü ilaç alıp Belkıs'ın yanına gitmiştir. Çünkü Hicran'ın ateşi sürekli yükselmektedir. Halil de, kendisinin yapamadığı bu yardımı Cemal'in yaptığını görünce hem mahcup olmuş hem de üzülmüştür. Çünkü içten içe Belkıs'a olan aşkından kıvranmaktadır. Bir süre sonra diğer Muhacirler gibi Halil, Belkıs ve Kibar Ana da ateşkes imzalandıktan sonra Bulgarların faaliyetlerinden dolayı İstanbul'a gitmeye karar vermiştir. Orada bir gün kaldıktan sonra sabah erkenden tekrar yola koyulmuş ve Hadımköy'e varmıştır. Bir süre sonra Belkıs'ın kızı da ölmüştür. Evlat acısıyla yıkılan kadın, kızını kimselere vermek istememiştir. Kucağında ölmüş bebeğiyle tekrar yola çıkmıştır.

Aradan bir süre geçtikten sonra İstanbul'da bir camide kalan Halil, Kolera'dan ölmüştür. İstanbul'daki günlerde Kibar Ana ve Belkıs artık bir başlarına kalmıştır. Belkıs acılarını bir nebze unutmak için Safiye Hüseyin'in yardım çağrısına olumlu cevap vermiştir. Belkıs, bir gün yaralı bir şekilde hastaneye gelen Yüzbaşı Cemal ile karşılaşmış ve ona başından geçenleri anlatmıştır. Yüzbaşı, tedavi olduktan sonra da hastaneden ayrılmıştır. Cemal, Balkan devletlerinin gittikçe ilerlemesinden dolayı bir an önce çözüm bulmak için Enver Bey'in emri üzerine kurulan gruba katılmıştır. Kuşçubaşı ile beraber Bulgarların üzerine gidip onları püskürtmeye çalışmıştır. Çetin geçen mücadelenin sonunda Bulgarlar yorgun düşüp geri çekilmiştir.

İsmail Bilgin, *Elveda Balkanlar Unutulan Vatan* adlı romanında Balkan savaşları esnasında yurdundaki baskıdan kaçan Müslüman Türk halkının çektiklerini anlatmaya çalışmıştır. Bilgin'in bu eseri hakkında *"1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansıması"* adlı makalede bu roman şu şekilde geçmektedir: *"İsmail Bilgin'in Elveda Balkanlar Unutulan Vatan adlı romanı Balkan Savaşları üzerine yeni yazılmış değerli bir eserdir. Roman, Balkan Savaşları, Balkan göçü, Edirne'nin işgali ve kurtuluşunu tüm ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir"* (Yenisoy, 2012: 106). Bu ifade, bahsedilen yapıtın tarih ve kurgu malzemeleriyle meydana getirilmiş tarihî roman olma özelliğinin göstergesidir.

Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi Balkan ülkeleri, Osmanlıların bu topraklara daha fazla hüküm sürmelerini istememiştir. Tarih araştırmacıları, buna neden olan iki durumdan bahsetmektedir: Rusya'nın kışkırtması ve Millîyetçilik düşüncesi. "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"ne göre şöyle açıklanmıştır: *"Savaşın çıkmasında Rusya'nın takip ettiği panslavizm siyasetinin ve Balkanlar'ı paylaşma konusunda Rusya ile Avusturya arasında devam eden rekabetin büyük etkisi oldu"* (Küçük, 1992: 23-25). Panslavizm, *"Rusya liderliğinde tüm Slavları içine alacak büyük bir Slav Devleti kurma amacını taşıyan hareketin genel adıdır"* (Ketenci, 2018: 345). Sonuç olarak Rusya'nın bu çabaları sonuç vermiş ve Osmanlı'ya karşı bir isyan başlamıştır. Millîyetçilik akımının neden olması ise *"Fransa üzerinden tüm dünyaya yayılan Millîyetçilik akımı, bu yüzyılın başlarında Balkan Yarımadası'nda hızla etkili olmaya başlamış... Ancak kısa süre içerisinde Millîyetçilik vurgusu politikada da görülmeye başlanmıştır. Millîyetçi akımların politikaya etkisi, ilk isyan hareketlerini de beraberinde getirmiştir"* (akt. Hayta ve Birbudak, 2010: 1). Bu iki kavram, Balkanların Osmanlı Devleti'nin topraklarından ayrılmasına neden olmuştur. Özellikle Bulgar milletinin faaliyetlerinin diğer Balkan devlerine göre daha fazla olduğu, tarih kitaplarından anlaşılmaktadır. Bulgarlar, Balkanlar'da Müslümanlara yönelik çeşitli saldırılarda bulunmuştur. Bu olay, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları* adlı bildiri kitabında şu şekilde geçmiştir: *"Bulgar ordularının ilerleyişi esnasında ele geçirilen bölgelerde yoğun katliamlar, yağmalar ve yakmayıkma olayları gerçekleştirildi… Bulgar askerlerinin ve Makedonya komitelerinin yaptıkları katliam haberlerinin yayılması üzerine Müslümanlar bulundukları bölgelerden korku ve panik içinde kitleler halinde kaçmaya başladı"* (Ersan ve Karakaş,

2013: 301). *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913) İhtilaflı Duruşlar* adlı çalışmada ise *"Balkan savaşları sırasında meydana gelen göçün bazı sebepleri vardır. Sebeplerden biri yapılan mezalimlerden kurtulmaktı. Balkan Devletleri elde ettikleri yerlerdeki Müslüman halkı büyük bir soykırıma tabi tutmaktaydılar"* (Türkeş, 2014: 296) şeklinde geçmektedir. *Elveda Balkanlar Unutulan Vatan* romanında ise yazar şöyle anlatmıştır: *"Son zamanlarda, Bulgaristan'a yakın Türk köylerine, Bulgar askerlerinin ve çetelerinin saldırısı başlamış, özellikle Türklere yapılan zulümler gittikçe artmış, iki devletin savaşa tutuştuğu yönünde haberler dört bir yana hızla yayılmıştı"* (Elveda Balkanlar, 2013: 10). *"Köyün ileri gelenlerinden bazıları, yıllardır beraber yaşadıkları Bulgar komşularına mallarını ucuz, pahalı demeden satıyor ve köyü terk etmek için hazırlık yapıyorlardı"* (Elveda Balkanlar, 2013: 10). Türklerin bu baskılara daha fazla dayanamayıp göç etmesi, görüldüğü üzere sadece tarihî belgelerde değil edebî türlerde de kendini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan Balkan ittifakının başkentte küçümsendiği ve ciddiye alınmadığı konusunda ise çoğu tarihçinin yazarla aynı fikirde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yazar bu durumu dile getirirken savaşın başlamasına bir hafta gibi kısa bir süre olmasına rağmen *"Herkesin aklında dört küçük devletin hiçbir zaman Osmanlı Devleti ile başa çıkamayacağı fikri vardı. Kurulan İttifak o kadar önemsiz görülmüştü ki İstanbul tiyatrolarında o dönem Paris'ten gelen sanatçı topluluğunun Beyoğlu'nda sahneleyeceği 'Sefil Aşk' ve 'Kamelyalı Kadın' oyunlarının duyuruları yapılıyordu. Ayrıca sinema afişleri, çalgılı kahvelerin, eğlence yerlerin listeleri de duvarları süslüyordu"* (Elveda Balkanlar, 2013: 21) sözlerine yer vermiştir. Yazara göre o dönemde yaşananlar bununla da sınırlı kalmamıştır. Hükümet, Balkanlarda erkenden asker terhisine başlamıştır. Tecrübeli ve eğitimli tam 70 bin asker evine dönmüştür. Yani savaştan bir buçuk ay önce Osmanlı ordusunun dörtte biri terhis edilmiştir. Bu durumu Balkan Savaşı'nın kaybedilme nedenleri arasında gösteren Feyzioğlu'na göre Balkan Savaşı öncesinde İngiliz ve Rus baskılarıyla 120 taburun terhis ettirilmiş olması, Rumeli'deki tek güvenlik unsurunun yok edilerek devletin geleceğinin ve özellikle de Balkan topraklarının çok büyük bir tehlikeye atılmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti, 29 Temmuz 1912'de aldığı son terhis kararının hemen arkasından Balkanlar'da meydana gelen gelişmeler üzerine seferberlik ilân etmek zorunda kalmış ancak seferberlik ilânını, terhis olayının hemen ardından yaptığından,

ordunun seferber edilmesinde büyük kargaşa ve zorluklarla karşılaşmıştır (Feyzioğlu, 2016: 202).

Tarihî belgelerde "Koçana Olayları" olarak geçen bir hadise meydana gelmiştir. Osmanlı askerlerinin önceden aldığı önlemelere rağmen *"1 Ağustos 1912 saat üçte tereke ve yemiş pazarlarında beşer dakika arayla iki bomba patlatılmıştır. İlk gelen haberlerde olayda beş Müslüman, iki Musevi, otuz sekiz Bulgar olmak üzere kırk beş kişi ölmüştür. Müslümanlardan biri patlamalar esnasında bir Bulgar tarafından öldürülmüş ve katili de yakalanmıştır"* (Mutlu, 2015: 126). Bu olayın Balkan Savaşı'nın habercisi olduğu söylenebilir. Çünkü Bulgar halkı, bu patlamanın asıl sorumlusu olarak Osmanlı Devleti'ni görmüştür. Bu olayı İsmail Bilgin, kendi romanında şöyle bahsetmiştir: *"...Koçana Olayları'ndan sonra Bulgarlar, sınırdaki Türk köylerine, Bulgaristan'daki Türk mahallelerine saldırıyorlardı. Bu saldırıları önleme ve bastırma görevi Cemal'e verilmişti"* (Elveda Balkanlar, 2013: 57). Koçana olaylarına değinen yazar, aradığı mazereti bulan Balkan Devletleri'nin bu hadiseden itibaren hızla gösteriler yapmaya ve seferberliklerini tamamlamaya çalışırken, Avrupalı devletlerin Babıali'ye notalar verdiğini ve ikiyüzlü politikalarla, yaklaşan savaşı örtbas etmeye çalıştıklarını vurgular. Zira *"İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya ve Rusya; Osmanlı Hükümeti'nden, Rumeli ve Anadolu'da reformlar yapmasını istemişlerdi. Gazi Ahmet Paşa hükümeti de reformların yapılacağını bildirmişti. Hükümet Balkanlar'da meydana gelen münferit olaylar karşısında soğukkanlı olmak gerektiğini belirtmiş, iyi niyetinin bir nişanesi olarak da, Trakya'da düzenleyeceği tatbikatlardan vazgeçtiğini bildirmişti. Bununla yetinmeyen hükümet Balkanlar'daki terhislere hızla devam etmişti"* (Elveda Balkanlar, 2013: 24).

Sonuç olarak İsmail Bilgin, Balkan Savaşlarında yaşanan hazin hadiseleri anlatmak amacıyla yazdığı romanı, Balkanlarda şehit düşen, gazi olan ve bağlı olduğu diyarı terk etmek zorunda kalanlara ithâf etmiştir. Bu romanda dikkat çeken ilk husus, ele alınan olayların kronolojik sıralamaya uygun bir kurguya sahip olması ve tarihsel bir gerçekliğe dayanmasıdır. Nitekim yazar, öncelikle Balkanların ve Osmanlı Devleti'nin savaş öncesi sosyal, siyasî ve askerî durumuna yer vermiştir. Yaşanacak savaşın nasıl bir ortamda cereyan edeceğinin alt yapısını oluşturmuştur. Daha sonra sırayla devletlerin karşılıklı olarak seferberlik ilân etmesi, ilk çatışmalar, Balkan ordularının

Osmanlı sınırını geçmesi ve ilerleyişi, Lüleburgaz, Kırklareli ve Edirne'nin işgal edilmesine değinmiştir. Yaşanan savaşı, bütün detaylarıyla gözler önüne sermiştir. Romanın tarihsel bir bakış açısıyla yazılmasından kaynaklanan bu durum, romanın kurgusunda oldukça belirleyicidir. Yazar, tarihsel bir gerçeklikten hareketle dünü bugüne ve yarınlara taşıyarak, yeniden oluşturmaya çalıştığı gerçeklik algısı ile tarihsel bir hadisenin hatırlanmasını ve yeniden sorgulamasını istemektedir. Zira Balkan Savaşlarından önce Osmanlı ve diğer ülkelerde seferberliğin ilân edilişi, savaşın başlaması, Bulgar ordusunun günlük ilerleyişi ve Edirne'nin kuşatılmasına ilişkin verilen tarihler incelendiğinde bu tarihlerin kronolojiye uygun olduğu görülmektedir.

Eserde gerçeklik algısını oluşturma yolunda yazarın başvurduğu diğer bir yol ise kurgusal karakterlerin yanında Balkan Savaşlarında isimleri ön plana çıkmış tarihsel kişilere yer verilmesidir. Kale komutanı olarak söz edilen Şükrü Paşa, 12 Ekim 1912'de Edirne müstahkem Mevkii Komutanlığına atanan ve Edirne'yi oldukça zor koşullarda 155 gün boyunca savunan Tümgeneral Erzurumlu Mehmet Şükrü Paşa'dır. Cepheye katılmak üzere 26 Ekim'de İstanbul'dan çıktığı ifade edilen Nazım Paşa da dönemin Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa'dır. Bunların yanı sıra romanın bütünlüğü içinde gerçekçiliği sağlayan ve romanın gerçeklik algısını güçlendiren temel etken ise yazarın tarihî kaynaklardan yaptığı alıntılardır. Yerli yabancı toplam yirmi beş kaynaktan faydalanan ve yaptığı alıntıları dipnot aracılığıyla veren yazar, romanın sonunda anlattığı olaylara ilişkin harita ve fotoğraflara da yer vermiştir. Bu yolla romanda anlatılanların sadece bir kurgudan ibaret olmadığını, üzerinde durulan hadiselerin gerçekte yaşandığını ve tarihsel bir değere sahip olduğunun altını çizmek istediğini söylemek mümkündür.

Elveda Balkanlar Unutulan Vatan romanının incelenmesinde İslâm ideolojisini bulmak mümkündür. Öyle ki eser içerisinde İslâmî unsurlar çoğunluktadır. İsmail Bilgin, romanını oluştururken konu itibarıyla Balkanlardan göç eden Müslüman halkı ele almıştır. Halk, gördüğü baskıya rağmen dinî vecibelerini yerine getirmeyi ihmal etmemiştir. Bunlardan biri namaz ibadetidir. Namaz, *"İslam'ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat"* (TDK, 2023). "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"nde *"Farsça'da 'tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet' anlamına gelen namâz, sözlükte 'dua*

etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak' mânalarındaki Arapça salât kelimesinin (çoğulu salavât) karşılığı olarak Türkçeye geçmiştir" (Yaşaroğlu, 2006: 350-357) olarak yer almıştır.

Namaz ibadetinin tarihçesine bakıldığı zaman neredeyse bütün ilahî dinlerde olduğu görülebilmektedir. İlk insan olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelmiş bütün peygamberler namazı öğütlemiştir. Sonuç olarak ilk yaratılıştan bu yana namazın var olduğu anlaşılmaktadır. Son Peygamber Hz. Muhammed'e de bu ibadetin Müslümanlara farz olarak gönderildiği söylenmektedir. Bu düşünceyi temellendirmek gerekirse ilk başvurulacak kaynak *Kur'an-ı Kerim*'dir. Müslümanların kutsal kitabında *"Namazlara ve orta namaza devam edin, Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın"* (Bakara, 238) şeklinde ayet mevcuttur. Kur'an, namazın kılmaya uygun ortamın olmadığı durumlarda da ibadetin nasıl yerine getirilmesi gerektiği ile ilgili şöyle bir bilgi vermiştir: *"Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın (namaz kılın)"* (Bakara, 239). Bu konuda Hz. Peygamber hadislerine bakılacak olursa *"Namaz dinin direğidir"* (akt. Apaydın, 2010: 220) diyerek namazın önemine dikkat çekmiştir. Namaz konusundaki bir düşünce de İmam Hasan El-Benna'ya ait olup şöyle bir ifadeyi aktarmıştır: *"Kalpleri aydınlatan, günah paslarını silen, ayıp kirlerini temizleyen, kalbe iman nurunu yerleştiren ve kalpleri iman ferahlığıyla huzura eriştiren bir huşû ile kılınmış bir rekât namazdan daha etkili bir şey olamaz"* (Benna, 2016: 452). Hasan Benna'nın faydalarını anlattığı namazın romandaki yerine bakılacak olursa Bilgin, şu şekilde ele almıştır: *"Sabah namaz için camiye toplanan kalabalığın içinde muhtarla görüşen Yusuf geceleyin olan biteni anlattı. Muhtar bu duruma çok şaşırdı. Zabiti öğle namazından sonra köy mezarlığında gömmeyi teklif etti"* (Elveda Balkanlar, 2013: 18). Burada bir Müslüman olarak kendisine farz kılınan namazı edâ etmek isteyen biri görülmektedir. Roman kahramanlarından olan Yusuf, sabah namazında camide olmuş ve cenazeyi gömmek için de öğle namazından sonrasını seçmiştir. Sonuç olarak Yusuf, bir Müslüman olarak üzerine düşen görevi yerine getirmek için kendini sorumlu gördüğü anlaşılmaktadır.

4.1.5. Çöl Kaplanı Fahrettin Paşa/ Medine Müdafaası

Yazar, beş bölüm halinde okuyucuya sunduğu eserinin ilk baskısını 2008 yılında yapmıştır. Bilgin, romanında geriye dönüş tekniğini kullanmıştır. Roman ilk olarak Malta Adası'nı tanıtmakla başlamakta, daha sonra okuyucuyu Kanal Harekâtı'nın olduğu zamanlara götürmektedir. Yazar, romanın başında Malta'daki bir kaleden bahsetmektedir. Hem İngilizlerin hem de Maltalıların yaşadığı bu adada bulunan kalede, Osmanlı aydınları ve siyasetçileri gözaltında tutulmaktadır. Gözaltına alınanlar arasında Fahrettin Paşa da bulunmaktadır. O sıralar İspanyol Nezlesi'ne yakalanmış ve bu hastalığına rağmen güçlü durmaya çalışmıştır. Esir edildiği Malta'daki kalede Osmanlı askerlerine çeşitli işkenceler yapılmaktadır. Fahrettin Paşa'nın rütbesinden dolayı kendisine bu tür yaptırımlar uygulanmamaktadır. Hatta İngilizler, kendisine özel bir oda bile tahsis etmiştir. Ancak bir esir asker olarak uymasını istedikleri kurallara bir türlü uymamış, İngiliz askerlerine de bu konuda zorluk çıkarmıştır.

Kanal Harekâtı'nın yapılacağı zamana gidildiğinde, o sıralarda cihat ilân edilmiş ve buna ilk karşılık veren Şerif Hüseyin olmuştur. Ancak bir süre sonra Mekke Valisi Vehip Paşa, Şerif Hüseyin ve oğullarının İngilizlerle yapılan görüşmesini Cemal Paşa'ya bildirmiş ve onlara güvenmemeleri gerektiğini söylemiştir. Cemal Paşa, bunun üzerine Fahrettin Paşa'yı durumu araştırması için görevlendirmiştir. Fahrettin Paşa, telgrafla bildirilen bu emirden sonra Medine'ye gitmiştir. Paşa'nın dindar yapısından dolayı gittiği yerde peygamber kabrinin de bulunması, kendisine verilen görevin ehemmiyetini artırmıştır. Çünkü Medine, sadece bir Osmanlı toprağı değil, aynı zamanda peygamber şehri olması hasebiyle Müslüman Türkler için de ayrı bir önemi vardır. Fahrettin Paşa, bir Müslüman olarak ve peygamber sevgisinden dolayı sık sık Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret etmiştir. Paşa, Medine'yi savunmak için tüm gücüyle hem Araplara hem de İngilizlere karşı savaşmıştır.

İngilizler, birçok casus askerini Arapların arasına göndermiştir. Bunlardan biri de Lawrence'tır. Amacı ise Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaktır. İngiliz casus bu amacına ulaşmış ve Arap halkı, Osmanlıları topraklarında istememeye başlamıştır. Fahrettin Paşa'nın düşüncesi, hem Lawrence'ın planlarını suya düşürmek hem de Medine gibi kutsal şehri Osmanlı yönetiminde kalması için mücadele etmektir. İngiliz casus ise, Türkleri Medine'den göndermek için çabalamış ve onları yiyeceksiz

bırakmıştır. Askerler ve Medine halkı, uzun bir süre açlıkla mücadele etmiştir. Fahrettin Paşa'nın çabalarına rağmen halkın açlıkla ve susuzlukla imtihanı çok zor hale gelmiştir. Hatta yerli halkın açlıktan çekirge yediklerini görünce, kendisi de çıkardığı bir kararnameyle herkesin çekirge yemesini tavsiye etmiştir. Sonraki zamanlarda Fahrettin Paşa, Şerif Hüseyin ve oğullarının faaliyetlerini görüp Cemal Paşa'ya durumu bildiren bir telgraf çekmiştir. Ancak bu durumu kullanan İngilizler ve Şerif Hüseyin'in oğulları olan Ali ve Faysal, halkın aklına girmeye çalışmış ve onları Türklere karşı kışkırtmıştır. Fahrettin Paşa her yandan bu şehirde mücadele ederken Osmanlı Devleti, barış antlaşması imzalamasıyla şehri boşaltma kararı almıştır. Ancak Fahrettin Paşa şehri boşatmak istememiş ve sonuna kadar direnmiştir. Kendisine inanan diğer askerler ve Medineliler, şehri bırakıp gitmeyi reddetmiştir. Şehirden gitme zamanı geldiğinde ise eşyalarıyla beraber Harem-i Şerif'e gidip kendini oraya zincirlemiştir. Ancak yapılan bir planla Paşa, oradan zorla çıkarılmıştır.

İsmail Bilgin, *Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa Medine Müdafaası* adlı romanında Hicaz'a görev nedeniyle giden bir askerin mücadelelerini anlatmaktadır. Bilgin, 60-70 derece sıcaklığa varan Medine çöllerinde Arap isyancılar tarafından kuşatılmış vaziyette askerleriyle kaynar ve çamurlu su içerek; hurma ve çekirge yiyerek; zorlukla vatan müdafaası mücadelesi veren Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa'nın hikâyesini anlatmıştır. Fahreddin Paşa, Medine savunmasını hem İngilizlere hem de Araplara karşı yapmıştır. *"Birinci Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin savaştığı Hicaz, Yemen ve Asir cephelerinde ağırlıklı olarak Arap isyancılara karşı mücadele verilmiştir. Bu cepheler içinde Hicaz cephesi, stratejik önemi yanında kutsal toprakları barındırması yönüyle de önem arz etmektedir"* (Ünal, 2021: 126). İşte bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti için Hicaz, kaybedilmemesi gereken yerlerden biridir. Ancak birçok İngiliz casusun çalışmaları ve kışkırtmaları ile Araplar isyan etmiş ve bağımsızlıklarını istemiştir. Nâci Kâşif Kıcıman'ın *Medine Müdafaası-Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?* adlı kitabında *"...Şerif Ali'nin karargâhında murahhas olarak bir İngiliz zâbiti ve bazı müşâvirler bulunur ve erkânıharbler de ara sıra gelip giderlerdi"* (Kıcıman, 1971: 279) diyerek bahsetmiştir. Yani Kıcıman, İngiliz ajanlarının Arap kabilelerinin içlerine kadar girdiğini ve çeşitli faaliyetlerde bulunduklarını doğrulamıştır. Bu casusların en ünlüsü, tarih kitaplarında da adı çokça geçen Arabistanlı Lawrence'tır. Rahmi Apak'ın *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları* adlı çalışmasında ise, *"İngiliz casusu Lavrens'in delaletiyle,*

Mısır askerleri ve topçu birlikleri Şerif Hüseyin kuvvetlerine katıldı. Mukaddes Hicaz, İngilizlerle birlikte mukaddes Müslümanların halifesine karşı harp açtı" (Apak, 1988: 152) diyerek isyancılarla beraber hareket eden bir İngiliz ajanı olan Lawrence'ın olduğunu bildirmiştir. İsmail Bilgin ise romanında onunla ilgili şöyle ifadeler kullanmıştır: *"İsyancılar ise çevredeki dağlarda saklanıp henüz Medine'ye saldırma cesaretini kendilerinde bulamazken, Lawrence tarafından önerilen tren hattını kesip, Türkleri çembere almak için saldırılarda bulunmaya devam ediyorlardı"* (Çöl Kaplanı, 2018: 136). *"Sık sık Lawrence ile haberleşme halinde olan Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal ve Ali baskı yapıyor, 'bir an önce Fahreddin Paşa'nın kendilerine teslim olması' gerektiğini söylüyorlardı"* (Çöl Kaplanı, 2018: 213). Yukarıda da belirtildiği gibi Fahreddin Paşa'nın lakabı Çöl Kaplanı'dır. Ona bu ismi verenin İngiliz casus Lawrence olduğu söylenmektedir. Feridun Kandemir, bu konuda şöyle bir ifade kullanmıştır: *"'Çöl Kaplanı' dediği, Fahrettin Paşa idi. Fahreddin Paşa'ya bu lakabı veren de, bütün Hicaz savaşları ve Medine Savunması süresince, bedevi kılığına girerek peşine taktığı Bedevilerle, çöllerde Türk'ün amansız baş düşmanı kesilen İngiliz casusu Lavrens'ti"* (Kandemir, 1999: 13). *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik* adlı çalışmanın sahibi olan Kral Abdullah'a göre ise *"... Lawrence, harcadığı paralar ve yaptığı konuşmalar sayesinde Arapların taçsız kralıydı ve ayaklanmanın gerçek lideri sayılıyordu. 'O olmasaydı, Araplar hiçbir şey elde edemezdi' diye düşünenler bile vardı"* (Abdullah, 2019: 132) diyerek düşüncelerini paylaşmıştır. Buradan anlaşıldığı üzere İngilizlerin sadece cephede savaşmadığı, aynı zamanda birtakım casuslarla Osmanlı halkına karışıp Arapları ayaklandırdığı da kanıtlanmıştır.

İsmail Bilgin eserinde Lawrence'tan bahsetmiş ve "Çöl Kaplanı" adını Lawrence'ın koyduğunu da şu sözlerle belirtmiştir: *"Bu yüzde inatçılık var. Cesur olduğunu gözlerinden okuyorum. Sarışın birine benziyor. Oturuşu rahat ama her an bir kaplan gibi hareket etmeye hazır. Bir Çöl Kaplanı gibi..."* (Çöl Kaplanı, 2018: 73). Fahreddin Paşa, Medine'de birçok zorlukla mücadele etmiştir. İsyancıların tren hatlarını tahrip etmeleri sebebiyle yiyecek ve su sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Gittikçe gıdaları azalan Osmanlılar ve yerliler için tek çare o dönemde meydana gelen çekirge istilasından yararlanmak olmuştur. Tek amaçları çekirgeleri yakalayıp yemek ve hayatta kalmaya çabalamaktır. Çeşitli kaynaklar da bu olayın doğruluğunu desteklemektedir. Nâci Kâşif Kıcıman, *"Seferi kuvvetin et ihtiyacını karşılamak, subay ve erlerin eksik*

kalan kalorilerini te'min için bir çare düşünülmüştü. Fahreddin Paşa, bu çareyi 7 Haziran tarihli günlük emrinde tebliğ etti: Çekirge hakkında tavsiyeler: Çekirgenin serçe kuşundan ne farkı var? Yalnız tüyü yok… O da serçe gibi kanatlı ve uçuyor. Bitki ile besleniyor" (Kıcıman, 1971: 180) diye bahsetmiştir. Başka bir kaynak olan *Osmanlı'nın Son Kahramanları* adlı çalışmaya göre bu konu şöyle bildirilir: *"Fahreddin Paşa, çekirgeyi öve öve bitiremiyor, Hicaz çekirgesinin özellikle 'besili' olduğuna dikkati çekerek, bunlardan kendisine de 'hediye olarak gönderilmesini' rica ediyor; sonra çekirge kavurması, haşlaması, salatasının tariflerine girişiyordu. Paşa, amansız yere düşmüştü; 'her ihtimalden meded' bekliyordu"* (Bozdağ, 2006: 84) *Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa/ Medine Müdafaası* romanında ise şu şekilde geçmektedir: *"Ertesi gün Fahreddin Paşa tarafından yapılan sürpriz herkesi şaşırttı. Paşa çekirge konusunu iyice araştırdığından, onun özelliklerini, nasıl yeneceğini ayrıntılı bir şekilde anlatan bir emir yayınlatmıştı"* (Çöl Kaplanı, 2018: 189). *"Asker bu emir ile ilk önce kısa bir şaşkınlık yaşamış sonra çekirge yiyecek olmanın verdiği tedirginlikle o anı beklemeye başlamıştı… Fahreddin Paşa usulüne göre çekirgeleri kızartırmış ve çadırlarda subayları ile çekirge yiyeceğini belirterek hazırlıkların en kısa sürede tamamlanmasını istemişti"* (Çöl Kaplanı, 2018: 191). Görüldüğü üzere İsmail Bilgin, birçok tarihsel kaynaktan elde ettiği bilgilerle romanını meydana getirmiştir. Fahreddin Paşa gibi tarih sahnesinde yerini almış Osmanlı askerini, romanının ana kahramanı olarak seçmesi tesadüf değildir. Çünkü Bilgin'in geçmişle olan münasebeti daha önce de belirtildiği gibi o; tarihi, romanlarının ana malzemesi olarak kullanmıştır.

İslâmî ögeler açısından değerlendirildiği zaman *Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa ve Medine Müdafaası* romanı, içerik bakımından fazlaca bu ögeleri barındırmaktadır. Bilgin, başlangıçta mekân olarak Hicâz bölgesi içinde kabul edilen Medine şehrini seçmiştir. Müslümanlar için kutsal görülen bu şehirde, İslâm'ın son peygamberi olan Hz. Muhammed'in kabri bulunmaktadır. Medine'nin İslâm âlemi için önemini kavramak adına *Kur'an-ı Kerim*'deki yerine bakmakta fayda vardır: *"Medine kelimesi Kur'an'da on yerde geçmekte, bunların dördünde (et-Tevbe 9/101, 120; el-Ahzâb 33/60; el-Münâfikūn 63/8) Medine şehri kastedilmektedir"* (Bozkurt ve Küçükaşçı, 2003: 305-311). Hadislerde nasıl bahsedildiğine bakılacak olursa *"Hicretten sonra Resûl-i Ekrem, 'Hz. İbrâhim Mekke'yi harem yaptığı gibi ben de Medine'yi harem*

yaptım' sözleriyle şehri harem ilân etmiştir" (Bozkurt ve Küçükaşçı, 2003: 311) şeklinde izah edilmektedir. Sonuç olarak şehir, kutsal kitap ve hadislerde Müslüman ahali için önem arz etmektedir. Buna göre I. Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti burayı kaybetmek istememiş ve söz konusu yer için sürekli mücadele etmiştir. Bunun için buraya gönderdiği komutanlardan biri olan Fahreddin Paşa da Hz. Muhammed sevgisinden dolayı sonuna kadar direnmiştir. Öyle ki İtilaf Devletleri ile antlaşma imzalanması ve şehri boşaltma emri gelmesine rağmen emri dinlememiştir. *"Kanının son damlasına kadar dövüşmeden, bu uğurda şehit olmadan, Hazreti Peygamberin merkadi şerifi başka ellere geçemezdi! Fahreddin Paşa'nın yaşadığı İslâmi hâile, bu noktadan başlıyordu"* (Bozdağ, 2006:103). Hem Türk hem de Müslüman olarak Paşa'nın bu ısrarı, dinine ve peygamberine olan bağlılığından ileri gelmektedir. Nitekim şehri boşaltmak zorunda olduğunu bildiği halde kendisini sonunda Harem-i Şerif'e kapatmıştır. *"Nihayet gece uyumadığından bahisle ve rahatsızlığı sebebiyle hususi eşyasını ve bilhassa bütün harekât ve muhasara esnasında biricik istirahat vasıtası olan al renkli battaniyesinin Harem-i Şerif'e getirilmesi emrini verdi"* (Kıcıman, 1971: 397). Bu emirden sonra tüm çabalara rağmen orada kalmaya devam etmiştir. *"Paşa'nın kararı ve davranışı kesindi. Nitekim artık ne kumandanlık, ne paşalık sıfatı olan, herhangi bir Müslüman gibi oracıkta, o kandiller, avizelerle bezenmiş sütunlar altındaki halılar üzerinde, bağdaş kurup oturdu"* (Kandemir, 1999: 184). Kral Abdullah'ın naklettiğine göre de Fahreddin Paşa*, "ilk şartı öğrenince Hz. Peygamberin kabrinin bulunduğu yere girmiş ve 'Beni buradan zorla çıkarmak isterseniz, Mescid-i Nebevî'deki bütün cephaneyi havaya uçururum'"* (Abdullah, 2019: 138) diye tehdit etmiştir. İsmail Bilgin de romanında bu olayı şöyle açıklamıştır:

> *"Otomobili Harem-i Şerif'e geldiğinde, paşa inip içeri girdi. Şoförüne;*
>
> *-Sen bekleme, dedi. Sonra da arkasından gelen yaveri ve emir erine:*
>
> *-Eşyaları buraya taşıyın evlatlarım, diye ekledi.*
>
> *Az sonra eşyalarını getirdiler. Kendisine şaşkın şaşkın bakıldığını görünce paşa:*
>
> *-Burada kalacağız! Mücaviriz… Herhangi bir mücavir gibi (yani dünyanın dört bir tarafından gelip de ayrılmayarak ömürlerinin sonuna dek Medine'de Harem-i Şerif yakınına yerleşen Müslümanlar gibi) Nebi-yi Muazzama civarından ayrılama-*

yız. Onun şefaatine sığınıyoruz" (Çöl Kaplanı, 2018: 240). Bütün imkânsızlıklara rağmen Medine'yi savunmaktan vazgeçmeyen kişiliği ile tarihe adını yazdıran Fahreddin Paşa'nın bu azmini, kararlığını ve cesaretini görenler kendisinden güç almıştır. Aldığı kısıtlı imkânlarla Medine'yi 2 yıl 7 ay gibi bir sürede savunmasına rağmen 400 senelik Türk hâkimiyeti sona ermiştir.

Yazar, 1914- 1919 yılları arasında geçen zaman diliminde yaşananların anlatıldığı romanda Fahrettin Paşa'nın isyancılar ve zor şartlarla mücadelesini, tarihî bilgi ve belgelere dayandırarak okuyucuya sunmuştur. Fahrettin Paşa ve emrindeki askerlerin Medine'nin müdafaasından asla vazgeçmemeleri ve gösterdikleri üstün mücadele, yine Fahreddin Paşa'nın "Son ere, son mermiye ve son damla kana kadar Medine'yi savunacağız" cümlesiyle özetlenir. Sonuç olarak *Medine Müdafaası* adlı roman değerlendirildiğinde Türk İslâm bakımından uygun olduğu tespit edilmiştir. Yazar; Medine şehri gibi Müslümanlar için önemli olan bir mekâna bağlılığı, Fahrettin Paşa adlı bir Osmanlı askerinin üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Böylelikle okuyucuya aktarmak istediği tarih bilincini, hem Türkçülük hem de İslâmî unsurları birleştirerek yansıtabilmiştir.

4.1.6. Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin

İsmail Bilgin, beş bölüm halinde kaleme aldığı eserini 2008 yılında ilk baskısını yapmıştır. Bilgin; romanın başlangıcında, bir İngiliz asker olan Tommy'den bahsetmektedir. Türklerle olan savaştan kurtulmak için sağlıkçı kılığına girmeye çalışmaktadır. Çünkü karşı tarafın sağlıkçılara herhangi bir zarar vermediğini öğrenmiştir. Tommy, keskin nişancıdır ve kurtulmak istediği kişi de Türk keskin nişancısı olan Bekir Çavuş'tur. Ancak bu romanın ana karakteri Safiye Hüseyin adlı bir hemşiredir. Safiye Hüseyin, Balkan Harbi'nden sonra Çanakkale Cephesi'nde çalışmak için Besim Ömer Paşa'dan ricada bulunmuştur. Gerekli izni aldıktan sonra Reşit Paşa vapuruyla Çanakkale'ye gitmiştir. Gittiği gibi çadırda çalışan doktora bir süre yardım etmiştir. Kendisinin çalışacağı görev yeri belli olunca Albay Hasip yanına gelerek Maydos'a gitmesi gerektiğini söylemiştir. Maydos, onun ilk görev yeridir. Bir askerin yardımıyla Maydos'a varmış ve orayı gördüğünde de içini hüzün kaplamıştır. Sebebi ise savaştan dolayı evlerin yanmış olması ve kasabanın harabeye dönmesidir. Ardından Çamburnu'ndaki sargı çadırına ulaşıp görevine başlamıştır. Çalıştığı süre boyunca Safiye Hüseyin, askerlere bir hemşire olduğu kadar bir arkadaş ve bir anne gibi davranmıştır.

Safiye Hanım'ın Maydos'tan sonraki istikameti Akbaş olmuş ve bu yere doğru yola çıkmıştır. Albay Hasip Bey de Reşit Paşa Vapuru'nda Safiye Hüseyin'i beklemiştir. Hemşire Safiye, oraya vardığında Alman Hemşire Erika ile burada göreve başlamıştır. Bir zaman sonra kendisi Başhemşire olmuş, Erika da eşi Yüzbaşı Ragıp'ın yanında çalışmak için Yalova'ya gitmiştir. Romanın sonunda ise Safiye Hüseyin'in görevi bitmiş ve İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.

İsmail Bilgin, *Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı* adlı romanında birçok cephede asker gibi mücadele eden kahramanlardan biri olan Safiye Hüseyin'i ele almıştır. Öyle ki; *"Çanakkale Muharebelerinde yaralanan erlerin tedavisi ile ilgilenen hemşirelerden birisi Safiye Hüseyin'dir. ...Balkan Savaşı esnasında da hastabakıcı olarak görev alan Safiye Hüseyin, Çanakkale Savaşı başladığında gönüllü hastabakıcı olarak yazıldı. Hastane gemisine hastabakıcı olarak tayin edildi. Onun Çanakkale Muharebelerine ve yaralı erlere dair çarpıcı hatıraları vardır"* (Albayrak, 2015: 235). Safiye Hüseyin, her vatansever hemşireler gibi cepheye gidip yaralı askerlerin tedavisini yapmıştır. Birçok cephede hizmet etmiş biri olan Safiye Hemşire, 1964 yılında vefat etmiştir.

Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin, tarihî bir roman hüviyeti taşıdığından eserde maziyle ilgili birçok olgu yer almaktadır. Bunlardan biri de Safiye Hanım'ın Türkiye'de hemşireliğin öncüsü olarak kabul edilmesidir. Sebebi ise Safiye Hanım'ın hemşirelik eğitimi alarak vatanına yararlı olmaya çalışması ve cepheden cepheye gönüllü olarak gitmesidir. Ailesinin tüm karşı çıkışlarına rağmen Safiye Hanım, savaşta hemşirelik yapma konusunda neden kararlı olduğunu şu sözlerle anlatır: *"Böyle bir şey teklif etme, anneciğim! Duramam buralarda. Gitmeliyim. Herkes senin gibi düşünürse kim gidecek cepheye? Düşmanlar hepimizi öldürse, namusumuzu lekelese daha mı iyi olur?"* (Koçak ve Koçak, 2015: 112-113). Yazar, böyle bir karakterin mücadeleci ruhunu okuyucuya sunmak için çeşitli araştırmalar sonucunda bu romanı meydana getirmiştir. İsmail Bilgin, tarihî roman kapsamında ele aldığı yardımsever bir karaktere sahip olan Safiye Hanım'ı, yaralı askerlerin tedavisi ve bakımı ile ilgilendiğini aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca Safiye Hemşire; askerleri tedavi etmenin yanında, onlara manevi destekte de bulunmuştur. Askerler arasında iyileşme ihtimali çok düşük olanlara bile moral vermeyi ihmal etmemiştir. Hemşire, yaşadığı o acı dolu günleri

şöyle anlatılır: *"Hasta ve yaralılarımızın içinde en korkunç olanları, gözlerini kaybetmiş olanlardı, için için eriyorlardı. Bazı hastaların öleceğini bilirdik. Onları umutsuzca teselli ederdik. Sihirli kelimelerden biri 'iyileşeceksin' demekti, iyileşeceklerine inanarak ölürlerdi"* (Koçak, 2015: 114). Gönüllülük esasına göre çalışan böyle bir hemşirenin tarih sahnesinde yer alması, diğer romancılar gibi İsmail Bilgin'in de dikkatini çekmiştir.

Kendisiyle ilgili bilgiler fazla olmamakla beraber örnek olarak seçtiği kişinin Florance Nightingale olduğu söylenmektedir. Nitekim 1954'te bir gazeteciyle olan söyleşisinde şu ifadelere yer vermiştir: *"Büyükbabam Miralay Şükrü Bey, Kırım Harbi sırasında Florence Nightingale'i Kırım'a götüren geminin süvarisiydi. Çocukluğum hep Florence Nightingale'in hikâyeleri, efsaneleri ve hayatını dinleyerek geçti. Evimizde bu insanın resmi asılıydı. Bu resmi seyrederken içimde hep böyle bir kadın olmak arzusunu duyardım"* (Gören ve Yalım, 2016: 41). "Atatürk Ansiklopedisi"nde bu sözü destekleyen ifadeler geçmektedir: *"Safiye Hüseyin Hanım'ın hemşirelik mesleğini seçmesinde, Kırım Harbi sırasında Florence Nightingale'i Kırım'a götüren geminin süvarisi olan büyük babası Miralay (Albay) Şükrü Bey'in, Florence Nightingale hakkında anlattıkları etkili olmuştur"* (Karayaman, 06.01.2023). Sonraki yıllarda da bu meslek ile ilgili çalışmalara başlamıştır. Bunlardan biri de aldığı eğitimden sonra Balkan Harbi'ne gönüllü katılmasıdır. *"Balkan Savaşlarında, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbullu kadınları yaralı askerlere bakmak için göreve çağırdığında Safiye Hüseyin ve kardeşi Nesime ilk başvuranlar arasındadır"* (Gören ve Yalım, 2016: 41). Burada çeşitli hastanelerde hasta bakıcı sıfatıyla çalışmıştır. *Millî Mücadele'nin Cesur ve Kayıp Kadınları* adlı çalışmada *"Harp esnasında kadınların yaralıların yardımına koşmaları, hemşirelik ve hasta bakıcılık konusunda bilinçlendirilmeleri için girişimlerde bulundu"* (Bektaş, 2017: 129) olarak geçmektedir. Böylelikle Elbi'nin Balkan Savaşı'nda bulunduğuyla ilgili bilgilerin doğruluğu görülebilmektedir. İsmail Bilgin ise romanında bu durumu şöyle kaleme almıştır: *"Ama ben Balkan Harbi'nde görev aldım. Hem de gönüllü"* (Safiye Hüseyin, 2013: 49). Böylelikle yazar, bu ifadesiyle Safiye Elbi'nin Balkan Savaşları'nda olup oradaki askerlere de yardım ettiğini anlatmıştır.

Çanakkale Cephesi'ne gitmek için Safiye Hüseyin Elbi, Besim Ömer Paşa'dan rica ederek geri hizmette çalışmak üzere yola çıkmıştır. Çanakkale'ye gitmek için bindiği Reşit Paşa Vapuru'nda bir süre görev yapmıştır. Görev yaptığı vapurla ilgili birçok kaynak bu sözü destekler niteliktedir. Bunlardan biri olan İlknur Bektaş, *"...Çanakkale'deki yaralıları İstanbul'a taşıyan Reşit Paşa Vapuru'nda görev aldı"* (Bektaş, 2017: 129) şeklinde bahsetmiştir. "Atatürk Ansiklopedisi" ise *"Safiye Hüseyin Hanım, hastaneye dönüştürülen Reşit Paşa Vapurunda, gönüllü hemşire olarak görev yapmaya başlamıştır"* (Karayaman, 06.01.2023) diyerek izahta bulunmuştur. İsmail Bilgin de romanında bu konuyu şöyle ifade etmiştir: *"...iki gün sonra Çanakkale'ye doğru yola çıkacak Reşit Paşa hastane gemisinde hemşire olarak görev yapacaksın"* (Safiye Hüseyin, 2013: 32). Reşit Paşa Vapuru'nda bir süre bulunduktan sonra karaya çıkıp kendisine belirlenen görev yerinde çalışmaya devam etmiştir.

Türk İslâm bakımından tahlil edilecek olan *Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı* adlı roman, birçok İslâmî öge barındırmaktadır. İsmail Bilgin'in diğer kitaplarında olduğu gibi yine dua etmek, şehit olmak, minarelerden gelen ezân sesleri, Fatihâ okumak ve helâlleşmek vs. gibi unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlardan birini ele almak gerekirse ezânın önemine dikkat çekilebilir. Ezân, *"Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı"* (TDK, 2023). Ferit Develioğlu'nun yaptığı tanımda *"Müslümanları ibadete çağırmak için çok defa minareden, muayyen kelimeleri söylemek suretiyle, yüksek sesle yapılan davet"* (Develioğlu, 2013: 280) şeklinde bir izah bulunmaktadır. İskender Pala'nın *Ansilopedik Divan Şiiri Sözlüğü*'nde verilen tanımda ise *"Müslümanları ibadete çağırmak için çoğu zaman minareden okunan davet sözleri, ezan"* (Pala, 2015: 144) olarak açıklanmıştır. Bu daveti tüm Müslüman halkı, ibadetlerini yerine getirmek için belli bir süre beklemek zorundadır. Özellikle namaz ibadeti için günün beş vaktinde müezzin ezân okunmaktadır. Kutsal kitap *Kur'an-ı Kerim*'de bu konu üzerinde şöyle durulur*: "Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır"* (Cum'a, 9). Bu ayetten anlaşıldığı üzere ezân, bir Müslümanın namaz ibadeti için gelen çağrıdır.

Ezân-ı Şerif; Hz. Muhammed'in Mekke'de olduğu süre içerisinde ve namazın farz kılındığı sırada ortaya çıkmamıştır. Müslüman ahâli, hicretten sonra namaz vakitlerini bildirmek için bir yol düşünmüştür. Medine şehrinde *"Müslümanlar başlangıçta zaman zaman bir araya toplanıp namaz vakitlerini gözetirlerdi. Bir süre namaz vakitlerinde sokaklarda 'es-salâh es-salâh' (namaza namaza!) diye çağrıda bulunulduysa da bu yeterli olmuyordu. Namaz vaktinin geldiğini haber vermek üzere bir işarete ihtiyaç duyulduğu âşikârdı"* (Çetin, 1995: 36-38). Sonunda Hz. Peygamber ve yanındaki Sahabeler, bir insan sesinin olmasına karar vermiş ve bu görev için ilk seçtikleri Bilâl-i Habeşî olmuştur. İmam Hasan el-Benna'nın *Risaleler* adlı çalışmasında ezân ile ilgili bir hadisi paylaşmıştır: *"Kim ezanı işittiğinde, 'Ey bu tam dâvetin ve kılınacak namazın Rabbi olan Allah'ım! Muhammed'e vesileyi ve fazileti ver! Onu vaad ettiğin makam-ı mahmuda eriştir' derse kıyamet gününde şefaatim ona ulaşır"* (Benna, 2016: 580) Görüldüğü gibi ibadete çağrının İslâm için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yazar İsmail Bilgin de bu kavramdan şu şekilde yararlanmıştır: *"Vapurun sol tarafındaki kırmızı renkli hilâle baktı. Sonra az ilerideki martılara takıldı gözü. O sırada minarelerde sabah ezânı okunmaya başladı. Hiç soluksuz, bu ezanları bir daha duymayacakmış gibi dikkat kesilerek dinledi"* (Safiye Hüseyin, 2013: 35). Roman dâhilinde İslâmî ögeler barındırması ve Türk tarihî için dikkat çekici hadiseleri aktarması bakımından yapılan çalışmaya uygun bir eser olduğu söylenebilir. İsmail Bilgin, Çanakkale'ye giden bir hemşire üzerinden hem savaşı hem de o mücadele içinde bir an olsun Allah'a olan inancından vazgeçmeyen kişileri gözler önüne sermiştir. Öte yandan cephede, ibadetlerini yerine getirmekten geri durmayan askerleri eklemeyi de ihmâl etmemiştir.

İsmail Bilgin'in romanı *Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin*, tarihî hadiseleri edebî metne taşımada üretken olmaya çalışan Türk edebiyatı açısından bu romanının özel bir yeri vardır. Zira Türk tarihinin en önemli savaşlarından biri olan Çanakkale'nin neredeyse bütünüyle gözden uzak kalmış kadın kahramanlarından birinin hikâyesi, bu romanda anlatılmıştır. Nitekim bu tarihî romanın yazarı olan İsmail Bilgin, inceleme konusu olan romanın başına şu notu düşer: *"Çanakkale'de kahraman askerlerimizin yanında görev yapan bir Türk kadınının, ilk Türk hemşiresinin tanınması, hatırasının bilinmesi, isminin ve yaptıklarının gelecek kuşaklarca öğrenilmesi*

dileği ile…" (Safiye Hüseyin, 2013: 5). Yazar, bu cümleden de anlaşılacağı üzere "tarihî" bir edebî metinden beklenen işlevlerden birini; tarihî bir şahsiyeti "rol-model" olarak sunma amacı gütmüştür. Safiye Hüseyin romanda hem tarihî hem de kurgusal bir figür olarak düşünülmüştür. Yazar, onun tarihî kişiliğini belge niteliğindeki metinlerden hareketle somutlaştırırken kurgusal yönünü edebî oluşum çerçevesinde ortaya çıkarmıştır.

4.1.7. 57. Alay Çanakkale

57. Alay Çanakkale, İsmail Bilgin'in kitap dizisi şeklinde ortaya koyduğu serinin ilk romanıdır. Yazar, tek bölüm halinde kaleme aldığı eserinin ilk baskısını 2008 yılında yapmıştır. Bilgin romanında, Çanakkale Savaşı'ndaki mücadelesiyle öne çıkan 57. Alay'dan bahsetmektedir. Yazar, kitabın başlangıcında Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in Sofya'da Ataşemiliter olarak görev yaptığı süreci anlatmaktadır. 20 Ocak 1915'te Mustafa Kemal'e Harbiye Nezaretinden bir telgraf gelmiştir. Bu telgraf üzerine Yarbay, hemen hazırlanıp tren vasıtasıyla İstanbul'a gitmiştir. 19. Tümen Komutanlığına atanan Mustafa Kemal, ilk işi Enver Paşa'yı görmek olmuştur. Akabinde Gelibolu'ya gidip III. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile görüşmüştür. Paşa, kendisine tümenin Tekirdağ'da olduğu ve yeni kurulduğu bilgisini vermiştir. Bir gün sonra Yarbay, sabah erkenden Tekirdağ'a gitmiş ve kendisine bağlanan tümeni hazır hale getirip 24 Şubat günü Eceabat'a hareket etmiştir. 57. Alay'ı taşıyan iki vapur, sonunda Eceabat'a varmıştır. Mustafa Kemal, burada Çanakkale Boğazı Müstahkem Komutanı Cevat Bey ile görüşmüş ve konuşmanın sonunda Cevat Bey, kendisine Eceabat Mıntıkası Komutanlığını vermiştir. Yarbay, teftişten döndüğü bir günde İtilaf askerlerinin Seddülbahir'e çıkarma yaptığını öğrenince 26. Alay Komutanı Hafız Kadri Bey'i aramış ve düşmanın denize dökülmesi emrini vermiştir. Bu çıkarmanın ardından İngiliz ve Fransızlar birçok gemi, zırh ve kruvazör ile Bozcaada istikâmetinden gelmiş ve bu durumu bir denetleme esnasında Cevat Bey ile Mustafa Kemal de görmüştür. Denetleme yapılması gereken Seddülbahir yerine Liman Von Sanders'in Bolayır'a gitmek istemesi, Enver Paşa'nın bile dikkatini çekmiştir. Birçok teftiş ve hazırlık devam ederken İtilaf donanması, ara sıra bazı yerleri bombalayıp Osmanlı'yı yoklamaya çalışmıştır. 25 Nisan 1915'te İngilizler, sonunda şafak vakti Gelibolu'ya doğru hareket etmiştir. Ancak cephane ve asker sayısı bakımından üstün olan İtilaf askerleri her saat kıyıya çıkmaya çalışmıştır. Bir süre sonra kıyıya çıkan İtilaf askerleri, Seddülbahir, Arıburnu

ve Kirte'yi yoğun ateş altına almıştır. Çünkü Anzak askerleri Arıburnu'na çıkmakta ve oradan ilerlemeye kalkışmaktadır. 19. Tümen Komutanı, Conkbayırı'na vardıktan sonra bir grup Osmanlı erinin savaşı bırakıp geri çekildiğini görmüştür. Mustafa Kemal ise, yanlarına gidip o ünlü sözünü söylemiştir: "Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum" demiştir. Emrindeki 57. Alay ile birlikte Anzak askerlerine hücum etmiş ve onları mağlup etmiştir. 9 Ağustos'ta General Hamilton, sabah saatlerinde hem Arıburnu hem de Anafartalar'da taarruza geçmiştir. Bu saldırının sonunda Mustafa Kemal ve kurmayları zafer elde etmiştir. Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal ise bu zaferden sonra askerleri ile birlikte Kocaçimen'e geçmek istemiştir. Amacı ise savaştan geri çekilen düşmana tekrar ilerleme fırsatı vermemektir. Bir gün sonra erler, hazır olunca Albay Mustafa Kemal, saldırıya geçmiş ve muharebeyi kazanmıştır. General Hamilton Çanakkale savaşını geçemeyeceklerini anlayıp donanmasını geri çekmiştir. 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey, çevreyi gezdiği esnada o sırada yanından geçen bir top mermisi infilak etmiştir. Şarapnel parçalarından biri göğsüne çarpmış ve şehit olmuştur.

İsmail Bilgin, *57. Alay Çanakkale* romanında 57. Alay'ın büyük başarı göstermiş olduğu Çanakkale Muharebesi'ni anlatmıştır. Bilgin, romanın giriş kısmında aktardığı üzere Mustafa Kemal'in savaş başlamadan önce Sofya Askerî Ataşeliği görevinde olduğunu belirtmiştir. "Atatürk Ansiklopedisi"nde "*Mustafa Kemal de kendisine önerilen Sofya ataşemiliterliği görevini kabul etti (27 Ekim 1913)"* (Turan, 10.01.2023) şeklinde bir ifade yer almıştır. Yazar İsmail Bilgin, bu konuda şöyle bir ifade kullanmıştır: *"...27 Ekim 1913 tarihinden beri Osmanlı Sofya Elçiliği'nde görev yapan bu subay, yağmur damlalarının camda ince yollar yapıp aşağıya doğru süzülüşüne dalıp gitmişti"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 12-13). Romanda Mustafa Kemal, belli aralıklarla Harbiye Nezareti'nden aktif bir görev talep etmiştir. Kendisine gönderilen cevapta ise *"Sizin için orduda daima bir vazife mevcuttur. Fakat Sofya Ataşemiliterliği'nde kalmanız daha mühim telakki edildiği içindir ki sizi orada bırakıyoruz"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 17) şeklinde geçmektedir. Böylelikle romanda geçen izahın doğruluğu kabul edilebilir. Çünkü verilen tarih ve Mustafa Kemal'in Sofya'daki görevinin ne olduğu hususu tutarlı görünmektedir.

57. Alay, Çanakkale dışında da büyük muharebelerde yer almıştır: Trablusgarp Savaşı, Balkan savaşları, Galiçya ve Filistin. Böylesine önemli zaferleri olan Alay, Arıburnu mevkiinde de büyük mücadeleler vermiştir. Nitekim Anzak askerleri, Arıburnu'nu ele geçirmek üzere saldırıya geçtiğinde 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal ve 57. Alay'ın da bulunduğu tümen Conkbayırı'nda savaşan 27. Alay'a yardıma gitmiştir. Bu olayı anlatan *Arıburnu Muharebeleri Raporu* adlı çalışmada şöyle geçmektedir: *"...yaya olarak Conkbayırı'na ulaştık. Bu sırada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru 27. Alaydan sahilin muhafazasıyla görevli bulunan bir müfrezenin askerlerinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm"* (Kemal, 2011: 16). *Mehmetçik ve Anzaklar* adlı kitapda *"Fakat Conkbayırı'nın önemini takdir eden tümen komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, vakit kaybetmeksizin, 57. Alayı ile bir Süvari Bölüğü ve bir dağ bataryasından teşkil ettiği müfrezenin başına geçerek Conkbayırı istikametinde ilerledi"* (Karatay, 1987: 194) diye anlatılmıştır. İngiliz Başkomutanı General Ian Hamilton'un ele aldığı rapora göre ise *"25 Nisan 1915 günü Anzaklar kıyıya çıkartma yaparak Conkbayırı güney yamaçları, Düztepe, Kanlısırt, Kocaçimen bölgelerine kadar gelmişlerdi. Anzaklar, Yarbay Mustafa Kemal'in de kahramanlıkları ile bu bölgelerden püskürtüldü"* (Altıntaş, 1999: 16) diyerek Mustafa Kemal hakkındaki görüşleri de aktarılmıştır.

Yarbay Mustafa Kemal, Anzakların Conkbayırı'na ilerlemesiyle cephanesi biten 27. Alay'ın bir müfrezesinin kaçtığını görmüştür. O sırada yanlarına gidip neden kaçtıklarını sormuş ve herkesçe bilinen şu sözlerini söylemiştir: *"Size ben taarruz emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde, yerimize başka kuvvetler ve komutanlar kaim olabilir (geçebilir)"* (Karatay, 1987: 199). Başka bir kaynağa bakılacak olursa *Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı* adlı araştırma kitabında da *"Mustafa Kemal, bu taarruz için verdiği emirde, 'Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Siz ölünceye kadar geçen sürede yerinizi yeni kuvvet ve komutanlar alacaktır"* (Tuna, 2014, 76) diyerek bahsetmiştir. İsmail Bilgin ise bu durumu şöyle anlatmıştır: *"Size ben taarruzu emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye dek geçecek zaman zarfında yerimizi başka kuvvetler ve kumandanlar alabilir"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 250). Ülkenin kaderini etkileyen bu savaşta, Mustafa Kemal'in emrindeki askerlere söylediği ve tarih sayfalarında görülebilen bu ünlü sözün hafızalara kazındığı söylenebilir. Yazar da romanında Çanakkale

Savaşı'nı anlatması sebebiyle bu sözden yararlanarak Türk halkının tarih bilincine sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Tarihi oluşturan olayları ve kahramanları gelecek nesillere tanıtma noktasında Bilgin'in romanlarında tarihî olaylara yer verilmesi ile güçlü tasviri öncülük etmektedir. Nitekim yazar, üzerinde durulan noktada romanın önsözünde şu şekilde ifade etmektedir *"Çanakkale konusunda araştırmaya ve yazmaya başladığımdan beri 57. Alay hep ilgimi çekmiştir"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 9). Yine Bilgin'e göre *"Doğru bilgiye ulaşmak ancak ayrıntılı araştırmalar sonucu elde edilen verilerin tarafsızca, o günün şartları ışığında incelenmesiyle olur. Tarihî olaylara peşin hükümlerle bakmak, insanı yanılgıya düşürür. Bu yanılgı geleceği yönlendirme konusunda da eksiklik doğurur"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 9) diyerek düşüncesini paylaşmıştır. Bunun sonucunda da ortaya çıkardığı eserlerinde tarihe olan yöneliminin ve tarihi nasıl araştırılması gerektiğinin altını çizmektedir.

57. Alay Çanakkale adlı romanı, İslâm ideolojisi açısından değerlendirmek mümkündür. Çalışmamızın konusu "Türk İslâm Ülküsü" olduğu için roman, bu açıdan incelemeye alınabilmektedir. Bilgin, söz konusu romanda Çanakkale Savaşı'nda canını ortaya koymuş ve büyük başarı elde etmiş bir alaydan bahsetmektedir. Yazar, harp esnasında Allah'a sığınıp büyük imân gücüyle savaşan askerleri anlatmaktadır. Onlar, ağızlarından düşürmedikleri şehitlik mertebesi için her türlü zorluğa katlanarak İtilaf askerlerini püskürtmeye çalışmıştır. Ayrıca savaş esnasında kimi *Kur'an-ı Kerim* okumuş kimi abdest alıp namaz kılmıştır. Bu iki ibadetten ilki Allah'ın kelâmı, diğeri ise Müslümanlara beş vakit farz kılınan namazdır. Birini açıklamak gerekirse Allah'ın kelamı olan *Kur'an-ı Kerim*'i anlatmak uygun olacaktır. Kur'an *"İslam dininin temel ilkelerini, Hz. Muhammed'e gönderilen Tanrı buyruklarını içeren, Müslümanlığın temel kitabı, Kur'an-ı Kerim, Kelam-ı Kadim, Mushaf, Mushaf-ı Şerif"* (TDK, 2023). Hz. Muhammed, kırk yaşına vardığında Cebrail adındaki bir meleğin ona göründüğü sırada ilk ayet inmeye başlamıştır. Bu ayet, *"Oku"* (Birışık, 2002: 383-388) olarak inmiştir. Hz. Muhammed, ısrarla "Ben okuma bilmem" demesine rağmen Cebrail'in onu kavrayıp iyice sıktığı ve sonrasında bıraktığı söylenmektedir. Bu olayın sonunda da Alâk Sûresi'nin beş ayeti meydana gelmiştir.*"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yarattı. Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle*

(yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir" (Alâk, 1-5). Bundan sonra da ayetler peyderpey inmeye devam etmiş ve sonraki süreçte bir kitap haline gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in ne zaman indiğiyle ilgili çeşitli rivayetler olsa da genel inanış Kadir Gecesi olduğudur. Öyle ki tüm Müslüman âlemi, geçmişten günümüze değin o günü ibadetlerle geçirmektedir. Kadir Gecesi veya Kur'an'ın indiği gece ile ilgili ayetlerden birine bakıldığında ise *"Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, biz onu (Kur'an'ı) mübarek bir gecede indirdik. Kuşkusuz biz uyarıcıyızdır"* (Duhân, 2/3) şeklinde geçmektedir. Müslümanlar için ikincil bir kaynak olan hadislere bakılacak olursa Hz. Ali'nin rivâyeti burada önemlidir: *"Kur'an'ı öğrenmeye, çok tilâvete ve onun acayıbatı ile çok meşgul olmaya mülâzemet ediniz. Onunla cennette derecelere nail olursunuz"* (Gümüşhanevî, 1982: 319).

Kur'an-ı Kerim'i okumak ve dinlemek de İslâm dini için önemli bir husustur. Nitekim Kur'an'da bu durum ile ilgili birçok ayet yer almaktadır. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir: *"Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin"* (A'raf, 204) şeklinde tavsiye nitelikli ifade bulunmaktadır. Nahl Sûresi 98. ayette ise şöyle geçmektedir: *"Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* (Nahl, 98). Verilmeye çalışılan bilgiler sonucunda Kur'an'ın İslâm âleminin kutsal kitabı olduğu da açıkça ortaya konmuştur. Bu sebepten dolayı yazar İsmail Bilgin, romanında bu İslâm unsurundan da faydalanmıştır. Şöyle ki eserde savaşacak olan erlerin şehit olmadan önce Kur'an okumak istemesinden bahsedilmiştir. Bunlardan bir örnek vermek gerekirse şu şekilde bir anlatım ortaya çıkmaktadır: *"6. Bölük'te olduğu gibi 57. Alay'ın diğer bölüklerindeki erler Kur'an-ı Kerim okuyor ve dua ediyor, birbirleri ile hiç konuşmuyorlardı. Sanki bambaşka bir âlemdeymişçesine hareket ediyorlar, az sonra kopacak mahşer anını şimdiden yaşıyorlardı"* (57. Alay Çanakkale, 2016: 241). Görüldüğü üzere İsmail Bilgin'in bu kitabı da diğer romanlarında olduğu gibi Türk İslâm açısından yazılmış bir eserdir. Bilgin, 57. Alay'ın Çanakkale Savaşı gibi Türk tarihinde önemli bir yeri olan muharebedeki mücadelelerini İslâm ideolojisi çerçevesinde vermiştir. Yazar; romanında İslâmiyet'in gerektirdiği ibadetleri yerine getiren erlerin, Türk tarihini etkileyecek olan cephedeki savaşını okuyucuya aktarmıştır.

Sonuç olarak eserin tarihî roman kimliğini taşıdığı gözlemlenmektedir. Bilgin'in romanı, İslâm dini çerçevesinde bütüncül olarak ele alınmıştır. Nitekim 57. Alay; İngiltere ve Fransa'nın çıkarma yaptığı Arıburnu'nda, düşmanın karşısında güçlü durmuş ve savaşın sonunda Çanakkale'nin geçilmez olduğunu dünyaya kanıtlamıştır. Vatanları için bile bile ölüme giden Alay, adını böylece tarihe yazdırmıştır.

4.1.8. 57. Alay Galiçya

İsmail Bilgin, 25 bölüm halinde kaleme aldığı romanının ilk baskısını 2009 senesinde yapmıştır. Kitabın ana konusu Çanakkale Savaşı'ndan sonra Galiçya Cephesi'ne gönderilen 57. Alay'dır. Ordu, Galiçya'ya gitmeden önce Keşan'ın Çelebi Köyü'nde beklemiştir. Uzun bir bekleyişten sonra Galiçya'ya gitme emri gelmiştir. Üsteğmen Ahmet Muzaffer, ordunun tüm hazırlıklarını tamamladıktan sonra askerlerle beraber ilk istikâmet olarak Uzunköprü'ye yürümüştür. Sırbistan'a vardıklarında erlerin hamama girmesi ve dezenfekte edilmesi gerektiği bildirilmiştir. Erler, bir süre burada kaldıktan sonra Avusturya'nın Zemlin Kasabası'na gitmiştir. Orada çadır kurup yaklaşık beş gün kalmıştır. Ordu, Macaristan'a vardığında ise sevinç yerine korkuyu görmüştür. Halk, Türk askerine karşı soğuk bir tavır içerisine girmiştir.

19. Tümen savaşacağı yere konuşlanmış ve 19. Tümen Komutanı Mehmet Şefik Bey, askerleri denetlemeye başlamıştır. Bu sırada yolculuk ve muharebe süresince sürekli birbirleriyle arkadaşlık eden Ahmet Muzaffer ve Doktor Ekrem de cephede yerlerini almıştır. Bir zaman sonra cephenin komutanları, Avusturyalı askerleri ön siperlerden alıp onların yerine 57. Alay'ı yerleştirmiştir. Rus tarafı ise büyük bir saldırı planı yaparak karşı tarafı etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Avusturya tarafı da bu hazırlığı fark edip buna göre önlemler almıştır. Ancak bu devletin hazırlıkları Osmanlı askerlerinin ve komutanlarının dikkatini çekmiştir. Bunlar gece çalışmamak ve yemekten önce iş görmemektir ve bu da Türkleri bir hayli kızdırmaktadır. Bu nedenle her işi Türk askeri üstlenerek savaşın ağır işlerini yapmaya başlamıştır. Ruslar, ilk olarak 20. Tümen cephesine saldırmıştır. 19. Tümen'de bulunan Ahmet Muzaffer, bir sonraki taarruzun kendilerine yapılacağını anlamıştır. Keşif için Ahmet Muzaffer, Gavur Ahmet adında bir askeri, Rusların konumlarını öğrenmek için göndermiştir. Aralarında Kazak askerlerinin de bulunduğu düşman birliğinde saldırının kaçınılmaz ol-

duğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Çarlık Rusya'nın erlerinin Avusturya ve Alman siperlerine kadar sokulduğu haberi de gelmiştir. Bir gece, Rus askerlerinin 19. Tümen'e karşı yaptıkları taarruz ile savaş başlamıştır. Ancak savaşın asıl kızıştığı yer 55. Alman Tümeni bölgesidir. Rusların hedefinde Zlotalipa Deresi vardır. Burası alınırsa kuzey cephesi tamamen çökmüş olacaktır. Gelen bir emirle Türk askeri hayal kırıklığına uğrar. Emir üzerine erlerin geri çekilmesi ve başka bir bölgede savaşılması gerektiği yazılıdır. Tüm hazırlıkların boşa gideceğini düşünen 57. Alay, emredilen yere gitmiştir. Orada da zor geçen bir muharebe yaşanmış ve ilk çarpışma zaferle sonuçlanmıştır. Alman ve Osmanlı iş birliği ile ikinci saldırının püskürtülmesi sonucu savunmanın kuzey bölgesi kurtarılmıştır. Buna rağmen Almanların tekrar geri çekilme kararıyla Türk askerleri bir şok daha yaşamıştır. Çünkü Osmanlı erleri, çekilmenin kendilerine yakışmadığının düşüncesindedir. Sonunda gittikleri yerde önce bir bekleyiş içerisine girmiş, sonrasında üçüncü bir taarruz meydana gelmiştir. Bu taarruzun neticesinde müttefikler kazanmış, Ruslar geri çekilmiştir. Ön birliklerde savaşan 57, 72 ve 77. Alaylar ile Alman ve Avusturya birlikleri geri kademeye alınmıştır. Yorulan askerler bir süre dinlendikten sonra tekrar muharebe etmek için ön saflara katılmıştır. Fakat son bir saldırı gerçekleşmiş ve 57. Alay'ın içerisinde yer alan Mehmet Çavuş, Kemal Efendi ve Saldıralım İbrahim şehit olmuştur.

57. Alay Galiçya, İsmail Bilgin'in seri romanının ikinci kitabıdır. Bilgin, 57. Alay'ın Çanakkale'deki başarılarından sonra Galiçya Cephesi'ndeki savaşını anlatmıştır. 57. Alay'ın bir sonraki görev yeri olan Galiçya, Türk ordusunun yardım ettiği bir cephedir. Burada Almanlar, Ruslara karşı savaşmaktadır. *"Avrupa'ya gidecek ilk grup olarak 19. Fırka'nın 57. Alayı ile bir topçu taburu 21 Temmuz'da Uzunköprü'ye gelerek hemen trene bindi ve hareket etti"* (Bardakçı, 1998: 31). Ordu, Uzunköprü'den sonra Belgrad'a, oradan da Zemlin'e varmıştır. Burada verilen erzak listesinde ilginç bir durum görülmektedir. Erat için verdikleri erzak listesinde şunlar vardır: *"12 koyun, 2 teneke yağ, 200 kilo patates, nefer başına bir kilo ekmek, 15 sigara, 300 gram şeker, 50 gram kahve. Zabitlerin beherine: 25 sigara, 1 kilo şarap, 300 gram kahve, 500 gram çikolata, bir şişe maden suyu"* (Yazman, 1942: 21). Osmanlı askeri, daha önce böyle bir listeyi görmedikleri için şaşkına uğramıştır. Çünkü onların Tayın Kanunnamesine göre bir günlük gıda listesi bu şekilde değildir. İsmail Bilgin, romanında bu listeyi şöyle vermiştir:

"-Yani bir bölük için günde 12 koyun, 2 teneke yağ, 200 kilo patates, er başına bir kilo ekmek, 25 sigara, 300 gram şeker, 50 gram kahve veriyorlar, öyle mi?

-Evet efendim.

-Allah Allah… Ayrıca biz subaylara da 25 sigara, 1 kilo şarap, 300 gram çikolata, 1 şişe maden suyu veriyorlar!" (57. Alay Galiçya, 2011: 136). Askerlerin günlük erzak ihtiyacının bu denli fazla olması, Osmanlı subaylarının dikkatini celbediyor. Yazar Bilgin, buradaki listenin nerdeyse tamamını vermeye çalışmıştır. Bu da tarihî bilgiden sapmadığını göstermiştir.

15. Kolordu ile birlikte 57. Alay, Galiçya'ya varmıştır. Bu birlik, Batı Galiçya mevzilerine yerleşmiştir. *"Cephenin bu bölümünde başkomutan, Avusturya-Macaristan tahtının veliahdı Prens Karl Frans Jozef'ti; Türk kuvvetleri ise, Dinyester'in kuzey kolları olan Złota Lipa ve Narajówka nehirlerinin ayrıldığı yer olan Brzeżany'dan başlayarak güneybatı yönünde, Alman Güney Ordusu bünyesinde çarpışacaklardı. 15. Kolordu bu nehirlerin geçtiği vadilerde, daha sonra da Gniła Lipa havzasında mevzilenecekti"* (Akengin ve Koçaslan, 2015: 167). Türkler, mevzilendikten sonra Ruslarla ilk temas yaşanmıştır. Ancak muharebe esnasında karşı taraf, silah olarak zehirli gaz kullanmıştır. Bu olayın doğruluğu ile ilgili kaynaklara bakıldığında *" …birbiri arkasına aynı civara düşen mermilerin aynı suretle infilak etmeyerek hafif sesler çıkarması, nazari dikkatimizi celbetti. Bir de ne görelim, sarı yeşilimtırak gaz tabakası hafif hafif yükseliyor, gittikçe genişliyor. Tıpkı Mehmetçiğin Berlin'de gördüğü gibi bir klor bulutu etrafımızı istilâ ediyor"* (Yazman, 169) şeklinde bir izahta bulunmuş ve Rusların zehirli gaz kullandığına dair bilgiyi desteklemiştir. *100. yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu* adlı bildiri de ise *"Her iki taraf da sık sık el bombası kullanıyordu. Cephenin bu bölümünde sürdürülen mücadelenin şiddetini, Rusların zehirli gaz kullanışı"* (Akengin ve Koçaslan, 168) ile artırdığı doğrulanmıştır. Rusya'nın savaşma yönteminin kaynaklarla ispatı yapıldıktan sonra İsmail Bilgin'in bu durumu nasıl ele aldığına bakmakta yarar vardır: *"Önümüzde aniden müthiş bir gürültü duyuyorum. Yer sarsılıyor. Allak bullak oluyoruz. Ardından sıcak bir hava dalgası… Barut ve kükürt karışımı bir koku yayılıyor etrafa. Ardından kulakları sağır eden bir basınç, sanki ensemizden tutup bizi yere doğru bastırıyor"* (57. Alay Galiçya, 2011: 270). Böylelikle eserin tarihî bilgiler ile kurgunun bir bütün halinde ve sapmaların az deni-

lebilecek seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Çanakkale konusunda araştırma yapan yazar, 57. Alay'ı yakından inceleyerek doğru bilgiye ulaşmak amacıyla ayrıntılı araştırmalar sonucu elde edilen verilerin olabildiğince tarafsız olarak ve o günün şartları ışığında incelemiştir. Ayrıca bu çalışma, tamamen gerçek olay ve belgelere dayalı bir araştırma serisinin ikincisi denilebilir. Yazar ayrıca diğer romanlarında olduğu gibi güçlü betimlemelere yer vererek merak duygusunu diri tutmaya çalışmıştır.

57. Alay Galiçya romanı, İslâm ideolojisi bakımından dikkat çekmektedir. Eserin içeriğinde yazarın diğer romanlarında olduğu gibi İslâmî unsurlar barınmaktadır. Bunlar arasında şehit olan, helallik isteyen, namaz kılan, dua eden vs. askerlere rastlanılmaktadır. Ama burada dikkat çeken durum ise Avrupa'ya giden Müslüman Türk askeri için kesilen koyunların İslâmî usullere kesilmesi olayıdır. İslâmî usullerden kasıt, Allah adıyla yani "Besmele" ile kesilmesi gerektiğidir. *"Allah'ın ayetlerine inanıyorsanız, üzerine O'nun adı anılarak kesilenlerden yiyin"* (En'am, 118). İslâmîyet'te, Allah adıyla kesilmeyen hayvanlar haram olarak kabul edilmektedir. Haram, *"1. Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helâl karşıtı. 2. Yasak"* (TDK, 2023) demektir. Bu yasağı getiren Allah'tır. Nitekim Müslümanlar, helâl ve haram edilenlerin bilgisini Allah'ın kelamı olan kutsal kitap *Kur'an-ı Kerim*'den öğrenmektedir ve burada şöyle bir ayet bulunmaktadır: *"Üzerine Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahtır. Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah'a ortak koşanlar olursunuz"* (En'am, 121) şeklinde bir uyarı geçmektedir. Sonuç olarak, Allah'ın yenilmesini emrettiği hayvanların kesiminde O'nun adının zikredilmesi gerekmektedir. Romanda geçen İslâmî usul olarak nitelendirilen şey de budur ve eserde şöyle geçmektedir: *"Gönül rahatlığı ile yemeklerinizi yiyiniz. Karnınızı doyurunuz. Etlerin hepsi koyun etleri olup İslamî usule göre kesilmiştir"* (57. Alay Galiçya, 2011: 144). 57. Alay gibi Dünya Harbi'nde mücadele vermiş bir birliğin hem vatanı için savaşması hem de dinlerinin gerektirdiği kurallardan da vazgeçmemesi dikkat çekmektedir. Romanda, nerede olursa olsun Müslümanlığın ilkelerinden vazgeçmemiş bir asker grubu okurun karşısına çıkmaktadır. Bu da eserin Türk İslâm açısından kayda değer olduğunu göstermektedir.

4.1.9. 57. Alay Filistin

İsmail Bilgin'in üçleme halinde yazdığı romanlarının sonuncusudur. Yazar, bu romanın ilk baskısını 2011 yılında yapmıştır. 57. Alay'ın gideceği son güzergâh olan Filistin Cephesi'ne savaşmak için yola çıkmıştır. Galiçya Muharebesi'nde askerlerini kaybeden bir komutan olan Ahmet Muzaffer, o günü bir türlü unutamamaktadır. Bölük, Galiçya Cephesi'nden sonra İstanbul'a dönmüştür. 57. Alay'ın bir sonraki görev yeri Filistin olmuştur. Tüm eksikler tamamlandıktan sonra 8 Temmuz 1917'de 57. Alay trene binmiştir. Yola çıkmadan önce İngiliz casuslarının trene bomba koyduğuyla ilgili bir haber çıkmış, ancak bunun bir tuzak olduğu anlaşılmıştır. O sırada İngiliz uçakları gelerek el bombaları atmıştır. Bu saldırıda bir şehit ve birkaç yaralı meydana gelmiştir. Askerler, tekrar yola çıktıktan sonra Pozantı'ya varmış ve bundan sonrasını Gülek'e kadar yürüyerek ilerlemiştir. Askerler, zorlu geçen yürüyüşten sonra Gülek'e varıp bundan sonrasını trenle devam etmiştir. Savaşacakları yere yaklaştıkça askerlerden firar edenler olmuştur. Bu haberi diğer erlerin duymaması için komutanlar, ekstra bir çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda her tarafın çöl olmasından dolayı da susuzluk kendini göstermeye başlamıştır. Ordu, Halep'e vardıktan sonra askerlerin çoğunun buraya kaydırıldığını görülmüştür. 57. Alay, Halep'te bir süre kaldıktan sonra ilk olarak Azaz'a oradan da Şam'a gitmiştir. 57. Alay'ın 3. Tabur'u Sina Cephesi'ne kaydırılmış, geri kalanı ise Albay Rafet Bey ile beraber hareket etmiştir.

İngilizlerin saldırısıyla beraber 7. Tümen'e takviyeye gidilmesi emri gelmiştir. Alay olanca gücüyle İngilizlere karşı savaşmış, Ahmet Muzaffer; Sami, Rami, Bedel Raşit, Gavur Ahmet ve beraberindeki diğer askerlerle düşmanı püskürtmeye çalışmıştır. Bu çarpışmanın sonunda 57. Alay, İngilizlerin ilerleyişini durdurmuştur. Ancak bir süre sonra 7. Tümen'in sol tarafının zayıfladığını ve oraya takviye yapılması gerektiğiyle ilgili bir haber gelmiştir. Takviye için Ahmet Muzaffer ve bulunduğu bölük gitmiştir. Süngü ile yapılan muharebede Osmanlı erleri çekilmek zorunda kalmış, El-Mugar'ın güneyine dek çekilmiştir. Bu çekilme askerin moralini bir hayli bozmuş ve gelen emir üzerine onlar, El-Mugar'ın Akir Köyü'ndeki himaye mevzilerinde bir süre kalmıştır. Savaş bu şekilde sürüp giderken bir de bit gibi hastalıklar peydâ olmuştur. 22. Kolordu Komutanı Rafet Bey, bir emir göndererek 57. Alay'ın 16. Tümen Komutanlığına bağlı olup El-Ramle'nin güneyine gitmelerini istemiştir. Oraya vardıktan sonra Hadar Köprüsü'nü ele geçirmek üzere harekete geçmiştir. Sonunda İngilizlerle

yapılan çarpışmadan sonra köprü Osmanlıların hâkimiyetine geçmiştir. Ahmet Muzaffer, cephede nişanlısı Gülnihal'e özlem duymasına rağmen savaş meydanında sadece Osmanlı Devleti'nin geleceğini düşünmektedir. Ancak Gazze Muhârebeleri'nin kaybedilmesi üzerine Kudüs düşmüş, asker geri çekilmiştir. Ahmet Muzaffer ve yanındaki yedi kişi, savaşın sonunda İngilizlere esir düşmüştür.

57. Alay, Çanakkale ve Galiçya Savaşı'ndan sonra Filistin Cephesi'ne gitmiştir. Filistin Muharebesi'nde meydana gelen olayları İsmail Bilgin, tarihsel gerçeklik ve kurgu birleşimiyle *57. Alay Filistin* adlı romanında ele almıştır. Bilgin, tarihî bir nitelik taşıyan romanında Alay'ın zorlu mücadelesini anlatmıştır. Bu mücadeleler arasında Filistin bölgesinin sıcak iklimi de dâhildir. Bundan dolayı erler, hem sıcaklık hem de su kıtlığından şikâyet etmiştir. Bu da *"cephenin daha da zayıflaması sonucunu doğurmuştu. Alayların çoğu mevcudunun yüzde onuna sahipti. Askerler tümüyle ihmal edilmiş, giysileri perişan, susuzluk, açlık, sıcak ve hastalıktan ölen binlerce asker vardı"* (Yüceer, 12.01.2023). Bundan dolayı Kanal Cephesi'nin komutanları dâhil su sorununun çözümü için birtakım önlemler almaya çalışmıştır. Bu önlemlerden birini örnek vermek gerekirse yağmur sularını biriktirmek için bentler inşa edilmiştir. Alman Komutan Hans Guhr'dan nakledildiğine göre *"1918 Ağustos'unda 40-45 derece sıcaklıkta yapılan muharebelerde düşmandan ziyade su kıtlığının kendilerini rahatsız ettiğini belirtir. Su kaynaklarının kuruması sebebiyle insanlara ve hayvanlara yeterli suyun temin edilemediğine"* (akt. Uçar, 2022: 72) dair bilgi verilmektedir. Askerin çetin geçen bir harpte, susuzlukla da imtihan edildiği anlaşılmaktadır. İsmail Bilgin ise romanında bu durumu gözler önüne sermek istemiş ve şöyle anlatmıştır: *"Susuzluğumuz gün geçtikçe artıyor. Yakın yerlerdeki su kuyularının pek çoğu ya kurumuş ya da sıklıkla su alındığı yeterli olmuyor. Bugünlerde sıcaklık arttıkça artıyor. Bu mevsimde havaların bu kadar sıcak olması şaşırtıcıymış. Mataralarımızın içinde iki parmak kadar su var. O da kaynamış vaziyette"* (57. Alay Filistin, 2011: 147). Filistin (Kanal) Savaşı, Osmanlılar ile İngiliz kuvvetlerinin dört yıllık uzun bir mücadeleye giriştikleri önemli bir cephedir. İsmail Bilgin, üçleme olarak kaleme aldığı eserlerinden biri olan *57. Alay Filistin* romanında bu konuyu ele almıştır. Yukarıda yapılan alıntılarla Bilgin'in tarihi ne derece doğru kullandığı üzerinde durulmuştur. Buna göre yazar, savaş şartlarında yaşanılan zorlukları, bazı tarihî kaynaklardan elde ettiği bilgiler ışığında kullanmaya çalışmıştır.

İngilizlerle savaşılan Filistin Savaşı'nın ilk çarpışması olan Birinci Kanal Cephesi açılmıştır. Birinci Süveyş Savaşı olarak da bilinen muharebe, Osmanlı'nın I. Dünya Harbi zamanlarında Süveyş Kanalı'na düzenlediği ilk harekât olmuştur. *"4. Ordu Komutanlığına bağlı Alman Albay Kress von Kressenstein komutasındaki Sina Çöl Komutanlığı tarafından 2-3 Şubat 1915 tarihleri arasında gerçekleştirilen Birinci Kanal Harekâtı, başarısızlıkla sonuçlanmış ve büyük bir zayiatla geri dönülmüştür"* (Atabey, 2020: 65). Bu yenilginin sebebi ise *"hazırlıkların tamamlanması mümkün olmadan ve elçiliklerden gelen raporlarda yapılan uyarılara rağmen bölgedeki İngiliz kuvvetinin ve deniz gücünün dikkate alınmadan/alınamadan başladığı anlaşılmaktadır"* (Polat, 2015: 134). Başarısız olan harekâtın sonucuyla ilgili Ali Fuad Erden, *"18 subay, 156 er şehit; 18 subay, 399 er yaralı; 16 subay, 803 er kayıp…"* (akt. Polat, 138) olduğunu söylemektedir. Verilen bu bilgilerden ne kadar şehit, yaralı kayıp olduğu açıklanmıştır. Doğru bir değerlendirme için bu şekilde sonuçlanan muharebeyi İsmail Bilgin'in romanına nasıl aktardığını görmekte fayda vardır: *"... 1915 yılı Ocak ayında Kanal'a yapılan taarruzda başarısız olan ve sonradan Gazze Muharebelerinde gerileyen ordumuzun Filistin'de tutunma çabaları vardı"* (57. Alay Filistin, 2011: 20). Bu alıntılardan anlaşılacağı üzere, tarihin kazanan kadar kaybedeni de kendi içinde barındırdığı görülmektedir. Osmanlılar, Dünya Harbi'nde kazandığı mücadeleler yanında kaybettiklerinin de olduğu muhakkaktır. Filistin Cephesi de bunlardan biridir. Bilgin, romanında ordunun tüm gücüyle giriştiği bu mücadeleden mağlup olarak ayrıldığını aktarmaktadır.

İsmail Bilgin, *57. Alay Filistin* adlı eserinde birçok İslâmî unsur kullanmıştır. Bilgin, Filistin gibi hem Müslümanlar hem de Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen bir coğrafya için yapılan savaşı anlatmıştır. Özellikle eserinde bu topraklar için savaşan Türk subay ve erlerinin vatanı kurtarma ve şehit olma arzusunu dile getirmiştir. Aynı zamanda yazar, muharebe başlamadan önce şehitlik nasip olur diye abdest alıp namaz kılan askerler üzerinde durmuştur. "Abdest", ibadetleri yerine getirmek adına İslâm dini için önemli bir eylemdir. Öncelikle abdestin tanımına bakılacak olursa şu ifadelere yer verilmektedir: *"1. Namaz vesâire için din icabına göre el, ağız, burun, yüz; dirseklere kadar kolları ve aşık kemiği üstüne kadar ayakları yıkama, kulaklara, boyuna ve başa mesh etme. 2. El yıkama suyu"* (Develioğlu, 2013: 49). Bu uygulamaları yaptıktan sonra Müslümanlar, farz kılınan ibadetleri yerine getirmektedir.

İslâmiyet'in doğuşundan önce, abdestin Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinde de olduğu bilinmektedir. *"Daha çok din adamları tarafından belli gün, olay ve yortular münasebetiyle yapılan bu dinî temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklı olmakla birlikte, insan vücudunun ya bütününün veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da âyinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır"* (Şener, 1988: 68-70). Abdestin önemine dair *Kur'an-ı Kerim*'de şöyle bir ayet geçmektedir: *"Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın). Eğer Cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta yahut yolculuk halinde bulunursanız yahut biriniz tuvaletten gelirse yahut da kadınlara dokunmuşsanız (cinsi birleşme yapmışsanız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meşhedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister, umulur ki şükredersiniz"* (Maide, 6). Hz. Muhammed de bu konunun önemine dikkat çekmiştir. Nitekim bununla ilgili hadislerden örnek vermek gerekirse Osman İbni Affân radıyallahu anh şöyle nakletmiştir: *"Kim abdest alır ve onu güzel alırsa, hataları tırnaklarının altına varıncaya kadar, bedeninden dökülür çıkar"* (Gümüşhanevî, 414). Bir başka hadiste de "*Bir adamın namaz için abdest alıp temizlenmesi üzerine, Allah onun günahlarını örter. Namazının sevabı ise kendine fazladan kalır"* (Gümüşhanevî, 313). Abdestin İslâm dini için ne derece önemli olduğu bu alıntılardan anlaşılmaktadır. Verilen ayette abdestin nasıl alınması gerektiği ve su olmadığı durumlarda teyemmüm ile alınabileceği anlatılmıştır. Teyemmüm, *"Su bulunmayan yerde su niyetiyle toprak, kum vb. şeylerle abdest alma"* (TDK, 2023) demektir. İslâm dininin bu konuda kolaylık sağladığı da kesinlik kazanmıştır. Yukarıda verilen hadiste ise abdest almanın faydaları üzerinde durulmuştur. Hz. Muhammed'in hadislerine göre kişi abdest aldıktan sonra hem günahlarından arınacak hem de sevap kazanacaktır. *Türkiye Diyanet Vakfı İlmihal 1* çalışmasında ise *"Abdest başlı başına ve bizzat amaç olan bir ibadet değil belli ibadetleri yapmayı mubah kılan, kulun bu ibadetlere mânen ve ruhen hazırlanmasına ve bu ibadetlerden âzami verim elde etmesine yardımcı olan vasıta (vesile) ibadet"* (Kılavuz, 2010: 195-196) olarak abdestin mahiyetini anlatmıştır. Temizliğin ibadet için önemli olduğunu İsmail Bilgin de romanında şöyle bahsetmiştir: *"Son zamanlarda temizlik*

önemliydi. Asker ceketini, gömleğini gecenin soğuğuna aldırmadan çıkararak el yordamıyla bitlerini ayıklamaya ve kırmaya gayret ediyordu. Abdest almak için su bulamayanlar ya kuma ya da tüfek kabzalarına ellerini sürerek teyemmüm alıyor ve siper içinde namaza duruyordu" (57. Alay Filistin, 2011: 114). Sonuç olarak 57. Alay Filistin, yazarın Türk İslâm bakımından ele aldığı eserlerinden biridir. Filistin coğrafyası, ilahî dinler için kutsal sayılmış bir yerdir. Bu sebeple burası, Türkler için de hem bir vatan toprağı hem de mübarek kıldıkları bir mekândır. İsmail Bilgin, eserini oluştururken bütün bunları göz önüne alarak Filistin Cephesi'ni bu çerçevede meydana getirmiştir. Yazar sık sık değindiği İslâm'a verilen ehemmiyeti Türk ananeleri ekseninde ele almıştır. Öyle ki 57. Alay kıyasıya bu mücadeleyi imân gücüyle pekiştirmiştir. Nitekim Bilgin, alayın buz parçası gibi çölde sıcaktan erimesi durumunu Osmanlı'nın mevcut durumuna yöneltmiştir. İslâmîyet ekseninde kalan yazar "Şehâdet" vurgusuna da sıklıkla yer vermiştir.

4.1.10. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Zaferi

Yazar, eseri dokuz bölüm halinde oluşturmuş ve romanın ilk baskısını 2013 yılında yapmıştır. Roman, başlangıçta İngiliz Komutanı Towshend'tan bahsetmektedir. General, Ali Garbi'deki karargâhında Osmanlı ile yapılacak olan savaş için birtakım planlar yaptığı sırada yanına casus Lawrence gelmiştir. Bu casus, İngiliz altınlarıyla Arapların isyan etmelerini sağlamıştır. Amacı ise kendi devletinin Arap ülkelerinde zafer kazanmasını istemesidir. Albay Nurettin Bey de karargâhında İngilizlerin nerede ve nasıl saldıracaklarını hesaplamaya çalışmaktadır. Albay, Arapların Osmanlı'ya karşı İngilizlerle birlik olduğunu öğrenmiş ve onlara karşı büyük öfke duymuştur. Nurettin Bey, kendisine bağlı birlikleri Dicle Nehri boyunca konuşlandırmış ancak yeterli sayıda asker ve cephaneleri olmadığı için endişe duymuştur. O sırada bir saldırı gerçekleşmiş ve Yüzbaşı Doğan yaralanmıştır. Tedavi için doktora götürüldüğünde yarasının ağır olduğu anlaşılmış ve her an ölebileceğini düşündükleri için başta tedavi edilmemesi istenmiştir. Yarası temizlendikten sonra ağır yaralıların olduğu bölüme götürülmüştür.

Osmanlı askerleri I. Hattın çökmesi üzerine birliklerinin birçoğunu II. Hat'ta kaydırmıştır. Ancak İngilizlerin saldırısıyla II. Hat'ta da yenilgi kaçınılmaz olmuştur. Bunun sonucunda da askerler, Kût'ül Âmare'den çekilmek zorunda kalmış ve Essin

mevkiine gitmiştir. Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emri üzerine Kafkasya Cephesi'nde savaşan Albay Halil Bey, Irak'a hareket etmiştir. Bir süre sonra Halil Bey, Selmân-ı Pâk'da İngilizlerle savaşan Irak Cephesi Komutanı Nurettin Bey'in emrine girmiştir. Kısa bir zaman sonra İngiliz ordusu saldırıya geçmiş fakat Türklerin hücumuyla Kût'ül Âmare'ye dek geri çekilmiştir. General Towshend, burada Osmanlı'dan kalan hastaneyi geliştirip kendi yaralılarının tedavi olmasını sağlamıştır. Albay Nurettin Bey, Selmân-ı Pâk zaferinden sonra Aziziye Kasabası'na dek ilerlemiş, son olarak da Delebaha Köyü'ne varmıştır. Bir süre burada dinlendikten sonra İngiliz ordusunun top saldırısıyla Delebaha Muharebesi başlamıştır. Sabaha kadar süren muharebeden sonra 44. Alay'ın neredeyse tamamı şehit olmuştur.

Çöl ortasında kaybolan Binbaşı Mümtaz yaralanmış ve Zelimha adındaki bir kadının yardımıyla kurtulmuştur. Zelimha, bir Osmanlı askeri olan yaralı kocasını, İngilizlerin kışkırttığı Araplardan kaçırmak istemiştir. Çünkü bazı aşiretlerin her öldürülen Osmanlı askerinin başına beş altın vereceği duyulunca Araplar, gördüğü her yaralı Osmanlı erini yok etmeye karar vermiştir. Zelimha, Binbaşı Mümtaz ile beraber Rumeyta Kasabası'na varmış, orada Lawrence'ın halkı kışkırtıp altın dağıttığına şahit olmuştur. İkisi bir süre burada kaldıktan sonra tekrar yola çıkmıştır. Kût'ül Âmare'de sıkışıp kalan General Towshend'ın yardımına Komutan Alymer'ın geleceğini öğrenen Albay Nurettin Bey, kendisine teslim ol çağrısını yapmıştır. Ancak General, Albay'ın çağrısına ret cevabı vermiştir. Bir vakit sonra şehir, Osmanlı ordusu tarafından kuşatılmıştır. General Alymer ise bu kuşatmayı kaldırmak için Hindistan'dan Ali Garbi'ye gelip Towshend'ı zor durumdan kurtarmaya çalışmıştır. 6 Ocak günü Şeyh el Said çarpışması gerçekleşmiş fakat bu saldırı, General'in mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır. Kût'ül Âmare'de ise 51. Piyade Tümeni, sabahın erken saatlerinde İngiliz askerine bir saldırı düzenlemiş, akşama doğru göğüs göğüse devam eden çarpışmadan sonra Türkler ateşkes istemiştir.

Alman Komutan Mareşal Vander Golç, Irak Cephesi'ni iyi yönetemediği gerekçesiyle Albay Nurettin Bey'i görevinden almış, yerine Halil Bey'i atamıştır. Bundan böyle tüm kararlardan sorumlu olan Halil Bey, cephe ile ilgili planlarını uygulamaya koymuştur. Halil Bey, Arap aşiretlerinin eylemlerinden bıktığı için İstanbul'dan Yahya Kaptan'ı çağırmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın üyesi olan bu kişi, Halil Bey ile

görüştükten sonra Lihye Aşireti ile temas kurup onlarla ilgili bilgi almaya çalışmıştır. Akşama doğru son durum ile ilgili bilgisi bulunmamasına rağmen cephenin en faydalı bataryanın komutanı olmuştur. Bir süre sonra tekrar bir muharebe yaşanmış ve zaferi Osmanlılar kazanmıştır. General Towshend da Kût'ül Âmare'de sıkışıp kaldığı için gıda sorunu başlamış ve bununla ilgili pek çok çare aramıştır. Zorlu geçen günlerin sonunda ise General, kuşatmanın kaldırılmayacağını anlamış ve Halil Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Halil Paşa, ret cevabını verdikten sonra kendisine bağlı birliğiyle birlikte kasabayı ve esirleri teslim almıştır. Bu sırada Yüzbaşı Doğan hastaneden çıkarıldıktan sonra İngilizler, onu Lihye Aşireti'ne teslim etmiştir. Bir müddet sonra Kaptan, arkadaşlarıyla beraber Lihyeliler üzerine bir gece baskın yapmıştır. Bu baskından sonra Yüzbaşı Doğan kurtulmuştur.

İsmail Bilgin, *Kût'ül-Amâre Osmanlı'nın Son Zaferi* adlı romanında, osmanlı'nın kazanmış olduğu bir cepheyi anlatmaktadır. Bu cephenin önemi hakkında bilgi vermek gerekirse *"Kûtül'amâre zaferi genelde I. Dünya Savaşı'nı etkilemiş ve Bağdat'ı ele geçirmeye yönelik planlar yapan İngilizlere büyük bir darbe vurmuştur"* (Bilge, 2002: 502-503) denilebilir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti, Dünya Harbi'nden mağlup ayrılmasına rağmen kazandığı son savaş olarak tarihe geçmiştir.

I. Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti, ülkenin her bölgesinde cephe açılmasıyla müttefiki olan Almanlarla birlikte savaşmıştır. Kût'ül Âmâre de bu savaşlardan biridir. 1915 sonlarına doğru İngiliz Komutanı Townshend, Dicle Nehri civarında harekete geçmiştir. Hedefleri ise Bağdat'a ulaşıp *"zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmak ve Hindistan'ın güvenliğini sağlamak"* (Özçelik, 2015: 371) tır. Diğer bir amacı ise dünya devi haline gelmek olan İngiltere, zengin kaynaklara ulaşmaya çalışmaktadır. Bu durumu kitabında da ele alan İsmail Bilgin şu şekilde açıklamıştır: *"İşte güç bu Lawrence! Bunun için daha çok petrol havzası lazım. Daha çok maden,.. Çok sayıda insan gücü gerekli. Bunlara sahipsen, son sözü hep sen söylersin"* (Kût'ül Amâre, 2013: 8). Bölge, Osmanlı ve İngilizler açısından stratejik öneme sahip olmuştur. General Towshend ve askerleri Kût'ül Âmare Kasabası'nı işgal ettikten sonra uzun bir vakit zor şartlarda altında hareket etmiştir. Sebebi ise Osmanlı erlerinin kasabayı kuşatmasıdır. *"Kaledeki yiyecek stoklarının tükenmesi üzerine uçaklarla atılan yiyecek paketlerinin çoğu nehre düştüğünden yapılan yardımlar yerine ulaşmadı"* (Bilge,

2002: 502-503). Bunun sonucunda General'in emrindeki İngiliz ile Hindistanlı askerlerle gıda ve cephane eksikliğinden dolayı kasabada hastalıklar peyda olmuştur. Bunun üzerine, gelmeyen takviyeden dolayı *"emrinde bulunan at ve katırlar kesilerek yenmeye başlanmıştı"* (İstekli, 2017: 129).

İngiliz askerleri, bir türlü Osmanlı savunma kuvvetlerini aşıp Towshend'a yardım gönderememiştir. Bu başarısızlıklardan sonra Kût'ül Âmare'deki İngiliz birliğinin morali bozulmuş ve ümitsizliğe kapılmıştır. Bu durumu açıklayan *Halil Paşa İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e* adlı çalışmada *"İngiliz karargâhı muhasara alanındaki kuvvetlerine bu defa uçaklarla cephane ve yiyecek ikmali yapmaya koyuldu"* (Sorgun, 139) diye geçmektedir. *Kût'ül Amâre Olaylar, Hatıralar, Raporlar* adlı kitap da ise *"Ocak ayının ilk günleri, destek kuvvetlerinin başarısızlık haberinin yarattığı ümitsizliğin yanı sıra kuşatmanın her geçen gün ağırlaşan koşulları nedeniyle de İngiliz askerleri için oldukça zor geçmiştir"* (Ertaş ve Kılıçaslan, 2018: 183) şeklinde bahsetmiştir. Ayrıca *"Kuşatma yaklaşık 5 ay sürmüştür. 5 ayın sonunda General Townshend, elinde bir peksimet bile kalmadığını görmüş ve 29 Nisan 1916'da teslim olmuştur"* (Sakin, 2010: 149). Tarihte yaşanmış bu önemli olayı İsmail Bilgin romanında şöyle anlatmıştır: *"Şehirde gün geçtikçe artan kıtlık sebebiyle Towshend ne yapacağını bilemiyordu. Kestirdiği atların etini Müslüman ahali ve Hintli askerler yemek istemiyordu. Komutan, elindeki bu yiyeceğin kıymetini biliyor, iyi bir planlama ile kendilerine bir hafta daha yeteceğini düşünüyordu"* (Bilgin, 2013: 175). Yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere Bilgin, Kût'ül Âmare'de yaşanmış bir savaşı ve savaşın getirdiği zorlukları romanında tarihî belgelere dayanarak ve kendi kurgu sisteminde harmanlayarak aktarmaya çalışmıştır. Anlaşıldığı gibi eserde verilen olay ve durumların, olayların tarihî gerçeğe yakın olduğu söylenebilir.

Kût'ül-Amâre Osmanlı'nın Son Zaferi romanının İslâmî ideoloji bakımından değerlendirmek gerektiğinde eser içerisinde birçok İslâm ülküsüyle alakalı unsurlar barınmaktadır. Bunlardan bir tanesi de Fâtiha okumaktır. İslâmiyet dini için önemini anlatmadan önce tanımını yapmak gerekmektedir. Fâtiha *" 'açmak, açıklığa kavuşturmak, sıkıntı ve meşakkati gidermek, başlamak' anlamındaki feth kökünden türemiş bir isim olup hatimenin zıddı olarak 'bir şeyin evveli, baş tarafı, başlangıcı, giriş' mânasında kullanılır"* (Işık, 1995: 252-254). İslâmî açıdan tanımına bakılacak olursa

Kur'an-ı Kerim'in ilk sûresidir ve bir ön söz mahiyetindedir. Birinci sûre olması yanında ayrıca namaz ibadetinde kıraat rüknünün yerine getirilmesi, Fâtiha ile başlanmaktadır.

Fâtiha'nın bir diğer özelliği, dua olarak okunmasıdır. Ancak bu sûrenin de içinde olduğu *"Kur'an'ın dua niyetiyle okunması ve bilhassa ölülerin ardından Kur'an okunup sevabının bağışlanması gibi konular İslâm geleneğinde erken dönemlerden itibaren tartışılmıştır"* (Öztürk, 2019: 85) Tartışmaların sonucu olarak farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Âlimlerin büyük çoğunluğu Kur'an'ın dua olarak okunmasına olumlu yaklaşmıştır. Hatta günümüzde bu âlimler gibi düşünen Müslümanlar, ölen kişilerin mezar taşlarına dua edilsin diye "el-Fâtiha" yazmıştır. Diğer bir görüş ise Necm Sûresi 39. ayeti delil olarak göstermiştir. Buna göre ayette *"Bilinsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur"* (Necm, 39) şeklinde bir izah yapılmaktadır. O halde başka görüş belirtenler, *"Kur'an okuyup sevabını ölülere bağışlamanın caiz/meşru olmadığını savunmuştur"* (Öztürk, 2019: 85). Hz. Muhammed'in bu sûre ile ilgili hadisleri ise şöyledir: *"Fatiha suresi zehire şifadır"* (Gümüşhanevî, 321). İsmail Bilgin de *Kût'ül-Amâre* romanında ise şöyle ele almıştır: *"Beraber mezara kadar götürdüler. Üzerine kalın bir bez örtüp avuçlarıyla kumları atmaya başladılar. Bir süre sonra mezar belirmişti. Binbaşı hurma ağacının gövdesine "el-Fatiha" kelimesini kazıyabildi"* (Özçelik, 2015: 65). Böylelikle İsmail Bilgin, *Kût'ül-Amâre Osmanlı'nın Son Zaferi* adlı eserini içerik bakımından Türk İslâm ülküsüne uygun olarak kaleme aldığı söylenebilir. Yapılan tahlil sonucunda roman, Türk tarihi için önemli bir savaşı anlatmıştır. Osmanlı'nın I. Dünya savaşında kazandığı son muharebe olan Kût'ül Âmare, çetin geçen mücadelenin zaferidir. Yazar, romanın oluşum aşamasında çeşitli araştırmalar yapmış ve kendi hayal gücünde sistemleştirip kaleme almıştır. Bu sistem içerisinde İslâmî ögeler de serpiştirmiş ve ortaya Türk İslâm sentezini çıkarmıştır. Osmanlı'nın pek çok savaşa rağmen hâlâ güçlü olduğu bu romanda işlenmiştir. Çünkü bazı Arap kabileleri altınların büyüsüne kapılıp İngilizlerle birlik olsa da, Osmanlı'ya gönülden bağlı Arapların da olduğu görülmektedir. Romanda, Kut'ül Âmare savaşında en olumsuz koşullarda bile zaferin nasıl elde edilebileceği açıkça gösterilmektedir.

4.1.11. Ankara'nın Ateştir Yolu

Yazar, romanı on bölüm halinde meydana getirip 2016 yılında ilk baskısını yapmıştır. İsmail Bilgin romanı, Mehmet Akif'in oğlu Emin Akif'in çaresiz durumu için yardım istemesinden başlatmıştır. Bu yardımı da Refi Cevdet Bey'den talep etmiştir. Emin Akif'in zorlu geçen yaşamında kalacak yer bulamamasından dolayı bir kamyon kasasında yatıp kalkmaktadır. Soğuk bir gecede titreyerek uyumaya çalışırken babasının hayalini görür ve maziyi hatırlayıp İzmir'in işgal edildiği yıllara gitmiştir. İşgal yıllarında Mehmet Akif'in Sebilürreşad Dergisi'ndeki faaliyetleri ve bunun sonucunda Millî Mücadele'yi teşvik edici eylemleri görülmektedir. Akif, mücadele için büyük bir hırsla Eşref Edip'in sahibi olduğu Sebilürreşad Dergisi'nde yazıları yayımlanmış ve halkı bu yolda örgütlemeye çalışmıştır.

Hasan Basri Efendi, Zağnos Paşa Camii'nde vaaz vermesi için Mehmet Akif'i Karesi'ye çağırmıştır. Ertesi gün Hasan Basri ve Eşref Edip ile beraber Darülmuallim'e gitmiştir. Akif, sonraki süreçte Temsil Heyetinin Başkanı Mustafa Kemal'in mektubu ile Ankara'ya gitmeye karar vermiştir. Mehmet Akif, oğlu Emin ve Ali Şükrü Bey ile beraber ilk durak olan Özbekler Tekkesi'ne gidilmek üzere yola koyulmuştur. Tekkede Şeyh Ata Efendi adındaki kişinin evinde bir süre konaklamış ve Şeyh ile birlikte Alemdağ'a doğru yola çıkmıştır. Grup, bir süre Alemdağ'daki çiftlikte kaldıktan sonra İzmit'e gitmiştir. Geyve'de karşılaştıkları Kuşçubaşı Eşref ile Eskişehir'e gitme kararı almıştır. Yol arkadaşlığı yapan Kuşçubaşı, hem misafirlerini koruyacak hem de Mehmet Akif ve arkadaşlarının yanlarında bulundurdukları cephaneyi Ankara'ya götürmelerine yardım edecektir. Çünkü Anzavur Ahmet'in Geyve Boğazı'nı tutması ve geçişleri yasaklaması yüzünden bu önlemi almaya mecbur kalmıştır. Boğaz geçildikten sonra dekovili ile Eskişehir'e varılmıştır. Akif ve beraberindekiler, belli bir süre burada bekledikten sonra Ankara'ya doğru hareket etmiş ve meclisin açılışının bir gün sonrasında oraya varmıştır. Romanın sonuna gelindiğinde ise; bu mücadeleli yolculuk esnasında daima babasının yanında olan Emin Akif, bir kamyon kasasında donarak vefat etmiştir.

Tarihî bir roman özelliği olan *Ankara'nın Ateştir Yolu* adlı eser, Mehmet Akif Ersoy'un hem yaşamından bazı kesitler sunmakta hem de Millî Mücadele için yaptığı

çalışmaları anlatmaktadır. Öncelikle bu roman tarihî açıdan değerlendirildiğinde yazar, Akif'in şairlik yönünden çok Osmanlı ülkesi için yaptıkları ve yapmak istedikleri üzerinde durmuştur. Başlangıç olarak Mehmet Akif Ersoy'un Kurtuluş Savaşı için önemli katkılarından olan *İstiklâl Marşı*'dan bahsetmek gerekir. Maarif Vekâleti'nin 1920 yılının sonlarına doğru açtığı millî marş güftesi için Akif de yarışmaya katılmıştır. Bu yarışmada birinciliği almasına rağmen para ödülünü kabul etmemiştir. *"Ancak meclis kararı olduğu için kazanana verilmesi zaruri hale gelmiş bulunan nakdî mükâfat Âkif tarafından alınıp Dârü'l-mesâî adlı bir hayır cemiyetine bağışlanmıştır"* (Okay ve Düzdağ, 2003). *İslâm Şairi Mehmet Akif* adlı eserin yazarı olan Vehbi Vakkasoğlu da bu durumu şöyle açıklamaktadır*: "Akif, milletine bu büyük hediyesi karşılığında, vâdedilen 500 liralık mükâfatı reddetmiş ve maddî sıkıntı içinde yaşamayı kabul etmiştir. Bu ikramiyeden bahsedenlere çok kızardı"* (Vakkasoğlu, 1980: 163). İsmail Bilgin, bu durumu romanında şu şekilde belirtmiştir: *"...o şair ki ihtiyacı olduğu hâlde yazdığı emsalsiz şiirin parasını bile almaktan imtina etmişti"* (Ankara'nın Ateştir Yolu, 2016: 13). Sonuç olarak Mehmet Akif'in verilen ödülü kabul etmediği ve daha sonra bir hayır kurumuna bağışladığı anlaşılmıştır. İsmail Bilgin'in bu olayı kendi romanında kullanması, eserinin tarihsel bir roman özelliği kazanmasını sağlamıştır.

Mehmet Akif, I. Dünya Savaşı'nda mağlup çıkmamız sonrasında gerçekleşen işgallere tepki göstermek adına birçok şehre gidip vaazlarda bulunmuştur. Akif, *"Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etmişti ki; bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilâyetlerinde, kazalarında hattâ nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kütlelerine karşı hitap etti"* (akt. Yıldırım, 2011: 84). Bu yerlerden biri de Balıkesir'in Karesi bölgesidir. Yazar İsmail Bilgin, bu bilgiyi romanda şu şekilde kullanmıştır: *"Orada yaşayan yakın dostu Hasan Basri Efendi [Çantay], Mehmet Akif'e bir telgraf çekip bulunduğu şehirde işgale karşı örgütlenmelerin devam ettiğini, İzmir'in işgalini kınamak için her türlü protestonun yapılacağını, buradaki gazetecilerin gayet heyecanlı olduklarını belirterek kendisini en kısa sürede Karesi'ye, Zağnos Paşa Camii'nde vaaz vermeye davet ediyordu"* (Ankara'nın Ateştir Yolu, 2016: 33-34). İyi bir hatip olarak kabul edilen Mehmet Akif Ersoy'un Balıkesir Zağanos Paşa Camii'ndeki konuşması, bazı kaynaklarca doğrulanmıştır. Bunlardan biri olan *Türkiye*

Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde; *"I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanması, ağır mütareke şartları ve yurdun işgaliyle Yunanlılar'ın İzmir'e çıkması üzerine başlayan Millî Mücadele hareketine fiilen katılma kararıyla 1920 Şubatında Balıkesir'e giden Mehmed Âkif burada Kuvâ-yi Millîyeciler'le görüştü. Zağanos Paşa Camii ile çeşitli yerlerde halkı birliğe davet ve direnmeye teşvik maksadıyla vaaz ve konuşmalar yaptı"* (Okay ve Düzdağ, 2003, 432-439) şeklinde bahsedilmiştir. *İslâmcı Bir Şairin Romanı* adlı kitabın yazarı olan Mehmet Emin Erişirgil de bu konuda şöyle bir açıklama yapmıştır: *"Ona şehrin en büyük camii olan Zaganos Paşa Camii'nde halka vaaz etmesini teklif ettiler. O böyle bir teklifi reddedebilir miydi? Derhâl 'Hayhay!' dedi; camiye gitti"* (Erişirgil, 2017: 306).

Türk İslâm açısından değerlendirildiğinde *Ankara'nın Ateştir Yolu* romanı, konu bakımından İslâmî ögeler içermektedir. Romanda ana karakter olan Mehmet Akif Ersoy, dini yönü ağır basan bir olarak bilinmektedir. Bunu yalnızca eserlerinde değil hayatında da ortaya koymuştur. Bilgin, romanında Akif'in bu yönü üzerinde çoğunlukla durmuştur. Özellikle onun maneviyatının yüksek olduğunu ve İslâm'ı hayat felsefesi haline getirdiğini anlatmaktadır. Romandan bir örnek vermek gerekirse yazar, Mehmet Akif'in ağzından şu konuşmayı vermektedir: *"Her şeye ve herkese rağmen üzüntüye kapılıp karamsar olmam. Aksi hâlde maneviyatım zedelenir. Ben ki gönlünü Hakk'a adamış bir adamım. Ümitsizlik bana asla yakışmaz. Ne ki bu necip millete de hiç yakışmaz"* (Ankara'nın Ateştir Yolu, 2016: 25). İslâmî ideoloji açıdan başka bir örnek ise şöyledir: *"Onun için Eşref Edip Sebilürreşad dergisini çıkarıyor, ben de kalemimle herkesin yakasına yapışıyorum. Elbette yapışırım! Yarın ruz-ı mahşerde benim yakama yapışılıp hesap sorulursa ne cevap veririm? Oturduk, yılgındık, kuvvetliydiler; bu yüzden minarelerde ezan sesleri kısıldı, camilerimizin kapısına kilit vuruldu mu diyeceğiz"* (Ankara'nın Ateştir Yolu, 2016: 29). Vehbi Vakkasoğlu, Mehmet Akif'in *"Bence iki şey mukaddestir; din ve dil. Din, bütün kudsî duyguları, düşünceleri insana telkin eder"* (Vakkasoğlu, 1980: 20) gibi düşüncelere sahip olduğunu belirtmiştir. Kadir Mısıroğlu'na göre; Kurtuluş Savaşı'nda, zafer kazanmak adına halkın dini hislerini yükseltenlerin sadece sarıklı mücahidler olmadığını söylemektedir. Bunlar arasında ilmiye sınıfından Mehmet Akif Bey gibi vatan ve istiklâl şairinin de olduğundan bahsetmektedir (Mısıroğlu, 1967: 241)

Mehmet Akif Ersoy'un din ideolojisi üzerinde ne derece durduğu bazı kaynaklar tarafından açıkça belirtilmiştir. Söz konusu yazarın seçtiği roman kahramanının edebiyat ve tarih açısından dini özelliklerinin olduğu muhakkaktır. Bu sebeple roman, İslâm fikri ve tarih yönünden yazıldığı kesin bir şekilde ortaya konulmuştur. Yazar, bir yanı şair ruhlu, bir yanı da vatanı söz konusu olduğunda mücadeleci ve sözüne güvenilir bir dava adamı olan Mehmet Akif Ersoy'u titizlikle ele almaya çabalamıştır. Bilgin, gerek çeşitli araştırmalarıyla gerek bazı tarihleri bire bir verme konusunda özenle hareket ettiği görülebilir.

4.1.12. Osmanlılar Geliyor/ İlk Diriliş

İsmail Bilgin, bu romanını sekiz bölüm halinde ele almış ve kitabın ilk baskısını 2017 yılında yapmıştır. Anlatıda Dede Korkut tarzı bir söyleyiş olup fasıl halinde kaleme alınmıştır. Bilgin, eserine II. Abdülhamit'ten bahsederek başlamıştır. Abdülhamid, gördüğü bir rüya üzerine çok etkilenmiş ve Hayme Ana'nın mezarını bulmak için emir vermiştir. Araştırmaların sonucunda Hayme Ana'nın kabri Çarşamba Köyü'nde bulunmuştur. Mezarından Kayı Boyu'nun Söğüt'e yerleşmesine dek geçen süreyi anlatan belgeler ve bir sarı yazma çıkmıştır.

II. Abdülhamid, bu müjdeyi aldıktan sonra belgelerdeki yazıyı okumak için yalnız kalacağı zamanı beklemiştir. Roman, Abdülhamid'in yazılanları okumaya başlamasıyla geçmişe gitmiştir. İlk başta öğüt ve dua faslıyla başlamıştır. Sonra Kayı Boyu'nun aile ağacından bahsetmiştir. Buna göre Kayı Boyu'nun ilk atası Hz. Nuh'a dayandığı rivayet edilirken son temsilcisi olarak Osmanlı soyu gösterilmektedir. Kayılar, ilk yerleşim yeri olarak Horasan'da bulunmuş ve burada bir müddet soylarını devam ettirmiştir. Bu boyun içinde soyu Hz. Ali'ye dayanan Şeyh İbrahim'in Ahmet adında bir oğlu olmuştur. Bu kişi büyüyünce ilim için Yesi'ye gitmiştir.

Celaleddin Harzemşah'ın girdiği bir savaşta büyük yenilgi aldığı haberi gelmiştir. Süleyman Şah, bunun üzerine meclisi toplamış ve göç için beylerden görüş almıştır. Toyda göç kararı çıkmış ve bunun için hazırlıklar başlamıştır. İlk gidilen yer, Azeri diyarı olmuş ancak Moğolların buralara yayıldığı öğrenilince Kayılar, Ahlât'a doğru yola çıkmıştır. Ahlât'a vardıklarında orada yaşayan kasaba halkıyla konuşup yerleşmek için icazet almıştır. Bu sırada Süleyman Şah'ın oğlu Gündüz Alp, Hayme

adındaki kızı görüp gönül düşürmüş ve bir vakit sonra onunla evlenmiştir. Bu evlilikten Sungur Tekin, Gündoğdu, Ertuğrul ve Dündar adında dört oğlu olmuştur. Tekrar bir göç gerekmiş ve Kayı Boyu, Halep diyarına varmıştır. Ancak Süleyman Şah, burada üç yıl kaldıktan sonra kuraklık ve hastalıktan dolayı tekrar bir göç emri vermiştir. Fakat yolda öncelikle Fırat Nehri'ni geçmeleri gerekli olduğu için Süleyman Şah, bey olarak ilk geçen kendisi olmak istemiş ve nehirde boğulmuştur. Kendisinden sonra Gündüz Alp, bey seçilmiş ve boyu idare etmiştir. Moğolların saldırısından kaçan Kayılar, önce Urfa'ya sonra Diyarbakır ve Sürmeli Çukur'a varmıştır.

Kayılar, Erzurum'un zengin çayırını ve sularını keşfettikten sonra burayı yurt olarak seçmiştir. Lâkin burada kalabilmek için Selçuklu Sultanı'ndan izin almanın gerekli olduğunu bildiklerinden başta Gündüz Alp, yanında Sungur Tekin, Ertuğrul, Kemankeş Kumral ve birkaç kişiyle Konya'ya doğru yola revan olmuştur. Bu yolculukta Gündüz Alp ölmüş ve Kayı Boyu beysiz kalmıştır. Onun yerine geçen oğlu Ertuğrul olmuştur. Ertuğrul'un rakibi Sungur Tekin de bu yenilgiyi haz edemeyip yanında ona bağlı birçok kişiyle obadan ayrılıp ata toprağına gitmek için izin istemiştir. Bu arada Ertuğrul Bey, Halime adlı bir kıza gönül vermiş ve evlenmiştir. Abisi obadan ayrıldıktan sonra kendisi de artık Erzurum'da tutunamayacağını anlayıp Diyar-ı Rum'un içine kadar ilerlemeyi düşünmüş ve diğer obanın ileri gelenlerine danışmıştır. Yeni bir göç kararı alan Kayı, bir süre sonra çadırları söküp yola çıkmıştır.

Ertuğrul Bey, Kayı Boyu'nu kısa sürede teşkilatlı hale getirme niyetindedir. Bunun için de boy kadınlarının, Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı'nın birliğine katılmalarını istemiştir. Aradan bir süre geçtikten sonra Ertuğrul Gazi, boyunu toplayıp Söğüt'e gitmiştir. Burada Halime Hatun ile Ertuğrul Gazi'nin bir oğlu daha olmuş ve adını Osman koymuştur. Bir vakit sonra Ertuğrul Bey, hastalanmış ve yatağa düşmüştür. Dündar Bey, bu vazifeye kendini layık görürken Osman'ı destekleyenler de Ertuğrul Gazi'nin silah arkadaşları olmuştur. Öleceğini düşünen Ertuğrul Gazi, yanındakilere nasihat etmiş ve vasiyetini açıkladıktan sonra vefat etmiştir.

İsmail Bilgin'in *Osmanlılar Geliyor İlk Diriliş* adlı romanında, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devri ile ilgili bilgiler içermektedir. Bilgin, bu eserinde Osmanlıların kökeninin Kayı Boyu'na dayandığını söylemektedir. Ancak boy ile ilgili kaynaklar sınırlı olduğu için o dönemi aydınlatacak bilgiler, rivayet halinde günümüze

gelmektedir. Nitekim Feridun Emecen'in Osmanlı İmparatorluğu'nun *Kuruluş ve Yükseliş Tarihi* adlı çalışmasında bu konu şöyle desteklenmektedir: *"Osmanlı Beyliği'nin kurucularının kimliği ve devlete adını veren ailenin menşei hakkında bugün doğrudan dönemin çağdaş kaynaklarına dayalı olarak çok az şey bilinmektedir. Bu durum haliyle bu konu üzerinde çalışan araştırmacılar için ciddi bir problem oluşturmuştur"* (Emecen, 2019: 19). Bu problemi çözmek adına araştırmacılar farklı bir yol bulmuştur. Yine Emecen, *"Osmanlı tarihiyle ilgilenen tarihçilerin çoğu bu sağlam kaynaklara dayalı bilgi boşluklarını, teorik çıkarımlarla kapatmak yolunu tercih etmişlerdir. Bununla beraber mevcut kaynaklardan elde edilen menkıbevi bilgiler, bazı tarihçiler için gerçek bir bilgi gibi algılanıp, bir ölçüde kurgulanmış bir tarih yazımına da yol açmıştır"* (Emecen, 2019: 19) demektedir. Bu sebepten dolayı Kayıların tarihiyle ilgili anlatılarda herhangi bir netlik yoktur. Ancak verilen bilgiler ışığında değerlendirmek gerekmektedir.

Kayı Boyu, Osmanlı sülalesinin atalarını temsil etmektedir. Devlet kurulmadan önce Osman Bey'in atalarının ilk çıkış noktası hakkında iki görüş ortaya çıkmıştır. Biri Mahan, diğeri ise Ahlât'tır. Ahlât'ta olduğunu ileri süren kaynaklarda Boy'un yerleştiği *"Aras Nehri'nin orta havzasında yer alan Sürmeli-Çukuru ve çevresi…"* (Geyikoğlu, 1999: 251) olarak bildirmektedir. Bir başka kaynaktan açıklamak gerekirse *"Horasan'a gitmekten vazgeçen Ertuğrul ile Dündar Alp, dört yüz çadır halkı ile Aras boyunda kalmışlardır. Bunlar Sürmeli Çukuru ve Pasin bölgesinde yaşamaya devam ettiler"* (tarihbilimi.gen.tr, 17. 01. 2023) şeklinde aynı bilgiye rastlanmaktadır. Bu konuda yazar Bilgin ise şöyle bir ifade kullanmıştır: *"Kayı artık Sürmeli Çukur'da konaklayacaktı. Bir kez daha şevkle ümitle, sabırla ve tevekkülle denkler atlardan, develerden indirildi"* (Osmanlılar Geliyor, 2019: 136). Anlaşıldığı üzere Kayı'nın Sürmeli Çukur'dan çıktığı ve buradan Anadolu'ya geçtiği görülmektedir. Bu bilgiler ışığında İsmail Bilgin de romanının ekseninde kullandığı Boy'un, Sürmeli'den çıktığını desteklemek istemiştir. Başka bir ifadeyle bu tarihî gerçeklik, *Osmanlılar Geliyor/ İlk Diriliş* adlı romanın merkezinde kendine yer bulmuş ve eser, tarihî bir nitelik kazanmıştır.

1220 yıllarında Moğolların tarih sahnesine çıkmasıyla beraber Türkmen obaları Anadolu'ya akın etmeye başlamıştır. Bunlar arasında Kayı Boyu da yer almıştır.

Fakat bir süre sonra Moğolların Anadolu'ya da gelmeleri üzerine Kayılar, önce Erzurum ve Erzincan'a oradan da eski vatanları olan Halep'e geri dönmüştür. Burada da belli bir vakit kalmış sonrasında *"yeniden Pasin Ovası'na gitmek zorunda kalmışlar, burada iken ailenin bir kısmı ayrılmış, geri kalanlar Ertuğrul Bey liderliğinde Ankara-Karacadağ yoluyla Söğüt'e gelmişlerdir"* (Emecen, 2019: 20). Söğüt onlar için yerleşip çoğalacakları yer olacaktır. Bundan sonrası tek amaçları artık Batı'ya doğru ilerlemektir. Yazar Bilgin ise bu kıssayı şöyle açıklamıştır: *"Sultan, Söğüt'ü kışlak Domaniç'i ise yaylak olarak verdi. Dedi ki, '…Bundan gayrı Ertuğrul Gazi'ye, Kayı'ya; Söğüt'ü kışlak Domaniç'i de yaylak olarak verdim. Orasını yurt bellesin. Kadrini kıymetini bilsin. Yurdunu korusun. Genişletsin. Bereketlendirsin.' Bir tamam böyle dedi"* (Osmanlılar Geliyor, 2019: 255). Sonuç olarak hem tarihî belgelerin hem de Feridun Emecen gibi belli tarihçilerin de desteklediği gibi Kayı Boyu, Söğüt'e yerleşmiştir.

İsmail Bilgin'in *Osmanlılar Geliyor İlk Diriliş* adlı eseri, İslâmî ideoloji bakımından değerlendirmek mümkündür. Konu olarak seçilen Osmanlıların, Müslüman bir Türk devleti olduğu aşikârdır. Yazar Bilgin de romanını ele alırken onların İslâm'a verdiği değeri açıkça göstermeye çalışmıştır. Özellikle Kayı'nın içinde soyu Hz. Ali'ye dayandığını da beyan etmiştir. Hz. Ali'den kısaca bahsetmek gerekirse İslâmiyet'i yaymakla görevlendirilmiş Hz. Muhammed'in amcası Ebu Talib'in oğludur. İlaveten, eser içerisinde Hz. Muhammed'e salat ve selam getirme durumları da yer almaktadır. Bu da insanların ona inandığını ve Allah'ın elçisi olarak kabul ettiğini göstermektedir. Hz. Muhammed ile ilgili bilgi vermek gerekirse soyunun Hz. İbrahim'e dayandığıyla ilgili görüşler mevcuttur. Bunlardan biri *"Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in oğlu İsmâil'e nisbetle İsmâilîler diye de anılan ve iki büyük Arap topluluğundan birini teşkil eden Adnânîler'e (Arab-ı müsta'ribe) mensup"* (Fayda, 2020: 406-421) olduğu görüşü hâkimdir. Doğumu ile ilgili bilgilerde, Rebîülevvel ayının 12'sinde Pazartesi günü Mekke'de dünyaya geldiği söylenmektedir. Babası Abdullah, o daha doğmadan önce vefat etmiştir. Annesi Âmine ise, oğlunu emziremediği için kendisini Halime adında bir sütanneye vermiştir. Bir süre sonra da Hz. Peygamber annesini kaybetmiştir. Ardından onu yetiştiren iki kişi kalmıştır: Dedesi Abdülmuttalip ve amcası Ebu Talib'tir. Hz. Muhammed, belli bir yaşa gelip yetiştikten sonra ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Rivayetlere göre otuz yaşına geldiğinde evlenmiştir.

Hz. Muhammed'ten önce de peygamberler gelmiş ve Allah'ın mesajlarını tüm insanlara bildirmiştir. İlk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'den sonra pek çok nebî ve resûl gelip insanlığı uyarmıştır. Bu durum kutsal kitap *Kur'an-ı Kerim*'de şöyle geçmektedir: *"İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan ötürü dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah iman edenlere, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçeği izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir"*(Bakara, 213). Son peygamberin Hz. Muhammed olduğunu bildiren ayetler de bulunmaktadır. *Kur'an- ı Kerim*, *"onun Allah'ın resulü ve Nebîlerin sonuncusu olduğunu açık şekilde belirtmektedir"* (Yurdagür, 1997: 477). Buna göre bir ayetle de doğrulamak gerekirse Ahzâb Sûresi 40. ayet'te şöyle geçmektedir: *"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi hakkıyla bilendir"* (Ahzâb, 40). Hadis kitaplarında kendisinin son peygamber olduğuyla ilgili şöyle ifade yer alır: *"Hz. Peygamber nebîlerin sonuncusu olduğunu, risâlet ve nübüvvetin kendisiyle sona erdirildiğini açıklamış"* (Yurdagür, 1997: 479). Sonuç olarak kendisinden sonra herhangi bir peygamberin gelmeyeceği anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammed'in Allah'ın gönderdiği bir peygamber olduğu açıktır. Bunun üzerine Allah, ona inanmayı ve sevip saygı göstermeyi de öğütlemiştir. Hayatıyla Müslümanlara örnek bir kişilik olan *"Hz. Peygamber, başta Allah ile münasebet olmak üzere bir insan hayatında yer alabilecek her duruma karşı duruşu ve mesajlarıyla dünyanın sorunlarını çözecek ideal insanın varlığını ortaya koymuştur"* (Arslan, 2015: 15). Bunun sonucunda onun sünnetlerini kendine rehber edinenlerin mükâfatlarının olacağını da açıkça belirtilir. Aynı zamanda ona bolca salat ve selam getirilmesi de öğütlenmektedir. Nitekim Ahzâb Sûresi'nde *"Allah ve melekleri, peygambere çok salavât getirirler. Ey Müminler! Siz de ona salavât getirin ve tam bir teslimiyetle selâm verin"* (Ahzâb, 56) olarak geçmektedir. İsmail Bilgin de romanında Hz. Muhammed ile ilgili şöyle bir anlatıma başvurmuştur: *"Bize, engin ve derin deryalar mürekkep olsa dahi yazıp da bitiremeyeceğimiz kadar nimet veren, İslâm ile şereflendiren Allah'a hamdolsun. Bizi, Resulü Muhammed'in (sav) ümmetinden eyledi. Her türlü salât*

u selam O'na olsun…" (Osmanlılar Geliyor, 2019: 22). İsmail Bilgin'in konu olarak seçtiği Osmanlılar, Kayı sülalesine bağlı Müslüman Türk devletidir. Ortasya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen bu sülale, İslâm medeniyeti doğrultusunda yaşamıştır. Bu eser, onların İslâm'a olan bağlılıklarını ve kendi bağımsızlıkları için verdiği mücadelelerini okuyucuya aktarmıştır. Bilgin, Ahilerle olan bağlılıklarını ve Batı'ya yaptıkları seferleri Ertuğrul Bey üzerinden de anlatmaya çalışmıştır. Nitekim yazar, atalarını bilmeyen, tanımayan, onların hatıralarına vefa göstermeyenleri köksüz ağaçlara benzetmektedir. Bu sebepten dolayı romanlarının çıkış teması tarih olmuştur.

4.1.13. Kût'ül-Amâre/ Osmanlı'nın Son Tokadı

İsmail Bilgin, romanı sekiz bölüm halinde kaleme alıp 2017 yılında ilk baskısını yapmıştır. Bilgin, her bölüm için ayrı başlık kullanmıştır. Yazar, romanın başında bir İngiliz casus olan Lawrence'i anlatarak başlamaktadır. Ortadoğu'daki Arap kabilelerini kışkırtmaya çalışarak onların, Türk birliğini bu coğrafyada istememelerini sağlamıştır. Roman İngilizlerle Osmanlı birliği arasında gerçekleşecek olan Irak cephesini anlatmaktadır. Yarbay Süleyman Askeri Bey, Mehmet Fazıl Paşa, Halil Paşa, Albay Nurettin Bey ve Mehmet Muzaffer bu cephenin komutanlarındandır.

Süleyman Askeri Bey'in emrindeki birlik, İngiliz siperlerine saldırmıştır. Süleyman Askeri, bu saldırıda yaralanmıştır. İyileştikten sonra yeni bir çarpışma için Şuaybiye yakınlarında İngiliz-Hint birlikleri ile karşılaşmıştır. Ancak Türklere yardım eden yerli aşiret grubu, savaş meydanını terk etmiştir. Bu sebeple savaşın seyri değişmiştir. İngilizlerin bu cephe sonunda amaçladıkları şey, Bağdat'ı ele geçirmektir. Ortadoğu'nun zengin petrollerine ulaşmaktır. Bunun için görevlendirdiği komutanları arasında General Townshend'tır. Bu sırada Irak Havalisi Genel Komutanlığına Albay Nurettin Bey atanmıştır. General Townshend'ın hedefi önce Amara, sonra Kût'ül Âmare'dir. Bu durumu bilen gönüllü Osmanlı askerlerinden Gazi Osman ve Hamza Osman, mühimmat deposuna gelip dört adet dinamit çalmıştır. Nasıriye'de hem Osmanlı hem de Arap aşiretleri beraber savunma yapmıştır. Sonraki süreçte İngilizler Kût'ül Âmare'ye gitmiş ve Türk birlikleriyle çatışmıştır. Kût'ül Âmare'de İngilizlerin sevinçle karşılandıklarını görenler, hayal kırıklığına uğramıştır. Fakat Selman-ı Pak'ta İngiliz safların savaşan Hintli Müslümanlar da duydukları ezan sesiyle birlikte saf değiştirmeye karar vermiştir. İngilizlerin Selman-ı Pak'taki yenilgilerinden sonra geri

çekilmesi Halil Bey ve Albay Nurettin Bey'i sevindirmiştir. Osmanlı tarafında bir de komutan değişikliği meydana gelmiştir. Alman subay Goltz Paşa, Nurettin Paşa'nın yaptığı planı beğenmemesi üzerine Irak Havalisi olarak Halil Bey'i atamıştır.

Kût'ül Âmare kasabasının güneyindeki Sabis Tepeleri'nde Osmanlı birlikleri bulunmaktadır. Bu birliğin başındaki komutan ise Dağıstanlı Fazıl Mehmet Paşa'dır. Paşa, İngiliz ordusunu Garraf Geçidi'nde yenilgiye uğratmıştır. Bu muharebede Fazıl Mehmet Paşa şehit olmuştur. Muharebe, İngilizlerin yenilgisiyle sonuçlanmış ancak Mehmet Muzaffer de şehit olmuştur. Kût'ül Âmare'de sıkışıp kalan General Townshed ve yanındaki askerlerin yardım geleceğine dair ümitleri kalmamıştır. Bir süre sonra Osmanlı tarafından Kût'ül Âmare'ye bir saldırı gerçekleşmiştir. Savaşın sonucunda Osmanlı birliği zafer kazanmış, General Townshed da yanındaki askerleriyle birlikte teslim olmuştur.

Kût'ül Âmare Osmanlı'nın Son Tokadı adlı roman, İsmail Bilgin'in tarih ve İslâmî unsurların olduğu eserlerinden biridir. Kitabı ilk olarak tarih açısından değerlendirmek gerekirse yazar, I. Dünya Savaşı içerisinde meydana gelmiş olan Irak Cephesi'ni konu olarak seçmiştir. Özellikle Türk askerinin zaferiyle sonuçlanan Kût'ül Âmare ve Selmân Pâk çarpışmalarının tarih belgelerinde geçtiği muhakkaktır.

İsmail Bilgin, konuyu ele alırken hem Osmanlı hem de İngiliz tarafını anlatmaya çalışmıştır. Yazar, İngilizlerin saldırı planlarını ve komutanların verdiği kararlar doğrultusundaki faaliyetlerini açıkça anlatmıştır. Bu İngiliz komutanlar, General Townshed ve Alymer'dır. Bunlar, Kût'ül Âmare ve Felâhiye Savaşı boyunca Türk ordusuyla en fazla uğraşan ve çarpışan birliklerin komutanları olarak bilinmektedir. Ancak bu iki İngiliz askerin tarih sahnesindeki rolleri yenilgiyle anılmaktadır. İsmail Bilgin de bu ikiliyi şöyle ele almıştır: *"Çaresiz kalan askerler geri dönmek zorunda kaldı. Ama bu onların sonu oldu. Hepsi siperlerin içinde öldürüldü. Alymer geri çekilmek istemiyordu fakat bu yönde bir emri istemeye istemeye vermek zorunda kaldı"* (Kût'ül Amâre, 2017: 84). *"İngilizler Kût'ül Âmare'de sıkışıp kalan General Townshed'e yardım etmek için bir kez daha 9 Nisan 1916 tarihinde Felahiye'ye saldırdı. Ancak General Gorringe'nin yönettiği bu saldırı da başarısız oldu. Artık iyice ümidini kesmeye başlayan İngilizler daha sonraki günlerde 23-24 Nisan 1916 tarihinde bu kez General Lake ile Felahiye'ye harekât düzenlediler ama netice değişmedi. Osmanlı birlikleri*

tarafından yine geri atıldılar. Bu muharebelerden sonra artık General'e yardım edilemeyeceğine dair kanaat getirmişlerdir" (Kût'ül Amâre, 2017: 122). Görüldüğü üzere generallerin mücadeleleri sonuç vermemiş ve Townshed da, takviye birlik gelemediği için zor durumda kalmıştır. *Harb-i Umumide Irak Harekatı Kût'ül Âmare* adlı çalışmada bu durum şöyle açıklanmıştır: *"Bu bölgede, Kût'ül Amare'de kuşatma altında kalan General Townshed komutasında İngiliz askerlerinin durumu son derece kötüydü. Öyle ki General, koşum hayvanlarını, 1100 kadar at ve katırı kestirerek etlerini askerlerine yedirmek zorunda kaldı"* (Dağdelen, 2016: 11).

Kût'ül Âmare'nin önemli komutanlarından biri olan Halil Paşa, Albay Nurettin'den görevi devraldıktan sonra İngilizlerin ilerleyişini durdurmak için çabalamıştır. Söz konusu muharebe için General Townshed'a takviye gönderilmesini engellemiştir. Bunun üzerine Townshed, iâşe yetersizliğinden dolayı Irak Havalisi olan Halil Paşa'ya bir teklif göndermek istemiştir. Bu teklifin içeriği şu şekildedir: *"Arzu edeceğiniz herhangi bir bankaya, adınıza yazılmış bir milyon İngiliz Sterlin'i çek teslim edilecektir. Bu çekin verilmesine İngiliz hükümeti muvafakat etmektedir"* (Sorgun, 141). İsmail Bilgin ise bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: *"Bizler Osmanlı Birlikleri Komutanı Halil Bey'e rüşvet teklifinde bulunalım… Kendi şahsi hesabına para yatırmayı teklif edelim. Bize göz yumsun, biz de Basra'ya dönelim"* (Kût'ül Amâre, 2017: 126). Halil Paşa'nın bu teklife verdiği cevabı ise şöyle açıklamıştır: *"… Şahsıma teklif edilen bir milyonluk sterlin çek meselesini de bir şaka olarak kabul ediyorum… Biliyorsunuz, Baltacı devirleri geride kaldı. Biz Baltacı değil, kazmacıyız"* (Kût'ül Amâre, 2017: 129). Yukarıdaki kaynağa dayanarak romandan yapılan alıntılar müspettir. Ancak anlaşma teklifi için görüşmeye ilk giden General Townshed'tır. Taylan Sorgun'un *Halil Paşa, İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e* adlı çalışmasında bu konu şöyle açıklanmıştır: *"… Ve generalle böylece tanıştık. Boylu poslu ve yakışıklı bir kumandandı, benden daha yaşlıydı. Üzüntüsü her hareketinden belli oluyordu. Bu da tabii bir neticeydi. Vakit geçirmeden müzakerelere başladık…"* (Sorgun,0 141). İsmail Bilgin ise bu konuda farklı birinin teklifi sunduğundan bahsetmiştir. Bu kişi İngiliz casusu Lawrence'tır. *"Tamam, denemekte fayda var. Ben mektubu yazacağım Lawrence de Halil Bey'e götürecek"* (Kût'ül Amâre, 2017: 126) şeklinde bir ifade kullanmasıyla romanda tarihsel sapmaların olduğu da gözlenmiştir.

Roman İslâmî ideoloji açısından değerlendirildiğinde ise İsmail Bilgin savaşta ölen Osmanlı askerlerinin şehit oluşundan bahsetmektedir. İslâmîyet'te şehit olma kavramı önemlidir ve şehitlik bir tür mertebe olarak kabul edilebilir. Kavramı açıklamaya başlarken öncelikle tanımına bakmakta fayda vardır. Şehit olmak, *"kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmek"* (TDK, 2022) demektir. Bir başka tanıma göre *"bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen şehîd (çoğulu şühedâ) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen müslümanı ifade eder"* (Atar, 2010: 428-431) olarak geçmektedir. İslâmîyet'in kutsal kitabı olan *Kur'an-ı Kerim*'de bu kavram ile ilgili şöyle ayetler geçmektedir: *"Allah yolunda öldürülenlere 'ölüler' demeyin. Bilâkis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız"* (Bakara, 154). Başka bir ayette de *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar"* (Âl-i İmrân, 169-170) şeklinde bir ifadeler bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, İslâm dini çerçevesinde yaşamış bir imparatorluk olduğu için inançları ve davranışları da bu doğrultuda şekillenmiştir. Şehit ve şehit olma kavramları üzerinde durdukları görülebilmektedir. Çünkü Müslüman bir topluluğun savaşma nedenlerinden biri de yukarıda ayetlerle desteklenen Allah yolunda ölme fikridir. Hem bu sebepten hem de vatan topraklarının elden gitmemesi sebebiyle Osmanlı, I. Dünya Savaşı'na girmiştir. Yazar İsmail Bilgin ise, romanın bazı yerlerinde bu kelimeden şu şekilde yararlanmıştır: *"Mehmet Fazıl Paşa süvarilerinin yanına döndüğünde bir dizi yan yana taze mezarları görünce yüreği buruldu. Hüzünlendi. Ölen her askeri için çok üzüntü duyardı. Ama onların şehit oluşunda da bir teselli arardı. Arkadaşlarının mezarlarına bakıp birer Fatiha okuyan gazileri ve diğer askerleri ise saygılı biçimde bekliyordu"* (Kût'ül Amâre, 2017: 106). Sonuç olarak İsmail Bilgin, bu eserini Türk İslâm açısından kaleme almıştır. Kût'ül Amare gibi Türk tarihi için önemli bir savaşı anlatmaya çalışan Bilgin, İslâm ideolojisinden de yararlandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti, hilafet-saltanat olarak İslâm Dünyası fikrinin kurucu, besleyici ve sürdürücü

ana merkezi olarak ele alınmıştır. Osmanlı gibi Türk İslâm devletinin Avrupa devletleri ile olan mücadelelerini aktarırken İslâm'ın ilkelerine bağlı Türk askerini vermeyi de unutmamıştır.

4.1.14. Kuşçubaşı Eşref

Kuşçubaşı Eşref adlı roman, her bölümü ayrı başlıklar içeren on dokuz kısımdan oluşmaktadır. Yazar eserin ilk baskısını 2017'de yapmıştır. İsmail Bilgin'in konu olarak seçtiği Kuşçubaşı Eşref'in babası Mustafa Nuri, Abdülaziz zamanında sarayın Kuşçu Ocağı'na girmiş ve zamanla kuşçubaşılığa yükselmiştir. Bu sebepten dolayı da adı Kuşçubaşı olmuştur. Eser, başlangıçta altı jandarma ve bir teğmen tarafından Edirne'ye götürülmeye çalışılan dört askeri lise öğrencisinden başlamaktadır. Aralarında Eşref adında ele avuca sığmaz bir öğrenci de vardır. Üç yıl Edirne'de kaldıktan sonra geri dönmüş ve askerlik mesleğini eline alarak kaldığı yerden devam etmiştir. Görevi esnasında Makedonya dağlarında karışıklıklar çıkmaya başlamıştır. Dağlarda yaşayan ve halka zulmeden Draliç Kaptan adındaki bir kişiyi öldürdüğü için de namı her yere ulaşmıştır. Draliç'in sağ kolu Spaiç, olanları duyduktan sonra intikam için sürekli Kuşçubaşı Eşref'in peşinde olmuştur.

İstibdât Dönemi'ndeki siyasi atmosfer sebebiyle Eşref, Hicaz'da kaçma planları yaptıktan sonra bir gece fırsatını bulup kurtulmuştur. Ailesi de Mekke'de olduğu için Cidde Limanı'na gitmeye karar vermiş, ancak gittiği gün yakalanmıştır. Kendisine işkence edenlerden biri olan Şükrü Paşa'nın oğlu Vasıf Bey'i kaçırmıştır. Hicaz'da kendisine taraftar toplamaya çalışmış ve Arap İhtilal Cemiyeti'ni kurmuştur. Şükrü Paşa'nın kendisini aradığını bildiği için dilenci kılığında bir gemiye binerek önce Maskat'a sonra Türkistan, Uygur Sincan Bölgesi, Acem ve Irak'a gitmiştir. Bir süre sonra geri dönüp kurduğu cemiyete katılarak haksızlığa karşı çeşitli faaliyetler düzenlemek istemiştir. Yaşadığı bir olaydan dolayı teşkilatından ayrılıp Mısır'a gitmiştir. Bunun için ilk olarak İtalya'ya sonra Fransa'ya geçer. Burada Enver Paşa, Niyazi Bey ve Süleyman Askeri Bey ile görüşmek için Makedonya'ya gitmeye karar vermiştir. Makedonya'da bu önemli üç kişi ile görüşmesinden sonra bir süre orada kalmıştır. Kuşçubaşı Eşref, Karadağ'a vardığında hakkında idam kararının çıktığını öğrenmiştir. Daha sonra Üsküp'te idam edilme kararından dolayı oradaki hapishaneye kapatılmıştır. Bir süre sonra af çıkmış ve Kuşçubaşı Eşref de serbest kalmıştır. Mahmut Şevket Paşa,

kendisine polis şefliği görevine getirmiş, bir çiftlikte ailesiyle yaşayıp geçinmesi için her birine birer altın yevmiye vermiştir. O dönemde Osmanlılar'ın savaşa girme ihtimali doğmuştur. Girit'in elden çıkmasıyla Kuşçubaşı Eşref, bu durum karşısında sessiz kalmak istememiştir. Alınan bir kararla birkaç kişi toplanıp İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmesine müdahale etmeye çalışmıştır. Bu grup içerisinde Eşref Bey de var ve Mısır'ın İskenderiye şehrine gidip oradaki halkı İtalyanlara karşı örgütlemiştir. Sonrasında Enver Paşa'dan habersiz Avakir baskınını gerçekleştirmiş ve zafer kazanmıştır.

Trablusgarp'tan sonra Balkanlar'daki hareketlenme sonucu Eşref Bey ve Zenci Musa olmak üzere gönüllü askerler oraya gitmiştir. Ancak osmanlı'nın burada yetersiz kaldığını düşenen Kuşçubaşı, burada bir devlet kurmaya karar vermiştir. Devletin bağımsızlık beyannamesini Eşref Bey hazırlamıştır. Kısa süre sonra devletin yönetici kadrosu ve Millî marşı belirlenmiştir. Ancak Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa'nın baskıları ve Bulgarların saldırma tehdidinden dolayı Batı Trakya Türk Cumhuriyeti kısa süre sonra yıkılmıştır. Enver Paşa, Eşref Bey'i İstanbul'a çağırmış, kendisinin cesaretinden ve yeteneklerinden yararlanabileceğini düşünmüştür. Eşref Bey ve arkadaşlarının bir sonraki planları ise Kanal Harekâtı'dır. Kanal Cephesi'ni yöneten komutan, Kudüs'te ordugâhını kuran Cemal Paşa'dır. Ancak Kuşçubaşı Eşref, kuvvet kaydırması olmaması için Port Said-İsmailiye demiryolunu tahrip etmiştir. Eşref Bey'in sonraki görevi olan Hicaz'a şair Mehmet Akif ile gitmiştir. Enver Paşa, Arap toprakları için son bir çare olarak tekrar plan yapıp bunun için de Eşref Bey'in görüşlerini almış ve ondan yardım istemiştir. Kuşçubaşı Eşref, teklifi kabul edip Yemen'e gitmek için hazırlanmıştır. Sonrasında Şerif Hüseyin'in oğlu olan Abdullah'ın ordusuyla çarpışmak için yola çıkmıştır. Çarpışmanın sonuna doğru Eşref Bey ve birliği mağlup olmuş ve Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah'a esir düşmüştür.

Kuşçubaşı Eşref adlı roman, Türk tarihinin için önemli kahramanlarından birini konu olarak seçmiştir. Bu kişi Kuşçubaşı Eşref'tir ve Osmanlı'nın Avrupalılar ile olan savaşında büyük katkıları olmuştur. Kaynaklar kendisi hakkında bir eşkıya olarak bahsetmekte ancak kendisi aynı zamanda mektebe gitmiş biridir. *"Mekteb-i Harbiye'nin son sınıfında iken Sultan Abdülhamid'e karşı olan Yeni Osmanlılarla iş birliği yapan babasıyla birlikte Hicaz'a sürüldü"* (Şahiner, 2002: 471). Son sınıfa geldiğinde birtakım kavgalara karışmasından dolayı sürgüne gönderilmiştir. Bu sürülme olayını *Eşref*

Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi adlı çalışmadan vermek gerekirse *"İddiasına göre okul idaresinin yaptığı baskılara –Eşref bu baskıların mahiyetinden söz etmez- dayanamaz ve sınıf arkadaşlarıyla birlik olup idareye karşı gelir. Sonuçta okuldan atılan öğrencilerden bazıları Bursa'ya, aralarında Eşref'in de olduğu diğerleri ise Edirne'ye gönderilir"* (Safi, 2020: 63) şeklinde bilgilere rastlanmaktadır. Bu olaydan sonra Eşref'in hayatında hiçbir şeyin aynı olmadığı, aksine isyankâr ve cesur yapısıyla hareket ettiği söylenmektedir. Ancak ileriki dönemlerinde kendi vatanı için savaşan bir asker gibi davranmıştır. *"Trablusgarp ve Balkan savaşlarına da katılan Eşref Sencer, gönüllü milis kuvvetlerinin başında Edirne'nin geri alınmasında"* (Şahiner, 2002: 471-472) rolü büyüktür. İsmail Bilgin de romanında Eşref Sencer'in isyankâr oluşundan dolayı sürgüne gönderilmesi ile ilgili durumu şu şekilde ele almıştır: *"... Okulda kavga çıkarın, okul yönetimi baskı yapıyor diye arkadaşlarınızı örgütleyin, yasaklanan kitapları gizliden gizliye okuyun, derslere girmeyin, dersleri boykot edin, sonra da biz haklıyız deyin. Asker olacaksınız. Yani emir kulusunuz. Bilmez misiniz, askerlikte bir söz vardır; emir demiri keser diye"* (Kuşçubaşı Eşref, 2017: 10-11). Bu sözler, onu Edirne'ye götürmeye çalışan bir askerin ağzından çıkmaktadır. Burada kahraman, padişaha başkaldıran biridir. İsmail Bilgin de bu karakterin isyankâr ruhunun çocukluğundan itibaren başladığını göstermektedir.

İsmail Bilgin, Kuşçubaşı'nın Trablusgarp ve Balkan Savaşlarına katılmasıyla ilgili romanında şöyle yer vermiştir: *"Eşref Bey İstanbul'dan Salihli'ye dönmüştü. Trablusgarp'a gidilecekti, karar verilmişti. Bundan sonra hiçbir şeyin önemi yoktu. Gidilmek için her şey yapılacaktı. Arkadaşlarını Mısır'dan geçirmeyi, olmazsa Tunus'tan bu davaya adam kazandırmayı ve daha sonra da emrindekilerle birlikte Trablusgarp'a geçmeyi düşünüyordu"* (Kuşçubaşı Eşref, 2017: 225). Balkan Savaşı'yla ilgili ele aldığı kısımda ise *"... Ayastefanos kasabasına varınca, gördükleri karşısında ikisinin de gülüşleri yüzlerinde dondu kaldı. Hüzün yeniden coşkun dalgalar halinde kendilerini sarsmaya başladı. Burada büyük bir karantina merkezi kurulmuştu. Az ileride de hastane vardı"* (Kuşçubaşı Eşref, 2017: 280) diyerek belirtmiştir. Böylelikle yapılan alıntılarda da anlaşıldığı üzere roamnda geçen, Kuşçubaşı'nın hem Trablusgarp hem de Balkan savaşında bulunduğuyla ilgili bilginin doğruluğu ispatlanmıştır.

Kuşçubaşı Eşref'in Trablusgarp'a gitmek için beraber hareket ettiği subaylar arasında Enver Paşa da vardır. Bu önemli kişiler, kimliklerini değiştirerek Trablus ve Bingazi'ye gidip yerli halkı örgütlemiştir. Bu kimlikle ilgili Kuşçubaşı Eşref romanında şöyle geçmektedir: *"Uzun ve dik merdivenden inenlere dikkat kesildiğinde, alçak boyu ve zayıf vücuduyla Enver Bey'i hemen tanımıştı. Gazeteci kılığındaydı"* (Kuşçubaşı Eşref, 2017: 232). İsmail Bilgin, burada Enver Paşa'nın gazeteci kimliğiyle Trablusgarp'a gittiğini söylemektedir. Ancak bu durumu tarih kitapları farklı bir şekilde ele almakta ve kendisinin tüccar olarak Kuzey Afrika'ya geçtiğini bildirmektedir. Bu kitaplardan biri *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü* adlı çalışmadır. Burada *"Az önce Mehmet Ali Meydanı'nda biraz gezdim fakat havanın aydınlığı beni şaşkına çevirdi. Polisler kuşkulanmışlar, masum Suriyeli bir tüccar rolüne pek inanmış görünmüyorlardı"* (Kutsal, 2021: 31) şeklinde bir bilgi geçmektedir. Bu kitap, o dönemde Enver Paşa'nın dostlarına gönderdiği mektupların derlenmiş halidir. Alman Friedrich Perzynski, bu mektupları toplayıp günlük halinde kaleme almıştır. Görüldüğü üzere Enver Paşa'nın kendi kalemiyle bildirdiğine göre İskenderiye'den geçişinde "tüccar" lakabını kullanmıştır. Ancak *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa* adlı kitabın yazarı olan Şevket Süreyya Aydemir'in çalışmasına göre gazeteci kimliğiyle gittiği yazmaktadır. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasının nedeni ise Enver Bey'in eşi Naciye Sultan'ın bir söyleminden dolayı bu kanıya varılmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, *"Enver Bey Trablus'a güç varabilmiş. Yanında Rauf (Orbay) ve Ömer Fevzi (Mardinî) Beyler varmış. Gazeteci gibi seyahat ediyorlarmış. Biri Tanini diğeri Tercüman-ı Hakikat gazetelerinin muhabirleri olarak görülüyorlarmış"* (akt. Aydemir, 1972: 219) şeklinde kaleme almıştır. Ancak gazeteci kimliğiyle Trablusgarp'a geçiş yapan kişinin Mustafa Kemal olduğu söylenmektedir. Bu konuda çeşitli kaynaklar hemfikirdir. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV*'te geçen bir ifadeye göre *"Gazeteci Mustafa Şerif takma ismini kullanan Mustafa Kemal de Naci Hakkı ve Yakup Cemil Beyler ile 15 Ekim günü bölgeye gitmek için yola çıktılar"* (akt. Çelik, 2018: 287) olarak ele almıştır. Atatürk Ansiklopedisi'ne göre ise *"O, yolculuğu boyunca Mustafa Şerif takma adını kullandı ve bir gazeteci olduğu izlenimini vermeye çalıştı"* (Kerimoğlu, 20. 12. 2022) olarak izah edilmektedir. Sonuç olarak tarihin kesin tarafının olmadığını daha önceki başlıklarda belirtilmiştir. Kimi kaynaklar gazateci takma adını kullanan kişinin Mustafa Kemal kimi kaynaklar ise Enver Paşa olduğunu

söylemektedir. Tarihin bu muğlak tarafının olması mazinin aydınlatılmasına engel olmaktadır. İsmail Bilgin de burada bu sıfatı Enver Paşa'ya vermiş ve okuyucuya bu şekilde sunmuştur.

İsmail Bilgin'in *Kuşçubaşı Eşref* isimli romanında Türk İslâm açısından birçok öge bulunmaktadır. Yazar, anlatımda adı geçen Eşref Sencer'i Türk tarihi dışında Müslüman hüviyeti altında da vermiştir. Kendisi, Müslüman halk için mücadeleye giriştiğini ve bunun için de haksızlıklara karşı geldiğini anlatmıştır. Bununla ilgili romanda şöyle bir ifade geçmektedir: *"Allahım, beni bu acılardan ve eziyetlerden kurtar. Belki çok günah işledim. Ama sana asi olmadım. Asi olduğum kullarındı. Halifenin makamından ziyade Sultan'a idi… Sevabım var mıdır, bilmiyorum. Ama sen affedicisin. Sen benim günahlarımı bağışla"* (Kuşçubaşı Eşref, 2017: 200). Bu metinde Eşref Bey'in dua etmektedir. İsmail Bilgin, Allah'ın affedici olduğunu ve günahlardan kurtulmak için bağışlanma dileyen bir kişiyi gözler önüne sermektedir. İslâmiyet'te tövbe etmek ve bağışlanma dilemek önemlidir. Çünkü Müslümanlar, günahlardan bu şekilde arınılacağı düşünmektedir. İslâm dininin kitabı *Kur'an-ı Kerim*'de affedicilik ve bağışlanma ile ilgili ayetler çok fazla geçmektedir. Allah, Hac Sûresi 60. ayette *"İşte böyle. Her kim, kendisine verilen eziyetin dengi ile karşılık verir de, bundan sonra kendisine yine bir tecavüz ve zulüm vaki olursa, emin olmalıdır ki, Allah ona mutlaka yardım edecektir. Hakikaten Allah çok bağışlayıcı ve mağfiret edicidir."* (Hac, 60) diye bahsetmektedir. Bir başka ayet olan Nûr Sûresi'nde *"Ancak bundan sonra tövbe edip ıslâh olanlar müstesnadır. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."* (Nûr, 5) şeklinde geçmektedir. Bu konuda Hz. Muhammed'in bir hadisinde*, "Canım kudret elinde olan (zat)a yemin olsun ki, şayet siz günah işlemeseydiniz, elbette Allah sizi yok eder ve günah işleyen bir kavim getirirdi, sonra onlar Allah'tan bağışlanmalarını isterler, Allah da onları affederdi"* (akt. Özçelik, 2010: 140) diyerek yüce yaratıcının ne derece bağışlayıcı olduğu bildirilmiştir. Sonuç olarak İslâm âleminde bağışlayıcı olarak Allah'tan mağfiret dilemek tüm Müslümanların bildiği bir şeydir. İsmail Bilgin de Kuşçubaşı'nı dini bir hüviyete kavuşturmak istemesiyle Tanrı'dan af dileyen bir karakteri gözler önüne sermiştir. Yazar, romanını oluştururken hem tarihten hem de İslâmî unsurlardan yararlanmıştır. Yapılan değerlendirmede görüldüğü üzere Kuşçubaşu Eşref, Türklerin girdiği mücadeleden geri kalmayan, haksızlığa karşı gelen ve bir Müslümanın düşüncelerini taşıyan biridir.

İsmail Bilgin, tarih kitaplarında adı fazla geçmeyen biri olduğu için *Kuşçubaşı Eşref* adlı eseriyle kahramanı okuyucuya her yönüyle tanıtmaya çalışmıştır. Yazar bu eserini akıcı bir üslupla kaleme almış ve kurguyu episodik biyografiye uygun olarak gerçekleştirmiştir. Nitekim Bilgin, Osmanlı'nın son dönemlerinde, efsane olmuş bir casus olan Kuşçubaşı Eşref'i merkeze alarak anlatmıştır. Yazar, geniş katmanlı olay örgüsünü dinî motiflerle etkili bir üslup ile okura sunmuştur.

4.1.15. Sultan Alparslan/ Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı

Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı adlı eserin ilk baskısı 2018 de yapılmış olup roman on üç bölümden oluşmaktadır. Eser, Sultan Alparslan'a asi olan Şehzade Erbasan'nın kaçışıyla başlamaktadır. Bu kişi, Sultan'ı tahttan indirmek için Kavurd ile birlik olmuş ve ona ihanet etmiştir. Kara Şahin ve Akıncı Beyi Afşin Bey de Alparslan'ın emriyle yakalamak için peşine düşmüştür. Kara Şahin, o dönemde Engürü denen Ankara yakınlarına kadar gelip bir kaleye gizlice girmeye çalışmıştır.

Roman, ilerleyen kısımlarında geriye dönüş tekniği ile Sultan Tuğrul'un vefat ettiği zamana gitmektedir. Sultan Tuğrul, hastalanmış ve Tecrişt Köyü'nde vefat etmiştir. Bunun üzerine taht kavgaları meydana gelmiştir. Taht için en güçlü adaylar, Alparslan ve Arslan Yabgu Selçuk'un oğlu Kutalmış'tır. Kutalmış, tahta geçebilmek için ordu toplamış ve başkente yürümüştür. Alparslan'ın destekçisi olan Vezir Amidmülk, bu durumu ona bildirmiştir. Kutalmış ve Alparslan, Rey şehrinde çarpışmadan önce birbirlerine uyarı mektubu göndermiş, ancak her iki taraf da kabul etmemiştir. Diplomasiden sonra zorlu bir savaş başlamıştır. Bu çarpışmada Kutalmış ölmüş ve Alparslan tahtı kazanmıştır. Alparslan, sultan olduktan sonra siyasî hayatının ilk seferini düzenlemiş ve Ermeni bölgelerine gitmiştir. O sırada Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Alparslan üzerine gitmek için büyük bir ordu toplamaktadır. Sultan Alparslan da veziri Nizamülmülk ile Azeri diyarına sefer düzenlemektedir. Sultan Alparslan, Azeri Seferi'nde Malazgirt Kalesi önüne gelmiş ve burayı almıştır. Alparslan, kale ile ilgili göreve Dilmaçoğlu'nu getirmiş ve kısa bir süre sonra burası da ele geçmiştir. Akıncı Beyi Afşin ise Bizans İmparatoru'na Sultan'ın mesajını verdikten sonra Ahlât'a gitmek için yola koyulmuştur. Romanos Diogenes de büyük ordusuyla Selçuklularla savaşmak için Konstantiniye'den ayrılmıştır. Alparslan, bir seferden diğerine giderken Halep'i de almak istemiştir. Bir süre sonra Halep düşmüş ve Alparslan

şehri teslim almıştır. Sultan, Mısır için hareket edeceği sırada Bizanslıların Malazgirt'e doğru hareket ettiklerini öğrenmiş ve Malazgirt Ovası'na gitmiştir. Sultan Alparslan, tüm planları yaptıktan sonra savaş başlamış ve savaş taktiği olarak da atalarının sık kullandığı hilâl taktiğini denemiştir. Çarpışmanın sonunda Bizanslılar yenilmiş ve İmparator esir düşmüştür.

Sultan Alparslan Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı adlı eser, tarihî bir roman hüviyetindendir. Roman içerisinde Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'den sonra tahta geçen Alparslan'ın siyasî hayatı anlatılmaktadır. Yazar, yeni Sultan'ın tahta geçişini, Bizans ile mücadelesini ve Doğu illerindeki seferlerini tarihî bir çerçeve halinde kaleme almıştır. Bunların dışında tahta çıkacağı sırada diğer şehzadelerle olan mücadelesini de gözler önüne sermiştir. Nitekim bazı kaynaklar bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"Alparslan, Tuğrul Bey'in ölümünden hemen sonra Vezir Amîdülmülk tarafından tahta çıkarılan Süleyman'a karşı harekete geçmeye hazırlandığında, ağabeyi Kirman Meliki Kavurd, amcası Mûsâ İnanç Yabgu, Çağrı ve Tuğrul beylerin amcazadeleri olan Selçuk'un torunu Kutalmış da taht üzerinde hak talep ediyorlardı."* (Kafesoğlu, 1989: 526-530). Bir başka kaynak olan *Selçuklu Devletleri Tarihi* adlı çalışmada *"Sultan Tuğrul, yerine tahta geçecek bir çocuğu olmadığı için evlendiği Süleyman'ın annesinin (Çağrı Bey'in eşi idi) etkisiyle, ölmeden önce Ebul Kasım Süleyman'ı veliaht yapmış ve 'Kendisinden sonra onun Selçuklu tahtına oturtulmasını' vasiyet etmişti."* (Sevim ve Merçil, 1995: 48) şeklinde anlatılmıştır. Bu haberden dolayı Alparslan Süleyman'ın sultanlığını kabul etmemiş ve tehdit içerikli bir mektup göndermiştir. Prof. Dr. Ali Sevim'in *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* kitabında ise, *"Büyük Selçuklu devletinin ilk sultanı Tuğrul Bey'in ölümü (Eylül 1063) üzerine, o sıralarda Horasan Genel Valisi bulunan Alparslan, vezir Kündürî'nin, kardeşi Süleyman'ı Selçuklu tahtına geçirme teşebbüsünü süratle bertaraf ile Büyük Selçuklu devleti sultanı olmayı"* (Sevim, 1988: 40) başardığını kaydetmiştir. Bu olayı İsmail Bilgin romanında şu şekilde ele almıştır: *"... şimdi tahta kim geçecekti? Eski Horasan Meliki Çağrı Bey'in oğlu Alparslan mı? (Babası Çağrı Bey ölünce Horasan Meliki, Alparslan olmuştu, Eylül-1059) Yoksa Arslan Yabgu Selçuk'un oğlu Kutalmış mı? Hatta diğer hanedan üyelerinin oğulları bile tahta göz dikmeyecekler miydi? Dikeceklerdi elbet, ama en güçlü adaylar Alparslan ve Kutalmış'tı"* (Sultan Alparslan, 2018: 37). *"Damgan bölgesinde Girdkuh Kalesi'nde bulunan Kutalmış, Alparslan'ı tahta oturmasında en*

büyük engel olarak görüyordu" (Sultan Alparslan, 2018: 38). Alparslan'ın sultan olmadan önce hanedanın diğer şehzadeleriyle giriştiği mücadele, tarihî kaynaklarda apaçık belirtilmiştir. Alparslan'ın rakipleriyle olan taht mücadelesinde kazanan kendisi olmuştur. İsmail Bilgin, merkeze aldığı kahraman olarak Alparslan'ı seçmesi tesadüf değildir. Malazgirt Savaşı gibi Türk tarihinde önemli bir yere oturtulan bu muharebenin komutanı Büyük Selçuklu Devleti'nin Sultanı Alparslan'dır. Bu sebeple şehzade olduğu süreci ve giriştiği taht mücadelesini anlatarak kendisiyle ilgili detaylı bilgiler vermeye çalışmıştır

Büyük Selçuklu Devleti tarihinde önemli olaylar arasında kaydedilen Malazgirt Savaşı, Türklere Anadolu kapılarını açan muharebe olarak geçmektedir. Öyle ki Türkler, bu savaştan sonra akın akın Anadolu'ya geçip yerleşmiştir. Bu derece ehemmiyetli olan bu savaş, Bizans İmparatorluğu ile Büyük Selçuklu Devleti arasında gerçekleşmiş ve taraflar Malazgirt Ovası'nda karşı karşıya gelmiştir. Selçukluların galip geldiği bu büyük çarpışmadan *El- Muntazam Fî Târihi'l-Ümem'de Selçuklular* adlı eser, şu şekilde bahsetmektedir: *"Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, ordusuyla harekete geçip (Ahlât-Malazgirt arasında) Rahve denilen yerde Zülkade'nin bitimine beş gün kala Çarşamba günü (25 Ağustos 1071 Perşembe) Sultan'ın ordusuyla karşılaştı. Bizans askerleri oldukça kalabalıktı. Sultan'ın bütün askerlerinin sayısı 20 bine yakındı"* (Cevzi, 2014: 99-100). "Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi"nde ise *"26 Ağustos 1071 Cuma günü Malazgirt ovasında cereyan eden meydan savaşı gerçekten son sözün söylendiği bir savaş olmuş, Selçukluların elde ettiği büyük zafer Türklere Anadolu kapılarını açarak dünya tarihinin geleceğine tesir etmiştir"* (Kafesoğlu, 1989: 526-530) şeklinde geçmektedir. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* adlı eserde de *"Nihayet çok geçmeden 26 Ağustos 1071'de, Malazgirt-Ahlât arasındaki Rahve ovasında, ünlü Malazgirt Savaşı başladı"* (Sevim, 1988: 27) diye izahta bulunulmuştur. Malazgirt Savaşı'nın tarih kitaplarındaki izahlarına baktıktan sonra yazar İsmail Bilgin'in romanında nasıl ele aldığını görmekte fayda vardır: *"Yıl 1071… Günlerden Cuma, aylardan Ağustos'tu. Engin ovada tekbirler göğe yükselmekte, her bir askerin dilinde dua hep birdi; Allah u Ekber"* (Sultan Alparslan, 2018: 263). Başka bir alıntıda ise *"Birden gök yarıldı sanki. Bir dağ bir dağın üstüne devrildi âdeta. Coşkun bahar seli gibi dağdan kopan yel gibi, kasırga gibi Selçuklu ordusu Bizans ordusuna doğru saldırıya geçti. Ovayı uçtan uca at kişnemeleri ve nal sesleri doldurdu.*

Her iki ordu da son hızla birbirlerine doğru ilerlerken sanki yer sallanıyor, deprem dalgası Rahve Düzlüğünden dört yana yayılıyordu" (Sultan Alparslan, 2018: 267) olarak ele alınmıştır. Bilgin, romanını başından sonuna doğru Selçuklu Devleti ile ilgili bilgiler vermeye çalışmış ve okuru da Malazgirt Savaşı'nın sürecine hazırlamıştır. Çünkü yazar romanın son bölümünde bu önemli savaşı tüm detaylarıyla okuyucuya aktarmaya çalışmıştır.

İsmail Bilgin, diğer eserlerinde olduğu gibi bu romanında da İslâm ideolojisinin izlerine rastlanmaktadır. Öyle ki Sultan Alparslan'ın yanından ayırmadığı önemli âlimlerin sözlerini eklemiştir. Bu âlimler mecliste bulunup sultana nasihatlerde bulunmuştur. Bu nasihatlerden örnek vermek gerekirse Gökbatur'un ağzından şu ifadeler çıkmıştır: *"Söze Cenab-ı Hakk'ın adıyla başlamak lazımdır, desturunca derim ki Allah'ın doksan dokuz adıyla, onu her türlü noksanlıktan tenzih ederim. Noksanlık bizdedir. Benlik bizdedir. Ben diyen kaybetmiş, biz diyen daima kazanmıştır"* (Sultan Alparslan, 2018: 105). Bu örnekte görüldüğü gibi eserde bu sözleri söyleyen Gökbatur'un sözün başında Allah'ın adıyla başlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu fikir veya inanış, İslâmîyet'i kabul eden tüm toplumların kabul ettiği bir bilgidir. Çünkü Müslümanların kutsal kitabı *Kur'an-ı Kerim*'de bu durum hakkında pek çok ayet vardır ve "besmele" kelimesiyle karşılık bulmuştur. Besmele, *"Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adı ile anlamına gelen ve bir işe başlarken söylenilen bismillahirrahmanirrahim sözü, bismillah"* (TDK, 2022) demektir. Bu tanımdan sonra bazı ayetlerden de örnek vermek gerekir: *"Mektup Süleyman'dandır, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla (başlamakta) dır"* (Neml, 30). Bu ayette, *"besmelenin Hz. Süleyman'ın Belkıs'a gönderdiği mektubun başında yer alması söz konusudur. Bu durum, İslâm'ın başlangıcından itibaren bütün belgelerin yazımına besmele ile başlanılması kaidesini ortaya çıkarmıştır"* (Derman ve Uzun, 1992: 532-537). Alâk Sûresi'nin ilk iki ayetine göre, *"Yaratan Rabbinin adıyla oku!"* (Alâk; 1,2) sözleriyle vurgulanan düşünce, temel İslâmî ilkelerle besmelenin önemi açıkça ortaya konmuştur. Ayrıca bu kelimeyle ilgili hadislerde şöyle örnekler mevcuttur: *"Mescidden çıkma. Ta ki sana benden önce Davud oğlu Süleyman (a.s) den başka hiç birine nâzil olmayan bir sûreden bir ayet öğreteyim. Namazına ve okumana ne ile başlarsın? De ki: 'Bismillâhirrahmanirrahim'. Buyurdu ki, bak işte bu odur"* (Gümüşhanevî, 470). Sonuç olarak *Sultan Alparslan Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı* adlı roman, tarihî ve İslâmî unsurlar barındırması

açısından Türk İslâm ülküsü olarak değerlendirilebilir. Söz konusu eserden yeterli görülen örnekler kadarıyla tahliller yapılmıştır. Yazar, geçmişte yaşanmış Malazgirt Savaşı ve bu olayın merkezinde bulunan Sultan Alparslan'ın Müslüman bir hükümdar olması hasebiyle bu özelliklerden faydalanmak istemiştir. Bunun sonucunda hem tarihî hem de İslâmî ideoloji çerçevesinde meydana gelmiş bir roman ortaya çıkmıştır.

Dili sade olmakla birlikte hikâye tarzında olan bu tarihî roman, popülist bir tarzda yazılması sebebiyle okuyucunun beklentisi karşılanmış denilebilir. Selçuklu Devleti'nin ordusu sayıca az ancak mensubiyeti oldukları din ve sahip oldukları inanç sayesinde ve uygulamış oldukları akıllıca savaş stratejisi ve taktiği sayesinde bu savaşı Müslüman Türk Devleti kazanmıştır. Savaştan sonra İslâm ahlâkıyla muamele eden Sultan Alparslan, Bizans İmparatoru Romen Diogenes'e karşı izlemiş olduğu davranış ve tutumu da her hükümdarda eşine az rastlanır bir hareket olarak görülebilmektedir. Sonuç olarak dini ideolojinin ustalıkla işlendiği romanda imân gücüyle kazanılan zafer ustalıkla ifade edilmiştir.

4.1.16. Zenci Musa / Kuşçubaşı Eşref'in Sağ Kolu

İsmail Bilgin, romanını on dört bölüm halinde kaleme almış ve 2018 yılında ilk baskısını yapmıştır. Eserin konusu, Kuşçubaşı Eşref'in sağ kolu olarak tarihte yerini alan Sudanlı Zenci Musa'nın hayatı ve mücadeleleridir. Roman Sudan'da bir Fransız Konsolosluğu'nda bulunan birçok devlet elçilerinin toplantılarıyla başlamaktadır. Fransız, İngiliz; Almanya; İsrail, Vatikan; Hollanda ve Amerika'nın temsilcileriyle yapılan bu toplantının konusu, Sudan'da yapılacak olan hastanedir. Devletler, bu konuda hastanenin yapılmaması ile ilgili olumsuz fikirlerini paylaşmıştır. Sebebi ise hastaneyi yaptıranın Türkiye olmasıdır.

İsmail Bilgin, romanı geriye dönüş tekniğiyle geçmişe taşımış ve 1905 yılını anlatarak devam etmiştir. Şeyh Mansur adında biri Osmanlıların yoğun olduğu bir mahallede yaşamaktadır. Mısır'da yaşadığı süre içerisinde İngilizler, onu sık sık rahatsız etmiştir. Sebebi ise Şeyh Mansur'un kendileri için çalışmasını istemeleridir. Bir süre geçtikten sonra torunu Musa, yanına gelip onunla yaşamaya başlamıştır. Yıllar geçip giderken Musa büyümüş ve genç adam olmuştur. Bir gün Şeyh Mansur ve torunu Musa, Mısır'da bir haberin dönüp dolaştığını fark etmiştir. Zenci Musa, bu haber üzerine Trablusgarp'a gönüllü olarak kendisi gitmiştir. Burada bulunan Kuşçubaşı Eşref

Bey ile beraber İtalya Devleti'ne karşı çarpışmıştır. Daha sonra İtalyanlar, burada tutunamamış ve kıyıya kadar geri çekilmiştir.

Trablusgarp Savaşı'nda Türk subaylarının başarıları kadar Zenci Musa'nın da adı konuşulur olmuştur. Eşref Bey de bundan sonraki süreçte onu yanından ayırmamıştır. İtalya Devleti ile yapılan savaş, Balkan Harbi patlak verdiği için yarım kalmıştır. Eşref Bey ve Musa İstanbul'a dönmüş ve Balkanlardan gelen Muhacirlerin dramlarına şahit olmuştur. Bir süre Eşref Bey, Musa ile beraber Balkanlara gitme kararı almıştır. Oraya giden bu ikili, daha sonra Edirne şehri için harekete geçmiştir. Çünkü Balkan Devletleri, bu şehri işgal etmiştir. Kurduğu Emirber Çeteleri ile beraber Edirne'nin alınması için savaşmış ve sonunda eski başkent geri alınmıştır. Osmanlı'nın yürüttüğü siyaset yüzünden Eşref Bey ve yanındakiler Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Ancak uzun sürmeden bu yeni devlet yıkılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonra Arapların İngiliz yanlısı davranışlar sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Bir heyet kurulup Arap aşiretleri ile konuşmaya gönderilmiştir. Bu heyette Mehmet Akif, Kuşçubaşı Eşref ve Zenci Musa da bulunmuştur. Mehmet Akif gibi bir ilim adamı, şeyhlerle konuştuktan sonra heyet ile İstanbul'a dönmüştür. Eşref Bey ve Zenci Musa'nın bir sonraki görevi, Yemen'e gidip Şerif Hüseyin ve diğer Arapların isyanını bastırmaktır. Ancak bunun için Enver Paşa'dan üç yüz bin altın almıştır. Eşref Bey ile Zenci Musa zaman kaybetmeden yola çıkmıştır. Musa, Ravza-i Mutahhara'ya varmış bir süre orada kalmıştır. Peygamber'in kabrini ziyaret ettikten sonra Yemen'e gitmiş ve Ahmet Tevfik Paşa'ya altınları teslim etmiştir. Fakat bir zaman sonra Eşref Bey'in, asilerle çarpıştığı ve ağır yaralandığı haberi gelmiştir. Bu habere çok üzülen Musa, ilk önce onu kurtarmak istediyse de yanındakilerin onu ikna etmesiyle vazgeçmiştir. Mütareke imzalanır imzalanmaz da, İstanbul'a gitmiştir. Onun İstanbul'daki hayatı, İngilizlerin halka olan davranışlarını izlemek ve yeri geldiğinde müdahale etmekle geçmektedir. Arada aklına Kuşçubaşı Eşref gelmektedir. Bir müddet sonra onun namını duyan İngiliz Yüzbaşı Bennet, yakalamaları için askerlerine emir vermiştir. Musa, karşısında İngiliz askerlerini görünce hücreye girmemek için kaçmış fakat İngilizlerin açtığı ateşle omuzundan da yaralanmıştır. Hasan ve Ya-

vuz adında iki genç, onu alıp Özbekler Tekkesi'ne götürmüştür. Bir süre tedavi olduktan sonra bir ara kendine gelir gibi olmuştur. Fakat hastalığı verem olduğu için bu illetten kurtulamamış ve Özbekler Tekkesi'nde vefat etmiştir.

İsmail Bilgin, *Zenci Musa Kuşçubaşı Eşref'in Sağ Kolu* adlı eserinde Zenci Musa adındaki Sudanlı bir gencin Osmanlı toprakları için yaptığı fedakârlıklarını ve mücadelelerini anlatmıştır. Bilgin, bu eserini kaleme alırken yakın tarihten de yararlanmıştır. Romanın ilk ve son bölümünde Türkiye'nin Sudan'da yaptırdığı modern hastaneden bahsetmiştir. Bu durumu Türk gazetecileri *"Sudan'ın Güney Darfur eyaletinin başkenti Nyala'da Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla inşa edilen Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılışı yapıldı"* (saglik.gov.tr, 16. 01. 2023) şeklinde medyada birçok haber yapmıştır. Başka bir kaynağa bakılacak olursa *"Sudan'da gerçekleştirdiği projelerle faaliyetlerine devam eden TİKA, Sudan'ın sağlık alanında büyük bir ihtiyacına cevap verecek olan Nyala Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi inşa etti. Nyala Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesinin açılışına, Başbakan Yardımcısı Prof. Dr. Emrullah İşler, Sağlık Bakanı Dr. Mehmet Müezzinoğlu, Sudan Cumhurbaşkanı birinci Yardımcısı Hasan Bekri, TİKA Başkanı Dr. Serdar Çam, TİKA yetkilileri, çeşitli kurum ve kuruluş temsilcileri katıldı"* (tika.gov.tr, 16.01.2023) diye geçmektedir. Sudan için önemli bir yardım olan bu hastane sayesinde birçok kişi burada tedavi olmaktadır. İsmail Bilgin de bu bilgiyi romanında şöyle kullanmıştır: *"Güney Darfur'un alabildiğine uzayan o çorak, kırmızı toprakları üzerine kurulmuş şehirde yeni bir hastane yapılmış, açılışı 28 Şubat 2014'te olacaktı. TİKA'nın yaptırdığı ve adı Nyala- Türk Eğitim Araştırma Hastanesi olan hastanede Türk doktorlar çalışacak ve bu çalışma gönüllülük esasına göre yürütülecekti"* (Zenci Musa, 2018: 16). Sonuç olarak, Bilgin, eserini geriye dönüş tekniği kullanarak Zenci Musa'nın yaşadığı ve mücadele ettiği döneme götürmektedir. Yazarın bugün Sudan'da yapılan hastanenin, o ülkeyle geçmişten gelen dostluğuna bağladığı söylenebilir. Ayrıca romanın başında bu bilgiyi kullanması, bir dönem Sudanlı bir gencin Osmanlı askerleriyle yan yana çarpışmasına da bağlanabilir.

Zenci Musa'nın hayatı ile ilgili bilgi verilmesi gerekirse kendisinin aslen Sudanlı olduğu anlaşılmaktadır. Onunla ilgili fazla kaynak olmamasına rağmen elde edilen bilgilerde *"Aslen Sudanlı olan Musa, 1880 yılında Girit'te, bir Türk mahallesinde*

dünyaya gelir. Kahire'de yaşayıp Osmanlı'ya sadakatle bağlı olan dedesi, küçük yaşlarda Musa'yı yanına alır ve onu dinine bağlı bir mümin, devletine bağlı bir nefer olarak yetiştirir" (diyanet.gov.tr, 16.01.2023) şeklindeki ifadelere rastlanmaktadır. Kendisinin Kuşçubaşı Eşref ile ilk tanışması ise Trablusgarp Savaşı'nda olmuştur. *"Duymuş ki Trablus-Garp'ta İtalyanlarla Müslümanlar savaşıyor, tüfeğini kapıp koşmuş. Sadık, kahraman, dikkatli, halis bir mümin"* (akt. Yeşilçiçek, 2016: 156) olduğu için Müslümanların yardımına gitmeye karar vermiştir. Burada Eşref Bey ile başarılı mücadeleler verdikten sonra diğer cephelerde de beraber savaşmıştır. *"Savaşların art arda patlak verdiği o zorlu yıllarda, diğer vatan evlâtları gibi Zenci Musa'nın da Osmanlı topraklarını savunmak için katılmadığı savaş ve cephe kalmamıştır. Trablusgarp Savaşı'nın bitmesinin ardından Balkan Savaşlarına, Birinci Dünya Savaşı esnasında Sina-Filistin Cephesine, Hicaz-Yemen Cephesine, Çanakkale Savaşı'na ve Birinci Kanal Harekâtı'na katılmıştır"* (Temiz, 2021). Ancak Hicaz tarafında durum iç açıcı değildir. Şerif Hüseyin ve oğulları gibi diğer Arap aşiretleri de isyan etme hazırlığına girmiştir. Bu durumu önlemek için *"sâdık güçlerin karşılanması ve bölgede 7. Ordu Kumandanı Ahmet Tevfik Paşa önderliğinde savaşan Türk ordusuna para gönderilmesi gerekiyordur. Bunun için tahsis edilen üç yüz bin altın Yemen'e ulaştırılacaktır. Bu zor vazîfeyi üstlenen kırk üç vatan evlâdından biri de Zenci Musa'dır"* (Temiz, 2021). Bu olayın devamını farklı bir kaynaktan vermek gerekirse Polat Safi'nin çalışmasına göz atmakta fayda vardır: *"Eşref'in aktardığına göre, altınları taşıyan kafile Hayber'de çarpışma devam ederken İbn Suud'un himayesi ile salimen Yemen'e vasıl olur ve hazine oradaki Türk ordusunun kumandanı Ali Sait Paşa'ya teslim edilir. Paşa'nın anlattığına göre Eşref'in yaveri Zenci Musa oraya varınca hüngür hüngür ağlar ve kendini toparladığında şöyle der: 'Çok şükür, başardık ve hazineyi teslim edebildik. Fakat bu arada Eşref Beyimizin düşmanın eline düşmesine müsaade ettik"* (Safi, 2020: 173-174). Eşref Bey, esir alındıktan sonra da Malta'ya götürülüp esir edilmiştir. Yukarıda aktarılan durumu İsmail Bilgin romanında şu şekilde kaleme almıştır:

"Yüzbaşı Bekir:

-Efendim hükümetimizin size gönderdiği 300 bin altını getirdik. Bu zor görevin üstesinden geldiğimiz için hepimiz sevinç içindeyiz, diyerek sözün önünü açtı.

-Hoş geldiniz, sağ olun var olun. Eşref Beyim yok mu?

Onun bu sorusuna Zenci Musa cevap verdi:

-*O yolu uzattı. Ama gelecektir…"* (Zenci Musa, 2018:180). Bu alıntıdan anlaşıldığı üzere Zenci Musa kendilerine emanet edilen altınları Ali Sait Paşa'ya teslim etmiştir.

İsmail Bilgin'in *Zenci Musa* adlı kitap, Türk tarihî açısından incelendiği gibi İslâm ideolojisi bakımından da bakmak gerekmektedir. Söz konusu eserde pek çok İslâmî unsur barınmaktadır. Bunlardan biri cennet ve cehennem kavramlarıdır. Elbette ki bu kavramlar sadece İslâmîyet'te kullanılan kelimeler değildir. Hristiyanlık gibi diğer ilahî dinlerde de geçmektedir. Ancak roman, İslâm açısından inceleneceği için yapılan değerlendirme de bu yönde olmaktadır. İlk bakılacak kavram olan "cennet"in tanımı şu şekildedir: *"Dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt"* (TDK, 2023). Tanımda da görüldüğü gibi iyi işler yapanların ve iyi amel işleyenlerin cennetle müjdeleneceği anlaşılmaktadır. Bu kavramın asıl muhatabı olan İslâmiyet'in kutsal kitabında nasıl geçtiğine bakılırsa şöyle bir ayet göze çarpmaktadır: *"İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe; bundan önce dünyada bize verilenlerdir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılardır"* (Bakara, 25). Ayette de belirtildiği gibi imân ederek salih ameller işleyenlerin cennetle müjdelendiği açıkça belirtilir. Kur'an'ın haber verdiği diğer bir müjde ise cennet için sonsuz kalınacağıdır. Böylelikle tüm Müslümanların varmak isteyeceği yer olarak tasvir edilir. Hz. Peygamber'in de cennet ile ilgili birçok hadisi vardır. İmam Nevevî'nin ünlü *Erbaînü'n- Nevevî* adlı hadis kitabının tercümesi olan *Kırk Hadis Tercemesi ve Şerhi* adlı eserde geçen bir örnekte, cennet ile ilgili kavram şöyle geçmektedir: *"Bir adam Rasûlullah (s.a.v.)'e şöyle sordu: Ben farz namazları kılar, Ramazan orucunu tutar, helâli helâl kabul eder, onları yaparsam, haramı da haram kabul edip ondan kaçınırsam, bunlardan fazla bir şey yapmazsam ne dersin, cennete girer miyim? Peygamber (s.a.v.): 'Evet' dedi"* (Nevevî, 2013: 111). Burada bir Müslümanın gelip Hz. Muhammed'e, cennete girmenin yollarını sormuştur. Sorulan soruda da anlaşıldığı gibi cennet, Müslümanın hedeflediği ve gitmek istediği bir yer olarak görüşmüştür. Başka bir hadisle doğrulamak gerekirse *"Nefsim Yed-i kudretinde olana kasem ederim ki, cennete ancak merhametliler girer. Dediler ki; 'Hepimiz merhametliyiz.' Buyurdu*

ki, hayır o değil, umuma merhamet edesiye kadar" (Gümüşhanevî, 1982). Burada da merhamet kavramı üzerinde durulmuştur. Merhamet, bir Müslümanın sahip olması gerektiği meziyetlerden biri olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Bu özelliğe sahip olanlarında cennete girebileceği söylenmektedir.

Cehennem kavramı, çeşitli dinlerde ölüm sonrasında gidilen ve her yanının yakıcı ateşler içinde olduğu düşünülen bir yer olarak kabul edilmektedir. İnanışa göre kişilerin yaptıkları kötülüklerin cezası olarak orası uygun görülmektedir. Ancak cennetin zıttı olan bu yerde kalma süresi inanca göre değişkenlik gösterir. Kur'an'da bu kavram ile ilgili birçok ayet vardır. Bunlardan biri Enbiya Sûresi 98. ayette *"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler, cehennem yakıtısınız. Siz oraya gireceksiniz."* (Karaman ve diğ., 2005: 329) olarak geçmektedir. Bu kavramı bir hadisle de anlatmak da yarar vardır. Ebû Hureyre'den (r.a.)'dan aktarıldığına göre *"Bu mescidde yüz bin veya daha fazla adam olsa ve cehennem ehlinden bir adam olsa da bir nefes alsa ve nefesi de onlara isabet etse, muhakkak ki hem onlar hem de mescid yanardı"* (Gümüşhanevî, 1982) şeklinde bir hadis göze çarpmaktadır. Burada cehennem ateşinin ne derece yakıcı olduğu ortaya konmuştur.

Sonuç olarak ayet ve hadisle desteklenilen cennet ve cehennem kavramları, Müslüman ehli için iyilik ve kötülüklerinin karşılığı olarak gidileceği yerler olarak kabul edilmektedir. Her bir kötülüğün karşılığı ceza olarak cehennem, her bir iyilik için mükâfat olarak da cennet gelmektedir. Bütün bu durumlar, insanlar okuyup ders alsınlar diye *Kur'an-ı Kerim'*de çok fazla geçmektedir. Ayrıca bu iki kavram, dini metinlerde geçtiği gibi Türk edebiyatı eserlerinde de yer almaktadır. Türk edebiyatının yazarları söz konusu kavramlar üzerinde çok fazla durdukları söylenebilir. Onlardan biri de İsmail Bilgin'dir ve *Zenci Musa* adlı romanında şöyle kullanmıştır: *"-Bilemem. Ben bugüne, bu dünyaya bakarım. Ne olursa olsun dünyaya hâkim olmaya bakarım. Dünyadaki cennetimizi oluşturmaya bakarım. Ahiret sizin olsun. Cennet de… Eh öyledir zahir; 'köre ne, görene ne' demişler. Cehenneme de malzeme gerek"* (Zenci Musa, 2018: 22). Sonuç olarak, İsmail Bilgin, bu romanını da Türk İslâm açısından kaleme almıştır. Şöyle ki İslâmî unsurlardan fazlaca yararlanmış ve Türk tarihi için önemli olan muharebeleri aktarmaya çalışmıştır. Bilgin, Zenci Musa ve dedesi Şeyh Mansur üzerinden hem bu dine olan bağlılığı dile getirmiş hem de Osmanlı Devleti'ne

sadakatlerini sunmak adına yaptığı fedakârlıkları gözler önüne sermiştir. Nitekim Osmanlı Devleti içinde yaşamış Sudanlı bir asker; Zenci Musa, Trablusgarp'ta Kuşçubaşı Eşref'le tanışınca davasını dava bilmiş ve yanında girdiği bütün mücadelelerde galip çıkmıştır.

4.1.17. Mehmet Fazıl Paşa Kût'ül Âmare'de Bir Aslan Terbiyecisi

Romanın ilk baskısı 2019 yılında yapılmış olup on bölümden oluşmaktadır. Romanın ana karakteri Mehmet Fazıl Paşa'dır. Eser, ilk olarak onun yedi yaşında kılıç öğrenmedeki hırs ve çabasından bahsetmektedir. Mehmet Fazıl, o dönemde Şeyh Şamil'i kendine örnek olarak seçmiş ve bunun için de Hocası Canbek ile her gün kılıç talimi yapmıştır. Ara sıra atı Kara Rüzgâr ile Dağıstan ormanlarını gezmektedir. Mehmet Fazıl, genç bir delikanlı olduğu sıralarda Ruslara karşı özgürlük mücadelesine girişen Şeyh Şamil'in ulağı olmuştur. Şeyh Şamil, bundan sonraki süreçte onunla beraber mücadelelere girişmiştir. II. Çar Alexandra, Kafkasya'nın tamamen istila edilmesini istemiş ancak Şeyh Şamil ve arkadaşları bu isteğe karşı gelip kendisiyle savaşma kararı almıştır.

Şeyh Şamil, Rusların saldırı düzenleyeceğini tahmin ettiğinden köyleri boşaltma kararı vermiştir. Haber verme görevi için de Mehmet Fazıl'ı seçmiştir. Bir süre sonra Ruslar, Ahulgoh Tepesi'ne gelmiş ve büyük bir çarpışmaya neden olmuştur. Kafkasların başında bulunan Şamil, Hacı Murad, Mehmet Fazıl ve diğerleri çarpışmanın sonunda esir düşmüştür. Esaretle geçen belirli bir zamandan sonra Mehmet Fazıl ve ablası Habibet serbest kalmıştır. Fazıl, iyi bir at binici olduğu için kendisini Rus süvari okuluna yazdırmak isteyen komutan Çernişki'ye ret cevabı vermiş ancak daha sonra kabul etmiştir. Okul bittikten sonra Çar'ın Muhafız Alayı'na seçilmiş fakat söz konusu görev için mutlu olmamıştır.

Şeyh Şamil, gelini bir saldırıda şehit olunca oğlunu tekrar evlendirmek istemiştir. Oğlunun isteği üzerine Mehmet Fazıl'ın ablasıyla evlendirmiştir. Şamil, Rus Çarı'nın gözetimi altında ailesiyle beraber bir evde yaşamaktadır. Uzun bir zaman geçtikten sonra Çar'dan Mekke'de hacılık vazifesini yerine getirmek için izin istemiş ancak ret cevabını almıştır. Fakat oğlu Gazi Muhammed'in çabasıyla gerekli izni almış ve önce İstanbul'a sonra Mekke ve Medine'ye gitmiştir. Yanında oğlu Gazi Muhammed ve Mehmet Fazıl da bulunmaktadır. Mehmet Fazıl, Mekke'ye gitmeden önce eşini

ablası Habibet'in yanında İstanbul'da bırakmıştır. Bir yolunu bulduğu anda kaçmış ve Osmanlı birliğine teslim olmuştur. Padişah'ın huzurunda anlattıkları arasında Rusların savaş için ne tür hazırlık içinde olduğu bilgisi mevcuttur. Sonraki süreçte Osmanlı askerleri arasında görev alan Mehmet Fazıl, kolağası olarak askerlerin arasında birliği savunmuş ve onlara moral vermeye çalışmıştır. O dönemde Ruslarla yapılan savaş sonunda Osmanlı Devleti kaybetmiş Ruslar Erzurum'a kadar ilerlemiştir. Padişah, zafer için büyük çaba gösteren Mehmet Fazıl'a Süvari Tümeni Komutanlığına getirmiştir.

Yaşı 72'ye dayandığı bir zamanda Bağdat'taki çiftliğinde işleri yolunda giderken Trablusgarp ve Balkan savaşları patlak vermiştir. Arapların çoğunlukta olduğu yerde bulunması nedeniyle burada dönen oyunlardan haberi olmuştur. Bu durumu Osmanlı Devleti'ne sürekli rapor etmiştir. Mehmet Fazıl, yerinde duramayıp yeğeni ile Erzurum'a gidip Kafkas Cephesi'ne katılmıştır. Tüm gücüyle çarpışmasına rağmen Ruslar zafer elde etmiştir.

İsmail Bilgin, diğer romanları gibi bu eserini de tarihî olaylar üzerine kaleme almıştır. Yazar, geçmişte Osmanlı Devleti için büyük yardımları olan Dağıstanlı Mehmet Fazıl'ın hayat hikâyesini anlatmıştır. Kendisiyle ilgili pek fazla bilgi bulunmamakla beraber daha çocuk yaşlarında iken Şeyh Şamil'in yanında olduğu bilinir. Onun gibi Dağıstan'da Ruslarla özgürlük mücadelesine girmiştir. Ancak Şeyh Şamil, Rus Çarı'nın ordusuna mağlup olduğu için on yıllık bir esarete mahkûm olmuştur. Bu yıllardan sonra *"Ruslar'ın izin vermesi üzerine hacca gitmek amacıyla 31 Mayıs 1869'da İstanbul'a gitti"* (Budak, 2010: 67-70). "Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil" makalesine göre *"On yıl süren esaretten sonra 1869'da kendi isteği ile Kiev'e gönderilen Şeyh Şamil, Çar II. Aleksander'dan daha önce de dile getirmiş olduğu Osmanlı Devleti'ne ve oradan da Hacca gitme isteğini yinelemiş…"* (Aydın ve Ergün, 2019: 103) diye geçmektedir. İsmail Bilgin, *Mehmet Fazıl Paşa Kût'ül Âmare'de Bir Aslan Terbiyecisi* adlı romanında bu durumu şu şekilde ele almıştır: *"1869 yılının mayıs ayında bütün ailesiyle yola çıkan Şeyh Şamil, zorlu ve uzun yolculuktan sonra İstanbul'a geldi… Ama yanında büyük oğlu Gazi Muhammed ile Mehmet Fazıl da vardı"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 131). Romana göre Şeyh Şamil, esaret içinde geçen zamanda hac farizasını yerine getirmek istemiştir. Çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılarda bu

olayın gerçekleştiği doğrulanmıştır. İlaveten Şeyh Şamil'in Payitaht'a giderken kendisiyle beraber Mehmet Fazıl'ın da gittiğinden bazı kaynaklar bahsetmektedir. Bu durumu destekleyen *Dağıstan Süvari Bölüğü ve Dağıstanlı (Muhammed) Fazıl Paşa* adlı bir tez çalışmasına göre *"Yedi ay burada kalan Şeyh Şamil 25 Ocak 1870'de Hac ibadetini yapmak üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Bu sırada Şeyh Şamil'in yanında gelenlerden birisi de Muhammed Fazıl olmuştur"* (Akıncı, 2016: 46) diyerek Fazıl'ın her daim Şeyh Şamil'in yanında olduğunu göstermektedir. Mehmet Fazıl, hac farizasını yerine getirdikten sonra Rusya'ya geri döndüğü ve Şamil ise Medine'de kalıp vefat ettiği söylenmektedir. Yazar İsmail Bilgin, bu durumu ise şöyle ele almıştır: *"...Şeyh Şamil daha sonra ailesiyle birlikte 25 Ocak 1970 yılında Mekke'ye gitmek için İstanbul'dan ayrıldı. Yanında yine oğlu Gazi Muhammed ile Mehmet Fazıl da vardı"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 132). Şeyh Şamil'in vefat etme durumu hakkında ise yazar, *"Şeyh Şamil hastalığına rağmen mutlaka Medine'ye gitmek ve Peygamberimizin kabrini ziyaret etmek istiyordu. Bu yüzden Medine'ye gittiler. Ancak Kafkas Kartalı'nın hastalığı daha da ağırlaştı. Nitekim çok geçmeden de orada vefat etti. (1871) Çaresiz şekilde oğlu Gazi Muhammed ve Mehmet Fazıl onu Cennet'ül Baki mezarlığına, kalabalık bir cemaatle toprağa verdiler ve İstanbul'a geri döndüler"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 132) şeklinde ele almıştır. Romandan yapılan alıntılar ve bazı kaynaklardaki bilgilerin uyuştuğu gözlemlenmektedir. Buna göre tarih kitapları, "Kafkas Kartalı" adlı Şeyh Şamil'in Dağıstan'dan İstanbul'a ve buradan da Mekke'e gidip hac yaptığını doğrulamıştır.

Mehmet Fazıl, Rusya'ya döndükten sonra istifa ederek Osmanlı Devleti'ne katılmak istemiştir. Rus Çarı II. Alexandra döneminde gerekli izni alıp yola çıkmıştır. İstanbul'a vardıktan sonra Padişah II. Abdülhamit'e bağlılığını sunmuş ve 1877 yılında Topçu Kolağalığına atanmıştır. İstanbul'a gelişinden bir zaman sonra 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı Rus savaşı başlamıştır. *"Hem Gazi Muhammed Paşa hem de Muhammed Fazıl gönüllü olarak Kars Muharebesi'ne katıldılar. Bu muharebeye binlerce Dağıstanlı da gönüllü olarak katılmıştır"* (akt. Akıncı, 2016: 48). Dağıstanlıların başında Gazi Muhammed bulunmuş ve Gedikler Muharebesi'nde büyük başarı elde etmiştir. 93 harbi bittikten sonra İstanbul'a dönen Mehmet Fazıl, II. Abdülhamit'in yaveri olduğu söylenmektedir. Mehmet Fazıl Paşa, son nefesine kadar asker olarak savaşmış biridir. Nitekim yaşlılık döneminde at çitliğinde dinlenirken patlak veren I.

Dünya Savaşı'ndan dolayı cepheye ön sıralarda katılmıştır. Hayatının son savaşı olan Kût'ül Âmare'de de bulunmuştur. Sabis Tepelerinde görev yapan Paşa, General Alymer'ın Komutan Towshend'a yardım götürmesini engellemeye çalışmıştır. *"Ancak bu savaş sırasında Muhammed Fazıl Paşa Vende isimli atının üzerinde iken bir şarapnel parçasının isabet etmesi nedeniyle şehit olmuştur"* (Akıncı, 2016: 55). İsmail Bilgin ise bu durumu şöyle açıklamıştır: *"Saçılan şarapnel parçalarından biri Mehmet Fazıl Paşa'nın yetmiş beş yıl çarpmış, kan pompalamış kalbine isabet etti"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 257). *"'Çok şükür', dedi. 'Allah dualarımı kabul etti. Anlaşıldı ki zafer kesindir'... Derin nefes aldı. Nefesini vermek isterken bunu başaramadı ve öylece atının üzerinde kalakaldı. Paşa atının üzerinde şehit olmuştu"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 257). Görüldüğü üzere İsmail Bilgin'in Mehmet Fazıl'ı anlattığı eserinde tarihî bilgileri kullandığı açıkça ortaya konmuştur. Mehmet Fazıl gibi tarih sahnelerinde adı pek fazla geçmeyen bir askeri ele alması tesadüf değildir. Bu çalışmanın başında belirtildiği gibi yazar, tanınmamış Osmanlı askerlerini okura tanıtmaya çalışmaktadır. Bunu da roman aracılığıyla gerçekleştirmek istemektedir.

Eseri İslâm ideolojisi açısından incelendiğinde romanın genel anlatımında birçok İslâm unsuru göze çarpmaktadır. Dua, şehit olma isteği, hacca gitme ve Allah ve peygamber için savaşmak vs. gibi bunlardan birkaçıdır. Özellikle biriyle karşılaştıklarında selâm verme şekli de dikkat çekicidir. Öncelikle kelimenin tanımına bakıldığında selâm, *"Sözlükte 'kusursuz olmak, kurtulmak, rahatlamak' anlamındaki selam Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde 'eman, kurtuluş, esenlik, barış' mânaları yanında 'selâmlama' anlamında da geçer"* (Efendioğlu, 2009: 342-343). Selâm, İslâm dini için de çok önemli bir husustur. Aynı zamanda Allah'ın doksan dokuz isimlerinden olan selâm kelimesi kutsal kitap *Kur'ân-ı Kerîm*'de kırka yakın ayette geçmektedir. Bu ayetlerden birkaç örnek vermek gerekirse Meryem Sûresi 47. ayette *"İbrahim: Selâm sana (esen kal) dedi, Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütufkârdır."* (kuranmeali.com, 08.01.2023) olarak geçmektedir. Nisa Sûresi 86. ayette ise *"Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengi ile karşılık verin. Allah, her şeyin hesabını tutmaktadır"* (kuran.diyanet.gov.tr, 08.01.2023) diyerek selâm vermenin önemli olduğu üzerinde durmaktadır. *Kur'an-ı Kerim*, "selâm" veya "selâmün aleyküm" şeklindeki sözlerin daha önceki bazı peygamberler zamanında da kullanıldığını göstermektedir. Buna göre *"meleklerin Hz. İbrâhim'e ve Nûh'a*

gittiklerinde, yine meleklerin cennet ehline cennet ehlinin birbirlerine Allah'ın mümin kullarına, peygamberlere bu şekilde selâm verdiği, Resûl-i Ekrem'e de kendisine gelen müminlere selâmün aleyküm diye hitap etmesinin emredildiği haber verilmektedir" (Efendioğlu, 2009: 342-343) gibi bilgileri içeren ayetlerin insanlara örnek alması için yeterli derecede olduğu muhakkaktır. Kur'an'da geçen bir peygamberden örnek vermek gerekirse *"İnsan şeklinde Hz. İbrahim'e misafir olarak gelen bir gurup melek, konuşmaya selam vererek başlamışlardır. Hz. İbrahim ise aldığı ilâhî terbiyeye uygun olarak, onların selamına içerik ve içtenlik olarak daha güçlü ve etkili bir selamla karşılık vermiştir"* (Kasapoğlu, 2010: 67) diye bir rivâyet bulunmaktadır. Hz. Peygamber, bir hadisinde şöyle bahsetmektedir*: "Cenabı Hak Adem'i yarattığı zaman; 'Git şu oturan meleklere selam ver, selamını nasıl karşılayacaklarını dinle. Zira onların karşılığı senin ve evladının selamı olacaktır.' buyurdu. Bunun üzerine, Hz. Adem,.'es-Selamü aleyküm', dedi. Melekler de, 'es-Selamü aleyke ve rahmetuIlah', diye mukabelede bulundular..."* (Cihan, 1986: 3). Her ne kadar günümüzde farklı selâm verme tarzı ortaya çıkmışsa da "selâmün aleyküm" ve "aleyküm selâm" şeklindeki selâmlaşma devam etmektedir. İsmail Bilgin'in de romanında bu minvalde geçmektedir: *"Selâmünaleyküm, ben Şeyh Şamil'in ulağı. Size bir mektup getirdim"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 47). Romandan başka bir örnek verilirse *"Aleykümselâm…"* (Mehmet Fazıl Paşa, 2019: 47). Sonuç olarak İsmail Bilgin, *Mehmet Fazıl Paşa Kût'ül Âmare'de Bir Aslan Terbiyecisi* adlı romanını Türk İslâm sentezi ile oluşturmuştur. Nitekim yazarın geçmişte yaşamış önemli bir Türk kahramanının hayatını ve mücadelesini İslâm ülküsü çerçevesinde ele aldığı kesinleşmiştir. Mehmet Fazıl Paşa, 75 yaşına dek at üstünde cepheden cepheye ömrü mücadele ile geçmiş ve Kafkas Kartalı Şeyh Şamil ile birçok cenge katılmıştır. Yazar bunun ehemmiyetini diri tutmuş ve İslâm dini çerçevesinde tarihî roman özelliğiyle kaleme almıştır.

4.1.18. Kudüs'teki Son Osmanlı/ Iğdırlı Onbaşı Hasan

Romanın ilk baskısı 2020 yılında yapılmış olup on sekiz bölüm halinde meydana gelmiştir. Yazar, eserini aynı zamanda bir çerçeve hikâye şeklinde düzenlemiştir. Asıl hikâyeyi çevreleyen bir dış hikâye olan bölümde, ünlü yazar Ahmet Kalemoğlu'nun hayatı anlatılmaktadır. İlaveten roman kahramanı olan Iğdırlı Hasan Onbaşı, yazar Ahmet Kalemoğlu'nun dayısıdır. Bu sebeple Kalemoğlu, dayısı ile ilgili bilgileri araştırma yoluna girmiştir.

Roman, Ahmet Kalemoğlu'nun kâbus görmesiyle başlıyor. Rüyada Zümrüd-ü Anka vurulmuş ve kuşun kanı gökyüzünden yağmur şeklinde Kudüs'e yağmaya başlamıştır. Yazar, bu rüyayı Amerika ile İsrail'in yapacağı bir anlaşmanın habercisi olarak göstermektedir. İç hikâyeye geçişte yıl 1917'dir ve ilk Kanal Harekâtı başarısız olmuştur. Şimdi ise İngilizler, Gazze'de Osmanlılar ile çarpışmayı planlamaktadır. Iğdırlı Hasan, onbaşı rütbesiyle makineli silahlardan sorumludur. Savaş esnasında İngiliz orduları gaz bombası atmış ve Osmanlı askerleri bu durum karşısında yeterli cephane olmadığı için çok kötü etkilenmiştir. Buna rağmen Osmanlı askerleri saldırıya devam etti ve öldürdükleri İngilizlerin maskelerini alıp kullanmıştır. Savaşın sonunda Türkler, pek çok şehit vermesine rağmen zafer kazanmıştır. 4 Ağustos sabahı Türk uçakları saldırıya geçmiştir. Bu saldırı sonrası 39. Alay'ın pek çok eri, İngiliz süvarilerine esir düşmüştür. Ordu, yenilginin üzerine Katya'ya çekilmiştir. Böylelikle Kanal Harekâtının ikincisi de başarısız olmuştur. Askerler, Filistin Cephesi'nde birçok yenilgi almış ve Enver Paşa, Kudüs'ün düşmemesi için takviye birlikleri göndermiştir. Onbaşı Hasan, Üsteğmen Nazif'in Makineli Tüfek Bölüğü'nde ve Birüssebi'de savaşanlar arasındadır. İngilizler Birüssebi'deki su borularını kendi kontrolü altına almış, Filistin Cephesi için zafer tehlikeye girmiştir. İlave olarak savaştaki kayıplarla beraber firarlarda da artış olmuştur. Bunlardan biri de Iğdırlı Hasan'ın göz hapsinde tuttuğu Kabil'dir.

İngiltere, Kudüs'ü tamamen ele geçirmek için Gazze şehrinin alınması gerektiğini düşünmüştür. Almanlar ve Osmanlıların müttefikliği ile bütün çabalara rağmen muharebeyi İngiltere kazanmıştır. Türk askeri Kudüs'ü boşaltma kararı almıştır. Tokatlı Kolağası Mustafa Efendi, elli üç Türk askerinin Kudüs'te kalmalarını emretmiştir. Amaç ise Müslümanları yalnız bırakmamak ve asayişi sağlamaktır. Bu görev ölünceye kadar sürecektir. Iğdırlı Hasan Onbaşı da bu grup içerisinde yer alanlardandır. Elli erin komutanı olarak Mescid-i Aksa'nın nöbetini tutmuştur. Belediye Başkan Vekili Hüseyinzâde Hüseyin Bey, bir süre sonra şehri İngiltere'ye teslim etmiştir. Araplar geçmişte bir kâhinin söylediği kehanetin gerçekleştiğine inanarak General Allenby'e nebî demeye başlamıştır. Filistin bölgesinde Yahudilerin ve Müslümanların anlaşmazlıklarla dolu hayatları devam ederken Iğdırlı Hasan Onbaşı üç haber duymuştur: Türkiye Cumhuriyeti ile İsrail Devleti'nin kurulması ve Arap-İsrail Savaşlarının çıkması. Onbaşı hayatının geri kalanını Kudüs'te geçirmiş ve orada ölmüştür. Romanın sonuna gelin-

diğinde ise Ahmet Kalemoğlu, sevdiği kadın olan Gülnihal'i Elazığ depreminde kaybetmiştir. Son olarak yazar İsmail Bilgin, 2019 yılında çıkan Koronavirüs adlı hastalığın çıktığından da bahsetmiştir.

Yukarıda özeti verilen romanın içerisinde yer alan İkinci Kanal Cephesi'nde savaşmış Iğdırlı Hasan Onbaşı'nın Kudüs şehrindeki mücadelesi anlatılmaktadır. Söz konusu Osmanlı askeri hakkında fazla kaynak bulunmamakla birlikte yazar İsmail Bilgin, bu kişiyle ilgili ulaştığı bilgilerle *Kudüs'teki Son Osmanlı Iğdırlı Onbaşı Hasan* adlı kitabı kaleme almıştır. Roman, tarih açısından değerlendirildiğinde Iğdırlı Hasan Onbaşı ile ilgili ilk bilgilere, İlhan Bardakçı'nın röportajında rastlanmaktadır. Buna göre *"Türk kamuoyu Mescid-i Aksa'daki son Osmanlı askeri Onbaşı Hasan'ın ismini ilk olarak gazeteci İlhan Bardakçı'dan duymuştu"* (aa.com.tr, 11. 12. 2022). Nitekim Bardakçı'nın Onbaşı Hasan ile gerçekleştirdiği röportajında şu ifadeler geçmiştir: *"Osmanlılar, İngiliz girinceye kadar geçen zaman içinde mübarek belde yağmalanmasın diye oraya bir artçı bölük bırakır. Eskiden bir kenti ele geçiren devlet, asayiş görevi yapan yenik ordu askerlerine esir muamelesi yapmazmış. Zaten İngilizler de Kudüs'ü işgal ettikleri zaman halk çok tepki göstermesin diye küçük bir Osmanlı birliğinin şehirde kalmasını istemişler"* (ihh.org.tr, 11. 12. 2022).

Onbaşı Hasan'ın artçı bölük dediği Kudüs'ü boşalttıktan sonra geride bırakılan küçük bir grup, Osmanlı askeridir. Nuh Eşrefoğlu'nun yaptığı araştırmada, *"İzzet Bey'in 8/9 Aralık 1917 tarihli imzaladığı belgede Osmanlıların dini binaların tahrip olmasından çekindiği için şehirden çekildiği, buralara muhafızlar yerleştirildiği ve İngilizlerin de aynı yolda hareket edeceğinin umulduğu ifade edilmektedir"* (Eşrefoğlu, 2018: 10) şeklinde ifadeler geçmektedir. Bu muhafızlar, elli üç kişiden oluşmuş ve bu görevi Kolağası Mustafa vermiştir. İlhan Bardakçı'nın yazısına göre, *"Bizim artçı bölük elli üç neferdi. Mütarekeden (Mondros Ateşkesi) sonra ordunun terhis edildiği haberi geldi. Başımızda kolağamız (yüzbaşı) vardı. 'Aslanlarım, devletimiz müşkül vaziyettedir. Şanlı ordumuzu terhis ediyorlar, beni İstanbul'a çağırıyorlar. Gitmem gerek, gitmezsem mütareke emrini çiğnemiş, emre itaatsizlik etmiş olurum.'"* (ihh.org.tr, 11. 12. 2022) diye geçmektedir. Kudüs'ün Müslümanlar için önemli olması hasebiyle Iğdırlı Hasan Onbaşı da bu grup içerisinde yer alanlardandır. Bu durumu İsmail Bilgin'in romanında şöyle görülmektedir: *"İzzet Bey'in onlardan bir ricası vardı; şehre girene*

dek Müslüman yapıların korunması için bir bölük askerin bırakılmasını istemişti. Bu istek, emir komuta zinciri içinde uygun görülmüş ve gereğinin yerine getirilmesi için en son Kudüs yakınlarındaki Tokatlı Kolağası Mustafa Efendi'ye bildirilmişti" (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 138). Romandan başka bir örnek vermek gerekirse *"Iğdırlı Onbaşı Hasan komutasında Kudüs'teki göreve gönüllü katılan erler vicdanları rahat, kendilerinden emin bir şekilde uzakta, içlerine çöken karanlığa, zulmete ve hüzne aldırmadan karanlıklar içindeki evlerin pencerelerinden sızan ışıklara bakıyorlardı"* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 141) şekilde bir ifade geçmiştir. Buna göre İsmail Bilgin, geçmişte yaşamış bu Osmanlı kahramanı üzerinden bir eser meydana getirmiştir. Iğdırlı Hasan, Türk tarih kitaplarında adı az veya hiç geçmeyen kişilerden biridir. Ancak elde edilen bazı kaynaklarda, bu kişinin bir Osmanlı askeri olduğunu ve İkinci Kanal Harekâtı'nda bulunduğunu doğrulamıştır. İlk olarak İlhan Bardakçı'nın kendisiyle görüşüp bir röportaj gerçekleştirmesi, onun tanınmasına vesile olmuştur. Yazar İsmail Bilgin, tanınmamış kahramanları okura tanıtma fikrinden dolayı Iğdırlı Hasan Onbaşı'yı konu olarak seçmesi tesadüf değildir. Böylece ortaya çıkarmış olduğu romanı da tarihî bir nitelik kazanmıştır.

Kudüs'teki Son Osmanlı Iğdırlı Onbaşı Hasan adlı romanında mekân olarak seçtiği yer Kudüs'tür. Üç büyük ilâhî din, bu şehri kutsal kabul etmektedir. Her üç din için ayrı bir önem kazanmasına rağmen İslâmîyet açısından bakıldığı zaman Kudüs, *"Kur'an'da doğrudan geçmemekle birlikte bu şehirden el-Mescidü'l-Aksâ'nın mübarek kılınan çevresi şeklinde bahsedilmiş. (el-İsrâ 17/1), ayrıca bulunduğu bölge "mukaddes toprak" (el-Mâide 5/21), "iyi, güzel bir yer" (Yûnus 10/93) olarak nitelendirilmiştir"* (Harman, 2002: 323-327). Ayrıca Müslümanlar için ikinci önemli kaynak olan hadislere bakıldığında, "*Mescid-i Aksâ'nın, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Resûlullah ile beraber ziyaret amacıyla seyahat edilebilecek üç mescidden biri ve yeryüzünde Mescid-i Harâm'dan sonra inşa edilen ikinci mescid olduğu belirtilmiştir"* (Harman, 2002: 323-327) şeklinde ifadelere rastlanmaktadır. Hz. Muhammed'in bu sözünden de anlaşılacağı üzere şehrin içindeki Mescid-i Aksa'nın ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir hadiste *"Bir kimse Mescid-i Aksa'da veya onun on iki mil civarında vefat ederse, dünya semasında ruhu kabzolunmuş kimse menzilesinde olur"* (Gümüşhanevî, 444) olarak geçmektedir. Bu mekânın bir başka özelliği ise İslâm'ın ilk kıblesi oluşudur. Bu konuda İsmail Altun'un *"Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescid-i*

Aksâ" adlı makale *"Müslümanların ilk kıblesi olması ve Allah Resûlü'nün İsrâ gecesinde içine girip namaz kıldığı Mescid-i Aksâ'yı bünyesinde barındırması sebebiyle Kudüs, evvela sahabenin sonra da bütün İslâm âleminin ilgi odağı hâline gelmiştir"* (Altun, 2017: 153) diyerek mescitin ne derece önemli olduğunu aktarmıştır. Hicret'in ardından yaklaşık on yedi ay kadar kıble olarak kalmıştır. Bu durumun sonucunda Mescid-i Aksa'nın değeri daha fazla artmıştır.

Hz. Peygamber'in İslâm dünyasında bilinen Miraç olayında Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gittiği, oradan da göğe yükseldiği bilinir. Bu durum *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* kaynağında şöyle nakledilir: *"Buna göre Allah, kudretinin işaretlerini göstermek için kuluna (Hz. Peygamber) Mescid-i Harâm'dan çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya geceleyin bir seyahat yaptırmıştır"* (Yavuz, 2020: 132-135). Sonuç olarak romanda, İslâm âlemi için bu kadar değerli ve önemli bir yer olan Kudüs için Süveyş (Kanal) Cephesi'nde tüm gücüyle mücadele eden Müslüman Türk askerleri görülmektedir. İsmail Bilgin, romanın devamında, İslâm tarihi boyunca Mescid-i Aksa'nın bulunduğu bu şehir için Hz. Ömer ve Selahaddin Eyyübi'nin savaştığını da eklemiştir. Kudüs ile ilgili romanda geçen bölümler şöyledir: *"Müslümanların ilk kıblesi, Hz. Muhammed'in Mirac'a çıktığı bu kutsal şehir tekrar Haçlıların eline mi geçecekti"* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 79). *"Kudüs'ün, Hz. Ömer tarafından teslim alınmasıyla şehirde uzun süren bir sakinlik ve huzur dönemi sürüp gidiyordu"* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 107). Başka bir alıntı ise *"Selahaddin Eyyübi ordusunu kısa sürede hazır hale getirince Kudüs üzerine sefere çıktı. Artık bu saldırılara bir son vererek Şam'a giden yolların da güvenliğini sağlamak istiyordu"* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 117). Romanın devamında, Selahaddin Eyyubi, Kudüs'ü fethettikten sonra Mescid-i Aksa'da namaz kılmak istemiştir. Ancak Haçlılar bu kutsal yeri saray olarak kullanmıştır. Selahaddin Eyyubi *"çok istediği halde orada namaz kılamayınca açıkta, avluda namaz kılınırken bir hafta sonra Mescid-i Aksa'da Cuma namazı kılabilecekti. Sultan adına hutbe okunacaktı"* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 121).

Romanın diğer bir İslâmî unsuru, Kur'an-ı Kerim'deki bazı ifadelerin olmasıdır. Eser içerisinde geçen *"Kur'an'da kaç yerde soruluyordu; 'Akletmez misiniz?'* (Iğdırlı Onbaşı Hasan, 2020: 36) sözü, yazarın Müslümanların kutsal kitabından alıntı

yaptığının ispatıdır. Ancak meallerin farklılık göstermesi bakımından *"akletmiyor musunuz?"* , *"düşünemiyor musunuz?"* ve *"akıl erdiremiyor musunuz?"* şeklinde değişebilmektedir. Bu konuda bir örnek vermek gerekirse Bakara Sûresi'nin 76. ayetinde "*...Rabbiniz katında sizin aleyhinize hüccet getirmeleri için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları düşünemiyor musunuz? Derler"* (Bakara, 76) olarak geçmektedir. Netice itibariyle İsmail Bilgin, yukarıda ifade edildiği kadarıyla kitabını kaleme alırken İslâmî ideolojiden ve tarihten sıkça yararlandığı anlaşılmaktadır. Örnek olarak alınan ve alınmayan birçok sözde yazar, bu konuları kendi hayal sisteminde harmanlayıp okuyucuya sunmuştur. Ayrıca roman, pek çok hayali ürün barındırmasına rağmen gerçeklikle ilişkisi bakımından da uyumludur. Bir Kanal Harekâtı ve bu harekât sonucunda da meydana gelen yenilgiler, Osmanlı Devleti'nin Kudüs'ü boşaltmasına neden olmuştur. Yazar, tam bu noktada da tarih kitaplarında bile adı geçmeyen biri olan Iğdırlı Hasan Onbaşı'nın hayatını ve mücadelesini ele almıştır. Payına düşen tüm mücadeleleri verdikten sonra, dönüşe hazır beklerken verilen son göreve ilk gönüllü Iğdırlı Hasan Onbaşı olmuştur. Mescid-i Aksa'nın ve Kudüs'ün yalnız kalan Müslümanların tutunacakları son umut olarak romanda işlenmiştir.

SONUÇ

Türkiye asırlardan beri dinde, kültürde köklü geleneğe ve birikime sahip bir coğrafi bölge olarak bilinmektedir. Yüzyıllar boyunca din, Türk kimliğinin ayrılmaz bir parçası olmuş, Türk kültürünün şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu kavram, siyasetten eğitime hayatın birçok yönünü etkileyerek Türk toplumunun da vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.

Din ve Türk kültürü arasındaki ilişki karmaşıktır, ancak ikisinin iç içe geçtiği açıktır. Din, modern Türk kültürünün şekillenmesine yardımcı olan geleneksel değer ve inançların gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İslâm inancı, insanlar arasında bir birlik kaynağı sağlamış, onların dua ve ibadette bir araya gelmelerini sağlamıştır. Bu ortak inanç, dini öğretilere dayanan birçok gelenek ve görenek ile insanların davranış biçimlerini de etkilemiştir. Ayrıca din, belirli davranış ve faaliyetlerin dini standartlara uygun olarak yürütülmesini sağlamak için hükümet ve dini otoritelerin birlikte çalışmasıyla birlikte sosyal kontrol aracı olarak da kullanılmıştır. Bu, bazı alanlarda gerginliğe neden olmuştur. Çünkü farklı gruplar yasanın yorumlanması ve uygulanması konusunda çatışmıştır.

Muhammed İkbal, Osmanlı Türklerinin cesaretini İngilizlere karşı Hindistan'daki Müslümanları uyandırmak için bir fırsat olarak kullanmaya çalışmıştır. İkbal'in bu tavrı, kendi coğrafyasında ilk kez üzerine güneş batmayan bir imparatorluğun gücüne dair soru işaretlerinin de başlangıcını oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ardından Mustafa Kemal'in yönetimindeki Millî Mücadele, İkbal'in Türklere karşı olumlu tutumunu daha da güçlendirmiştir. İkbal, bu konuda hem fikri hem de pratik olarak en temel çabayı sarf eden kişilerden biridir. Ona göre Osmanlı Türkünün şahsiyeti de kendi şahsiyeti, gayeleri Hintli Müslümanların gayesi, başarısı da mazlum halkların başarısıdır. Aynı zamanda Muhammed İkbal'in Türklere olan ilgisi, sevgisi ve hayranlığı bilinen bir gerçektir. Türk milletinin istiklâl sevdası ve bunun için gösterdiği çaba, İkbal'in millet anlayışıyla örtüşmüş, İkbal tarafından takdir edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi, İslâmcı fikirlerin gittikçe önemini kaybetmesine neden olmuş ve Türkçülük hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türklük, Millîyetçilik ve İslâm anlayışı, dönemin önemli isimleri arasında Sadrazam Said Halim Paşa ve Türk şair ve sosyolog Ziya Gökalp için de önemli olmuştur. Onlar, Batı'nın yayılmacı kültür politikalarına karşı direnmiş ve bunun için de farklı yollar denemiştir. Pakistan'ın önemli siyasetçilerinden Muhammed Ali Cinnah da davaya örnek olarak Said Halim Paşa'dan bahsetmiştir. Osmanlı'nın aydınlarının Batı'yı taklit etmesi, Türk kültürüne ve Türk Millîyetçiliğine zarar vermemesi gerektiği fikrini savunmuş ve bu isimler tarafından da benimsenmiştir.

Hüseyin Nihal Atsız'ın fikir hayatında öne çıkması, 1931 yılında Atsız Mecmua Dergisi'ni çıkarmasıyla başlamıştır. Bu süreçte Orhun Dergisi'ni de çıkaran Hüseyin Nihal, çeşitli makale ve kitaplarda Türkçülük ile ilgili fikirlerini "din" bağlamında okuyucularına aktarmıştır. Atsız, aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi ile birlikte "çağdaş medeniyete ulaşma" sloganını kullanarak "Batı medeniyeti"ni merkeze alma fikrini benimsemeyi reddetmiş, dilde oluşacak yapancılaşmanın kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.

İsmail Gaspıralı, sadece Türk dünyasının sorunlarıyla değil İslâm dünyasının çözümlenmemiş sorunlarıyla da ilgilenmiştir. İslâm coğrafyasındaki gelişim sorununu çözecek yöntemler ortaya koymuştur. Ona göre İslâm âlemi bilimde, ticarette ve sanayide Batı medeniyetinin gerisinde kalmakta ve Batı'nın gelişmişliğine yaklaşmak için hiçbir çaba göstermemektedir. Gaspıralı'ya göre "Yağmur yağar içeriz: yerden çıkar yeriz" anlayışıyla hayatta kalmanın mümkün olmadığını göstermeye çalışmaktadır. Bugün belki bu durum iyi gidebilir ancak ileride zor durumda kalmanın kaçınılmaz olacağını savunmaktadır. Bu anlayıştan bir an önce çıkılması gerektiğini düşünen Gaspıralı, Batı'nın gerisinde kalmanın görmezlikten gelinemez bir durum olduğunu söylemektedir. İsmail Gaspıralı İslâmcı bir tavır alan biri olmamıştır. Ancak Gaspıralı'ya göre Rus Müslümanlarının kimliklerini koruyabilmelerinde en önemli etken İslâm'dır. İslâm'ın birleştirici özelliği Türkler arasında da fayda sağlamıştır. Gaspıralı, Şark'ın geri kalmışlığını İslâm dinine bağlamamış ve bağlayanlara karşı çıkmıştır. İlaveten İslâm'ın ilerlemeye engel bir durumun olmadığını da savunmuştur. İsmail Gaspıralı'ya göre Türklerin, Arapların ve Farsların gelişememelerinin sebebi Batı'ya yaklaşacak

yollara başvurmamalarıdır. Bu nedenle geri kalmışlığın sebebi ne tabiatları, ne de İslâm'dır. Ona göre İslâm, ilerleme ve gelişmeyi teşvik etmektedir. Gaspıralı'ya göre İslâm coğrafyasının geri kalmışlığından bu dini yanlış yorumlayan bazı kişiler sorumlu olmuştur. Bu dünyayı Müslümanlara yanlış ve mahkûmiyet olarak gösteren, gerçek hayatın öte taraf olduğunu vurgulayan bir zihniyet, İslâm dünyasını geriletmiştir. Bu anlayış, Müslümanların dünya hayatını önemsemeyip ahiret hayatına odaklanmaları sebebiyle Batı medeniyetinin gerisinde kalmıştır. Ancak İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanlar; ticaret, yönetim ve sanatta dünya lideri konumunda olmuştur. Sonuç olarak Gaspıralı'daki Müslüman anlayışı ve İslâm, önemli özelliklerinin yanı sıra Türkler arasındaki toparlayıcı özelliği açısından da üzerinde durulması gerekmektedir. Yapılması gereken, dinin doğasında olan ilerici anlayışına vurgu yapmak ve İslâm coğrafyasının kalkınmasına katkı sağlamaktır.

Ziya Gökalp'in İslâm'la ilgili ana düşüncesi, kurulması gereken devletin hayatında bu dinin nasıl yer alacağıdır. Gökalp'in diğer bir düşüncesine göre İslâmîyet, ilerlemeye engel olmamıştır. Ziya Gökalp, dinin bireyin hayatına anlam katan ve ideallere sahip çıkmalarını sağlayan bir kurum olarak tanımlamaktadır. Gökalp, dinin bireyleri etkili bir şekilde birbirine bağlayabileceğine inanmaktadır. Gökalp, dinin birleştirici özelliğinden dolayı bireyleri sosyal yaşamda bir araya getirdiğini de düşünmektedir. Ayrıca Gökalp'e göre o dönemde gençlerin zihnini bulandıran bazı durumların olduğuna da işaret etmektedir. Bunlardan biri, gençlerin İslâm'ın gerçekte ne olduğunu çok iyi bilmemeleridir. Çünkü bazı eğitimciler akıl ve mantık dışı birtakım gelenekleri dine atfetmiştir. Ziya Gökalp de, öğretmenlerin öğrencileri yanlış bilgiye sevkettiğini öne sürmüştür. Böylelikle, pek çok gelenek, dinsel olmasa da dinin unsurları olarak görülmekte ve bu da din kavramının akla, örf ve âdete aykırı olarak görünmesine neden olmaktadır.

Farklı dönemlerde ve toplumlarda ortaya çıkan millîyetçilik tanımlarının başka olması nedeniyle çeşitli millîyetçilik uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bunlar temel olarak liberal, muhafazakâr, yayılmacı ve genişleme karşıtı millîyetçilikler olarak tanımlanabilir. Millet ve millîyetçilik kavramlarının, farklı tanımlarının olduğunu ve bu farklılıkların çeşitli tarihsel dönemlerde değiştiği söylenebilir. Aynı şekilde millîyetçilik fikrinin tarihsel gelişimi konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Yani

Millîyetçilik fikrini, insanlığın ilk dönemlerinden beri var olduğunu savunan görüşlerin olduğu gibi, Millîyetçiliği son zamanlarda ortaya çıkmış bir kavram olarak görenler de vardır. Türk Millîyetçiliği düşünüldüğü zaman, onun tarihin en eski dönemlerinden itibaren var olduğu kabul edilmektedir.

Bu çalışmada konu olarak ele alınan romanların yazarı İsmail Bilgin, günümüz Türk edebiyatının popüler yazarlarından biridir. Çanakkale'nin Gelibolu İlçesi'nde doğan yazar, meslek hayatına Jeoloji mühendisi olarak başlamıştır. Yazarlık serüvenine daha sonra başlayan yazar, eserleriyle katıldığı birçok yarışmadan derece ile çıkmıştır. Yazarlığı süresince Gelibolu'da doğması hasebiyle tarih ve tarihî kahramanlar konusunda yazmayı tercih etmiştir. Birçok öykü ve roman kaleme almış olan Bilgin, çocuklar için de seri halde yayımladığı eserleri vardır.

İsmail Bilgin'in tarihî romanlarıyla ilgili yapılan bu çalışma, Türk İslâm açısından değerlendirilmiştir. Söz konusu eserler; Çanakkale'ye Gidenler, Gelibolu, 57. Alay Çanakkale, 57. Alay Galiçya, 57. Alay Filistin, Elveda Balkanlar, Kûtü'l Âmare Osmanlı'nın Son Tokadı, Kûtü'l Âmare Osmanlı'nın Son Zaferi, Osmanlılar Geliyor Diriliş, Ankara'nın Ateştir Yolu, Kuşçubaşı Eşref, Sarıkamış Beyaz Hüzün, Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa Medine Müdafaası, Safiye Hüseyin Çanakkale'nin Kadın Kahramanı, Sultan Alparslan Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı, Zenci Musa, Mehmet Fazıl Paşa ve Kudüs'teki Son Osmanlı'dır. Yazar bu eserleri, Türk tarihi için önemli olan olayları ve kişileri kurgu yoluyla tekrar ele alıp okuyucuya sunmuştur. İlave olarak Bilgin, romanlarında tarih kitaplarında öne çıkmayan ve haklarında çok az bilgi bulunan şahıslardan da yararlanmıştır. Bu kişiler; Safiye Hüseyin, Mehmet Fazıl, Iğdırlı Hasan Onbaşı, Zenci Musa ve Kuşçubaşı Eşref'tir. Bu sayede İsmail Bilgin, geçmişte yaşamış olan bu kahramanların hayatlarını okuyucunun dikkatine sunmuştur.

Çalışmanın başlangıcında İsmail Bilgin'in hayatı ve edebi kişiliği hakkında detaylı bilgi verilip söz konusu yazarın hayatı hakkında bilgiler sunulmuştur. Buna göre yazar bir Jeoloji Mühendisi iken 2000 yılında ilk çalışması olan *Beyaz Güvercin* adlı öyküsü ile bu mesleğe adım atmıştır. 1999 depremini anlattığı *Ne oluyor Dendiği Zaman* adlı öyküsüyle Ömer Seyfettin Hikâye yarışmasında birinciliği almıştır. Aynı zamanda çocuklar için yazdığı pek çok tarih ve tarihsel kahramanların anlatıldığı serileri

de bulunmaktadır. Büyük Türk Bilginleri Serisi, Evliya Çelebi Maceraları, Çanakkale'de Destan Yazanlar, Çanakkale'nin Kahramanları, Alparslan'ın Akıncısı Alperen ve Alparslan'ın Akıncısı öykü serileriyle çocuklara tarih bilincinin de aşılanması sağlanmıştır.

İkinci bölüm olarak tarih ve tarih edebiyat ilişkisi bağlamında bazı kavramların açıklaması yapılmıştır. Tarih nedir, tarihî gerçeklik ve kurmaca kavramı, tarih ve edebiyat ilişkisi, tarihî roman nedir ve Türk edebiyatının tarih ile ilişkisi ele alınmıştır. Söz konusu eserlerin, tezin konusu ve Türklerin geçmişinde yaşananlarla ilgili olmasından dolayı bu kavramların detaylandırılmasına önem verilmiştir.

Tarihin edebiyat ile ilişkisi, çok eski zamanlara kadar dayanmaktadır. İnsanoğlunun yeryüzüne ilk gelişi ile tarih bilimi ortaya çıkmıştır. Yaşanan her durum ve olay, insanların hayatını, düşüncesini, hayallerini ve kararlarını etkilemiştir. Edebiyat bilimi de bu noktada kendini göstermiş ve tarih ile bir münasebet kurmuştur. Günümüze değin tarih, ortaya konan her edebi eserin konusu haline gelmiş ve öyle de devam etmiştir. Türk edebiyatı da bu bilimle ilişkisini sıkı tutmuş ve çoğu yazarın elinin altında bulunan hazır konu olarak kalmıştır.

Edebiyatımızda ilk olarak tarih, sözlü dönemde yazılan Orhun Kitabeleri'nde kullanıldığı anlaşılmaktadır. İlk söylev olarak kabul edilen bu yazıtlar, dönemin dilini, yaşayışı ve sosyal yapısını anlatması bakımından önemlidir. Kitabelerden sonra destanlar, mesneviler, tezkireler ve en sonunda Tanzimat döneminde edebiyata giren romanlar da tarihi içinde barındırmıştır. Tanzimat'tan sonra en uzun tür olması nedeniyle mazinin kurgulanıp anlatılması için roman uygun görülmüştür. Öyle ki Ahmet Mithat'tan günümüze kadar tarihî roman yazarları tarafından bu disiplinle ilgili önemli eserler meydana getirilmiştir.

Üçüncü bölümde edebiyat, din, ideoloji, Türkçülük, İslâmcılık ve Türk İslâm sentezi gibi kelimelerin tanımları yapılarak detaylı açıklamaya girilmiştir. Edebiyatın tarihi, daha önce de bahsedildiği gibi çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Din kavramı, ilk insan olan Hz. Âdem'den İslâmîyet'in doğuşuna değin varlık âlemi için çok önemli bir husustur. Hem ilahî dinler hem de yeryüzünde meydana gelmiş olan Şama-

nizm, Maniheizm, Budizm ve Hinduizm gibi inançlar, insanlığı maddi ve manevi etkilemiştir. Bu etkilenmenin sonucu olarak din, edebi eserlere tesir etmiş ve bu minvalde ürünler ortaya çıkmıştır.

Türkçülük; Osmanlı Devleti'nin daha çok son yıllarında ortaya çıkmıştır. Tanımı ise "Türkleri tek bayrak ve tek çatı altında toplamak"tır. Orta Asya'da başlayan Turancılık fikrinin belli bir bölgede zuhur etmiş halidir. Temsilcileri arasında Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi şair ve yazarlar vardır ve bunlar, Türkçülük ile ilgili eserlerle ön plana çıkmıştır. İslâmcılık ise, yine Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan ve diğer akımlar gibi bu devletin kurtuluş reçetelerinden biri olmuştur. Müslümanları tek çatı altında toplamak olarak değerlendirilen bu akımın en önemli temsilcileri ise Said Halim Paşa ve Mehmed Akif Ersoy olmuştur. Nitekim kendileri bu düşünce ile pek çok eser vermiş ve onlardan sonra gelen birçok sanatçıyı da etkilemiştir.

Türk İslâm sentezi, Türklerin İslâmiyet'i kabul etmesiyle başladığı söylenebilir. Talas Savaşı'ndan sonra Karahanlıların İslâm dini çerçevesinde yazmış oldukları eserler, bu sentezin ilk ve önemli örneklerinden biri olabilir. Özellikle Türklerin ilk mesnevi şairi olan Yusuf Has Hacip'in ünlü eseri *Kutadgu Bilig*, didaktik bir eser olup İslâm dini ile ilgili birçok ögeye yer vermiştir. Yusuf Has Hacip'ten sonra gelen diğer Türk şair ve yazarları tarafından bu tarzda veya özgün birçok edebi eser kaleme alınmıştır.

Son bölümde ise İsmail Bilgin'in romanları yayın tarihlerine göre sıralanmış ve her birinin özeti ve değerlendirmesi aynı başlık altında yapılmıştır. Çalışmanın asıl amacı, bu romanların tarih ve İslâm ideolojisi açısından incelenmesidir. Her bir kitabın gerekli yerlerinden birkaç alıntı yapılıp genel bir değerlendirmeye ulaşılmıştır. İncelemede ilk olarak Türk tarihi, sonrasında İslâmî açıdan tahlil yapılmıştır. Bu tahlillerde, önemli makale, tez çalışması, belge ve kitaplardan alıntı yaparak romandaki bilgiler karşılaştırılmıştır. Ulaşılan sonuçlardan da genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Yazarın Çanakkale ve Malazgirt Savaşı, bu muharebelerde mücadele eden birtakım kahramanlar ve Osmanlı kuruluş tarihi üzerinde durduğu konulardandır. Bilgin,

romanlarını kaleme alırken ilk amacı bir Gelibolulu olarak kendine vazife bildiği Çanakkale tarihini yazmak olmuştur. Sonraki hedefi ise tarihin arka sayfalarında kalmış ve adı çok bilinmeyen ancak savaşlarda önemli katkıları olan şahısları yazmaktır. Özellikle çocuk kitap serilerinde de isimleri geçen bu kahramanların okuyucu tarafından bilinmesi istenmiştir.

İsmail Bilgin'in yazdığı romanlarında İslâmî unsurların fazlalığı dikkat çekicidir. Her bir eserinde dua eden, namaz kılan, şükreden, Kur'an- Kerim okuyan ve helallik isteyen vs. biri ile rastlanılmaktadır. Bu kişiler Müslüman olmaları hasebiyle ibadetlerini yerine getirmektedir. Özellikle cephede kendilerinden geçmiş bir şekilde imân dolu kalple savaşan erler görülmektedir. Örnek verilmesi gerekirse Onbaşı Seyit'in kaldırdığı mermimin yaklaşık 275 kg ağırlıkta olmasına rağmen ettiği dua sonrası kaldırabilmesi bunlardan biridir. Görüldüğü üzere Bilgin'in ele alınan on sekiz romanının neredeyse tamamı, Türk İslâm motifleri bakımından tetkik edilmesi kabul edilebilmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında romanların tamamı, Türk İslâm açısından değerlendirilebilir niteliktedir. İsmail Bilgin ile yapılan röportajda kendisinin geniş araştırmaları sonucunda bu eserleri kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Araştırmada kullandığı kitapları, makaleleri ve internet adreslerini kitabın arka kısmında kaynakça olarak belirtmiştir.

KAYNAKÇA

A. İncelenen yapıtlar

Bilgin, İ. (2004). *Gelibolu Yenilmezlerin Yenildiği Yer*. (2. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı

Bilgin, İ. (2006). *Çanakkaleye Gidenler*. (7. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı

Bilgin, İ. (2011). *57. Alay Galiçya*. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2011). *57. Alay Filistin*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2013). *Elveda Balkanlar Unutulan Vatan*. (6. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2013). *Çanakkale'nin Kadın Kahramanı Safiye Hüseyin.* (5. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2013). *Kût'ül-Amâre Osmanlı'nın Son Zaferi*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2016). *Ankara'nın Ateştir Yolu*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2016). *57. Alay Çanakkale*. (9. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2017). *Kuşçubaşı Eşref*. (3. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2017). *Kût'ül-Amâre/Osmanlı'nın Son Tokadı*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2018). *Medine Müdafaası/Çöl Kaplanı Fahreddin Paşa*. (21. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2018). *Sarıkamış/Beyaz Hüzün*. (39. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2018). *Zenci Musa/Kuşçubaşı Eşref'in Sağ Kolu.* (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2018). *Sultan Alparslan/Malazgirt'te Bir Selçuklu Kartalı*. (1. Baskı). İstanbul: Okçular Vakfı Yayınları

Bilgin, İ. (2019). *Mehmet Fazıl Paşa Kût'ül-Amâre'de Bir Aslan Terbiyecisi*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2019). *Osmanlılar Geliyor İlk Diriliş*. (3. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

Bilgin, İ. (2020). *Kudüs'teki Son Osmanlı/Iğdırlı Onbaşı Hasan*. (1. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları

B. Sözlükler

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; Türk Dil Kurumu

Develioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları

Sami, Ş. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları

Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları

C. Ansiklopediler

Alan, S. "İsmail Bilgin". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim: 06. 11. 2020. https://teis.yesevi.edu.tr

Atar, F. (2010). "Şehid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.38, İstanbul, 428-431.

Bilge, M. L. (2002). "Kûtül'amâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara, C.26, s.502-503.

Birışık, A. (2002). "Kur'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.26, Ankara, s.383-388.

Bozkurt, N. ve Küçükaşçı, M. S. (2003). "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.28, Ankara, s.305-311.

Budak, M. (2010). "Şeyh Şâmil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.39, İstanbul, 67-70.

Cilacı, O. (1994). "Dua", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.9, İstanbul, 529-530.

Çağrıcı, M. "Kul Hakkı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 04. 01. 2023 https://islamansiklopedisi.org.tr

Çağrıcı, M. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 04. 01. 2023 https://islamansiklopedisi.org.tr

Çelebi, İ. (2019). "Kelime-i Şehadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara, 36-37.

Çetin, A. (1995). "Ezan". *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslâm Ansiklopedisi*. C.12, İstanbul, s.36-38

Derman, U. ve Uzun, M. İ. (1992). "Besmele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.5, İstanbul, s.532-537.

Efendioğlu, M. (2009). "Selâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.36, İstanbul, 342-343.

Fayda, M. “Tarih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 07.03. 2021 https://islamansiklopedisi.org.tr

Fayda, M. (2020). “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.30, Ankara, 406-421.

Harman, Ö. F. (2002). “Kudüs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* C.26, Ankara, s.323-327.

Işık, E. (1995). “Fatiha Sûresi”. *Türkiye diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*. C.12, İstanbul, s.252-254.

Kafesoğlu, İ. (1989). “Alparslan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.2, İstanbul, s. 526-530

Karataş, M. “Çanakkale Cephesi’nde Mustafa Kemal (ATATÜRK)”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim: 10. 01. 2023. https://ataturkansiklopedisi.org.tr

Karayaman, M. “Safiye Hüseyin Elbi”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim: 06. 01. 2023 https://ataturkansiklopedisi.org.tr

Kerimoğlu, H. T. “Trablusgarp Savaşı”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim: 20. 12. 2022 https://ataturkansiklopedisi.gov.tr

Kuran, E. (1992). “Birinci Dünya Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.6, İstanbul, 196-200.

Kurşun, Z. “Çanakkale Muharebeleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 04. 01. 2023 https://islamansiklopedisi.org.tr

Küçük, C. (1992). “Balkan Savaşı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.5, İstanbul, s.23-25

Şahiner, N. (2002). “Kuşçubaşı Eşref Sencer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.26, Ankara, 471-472.

Şener, A. (1988). “Abdest”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi*. C.1, İstanbul, 68-70.

Okay, M. O. ve Düzdağ, M. E. (2003). “Mehmed Akif Ersoy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.28, Ankara, s.432-439.

Öğün, T. (2019). “Sarıkamış Harekâtı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.2, Ankara, s.470-473.

Özcan, A. “İslâmcılık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 02.11.2022 https://islamansiklopedisi.org.tr

Turan, Ş. “Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (1881-10 Kasım 1938)”. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim: 10. 01 2023 https://atatürkansiklopedisi.gov.tr

Uçman, A. "Tevfik Fikret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 29. 10. 2022 https://islamansiklopedisi.org.tr

Yaşaroğlu, M. K. (2006). "Namaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul: C.32, 350-357.

Yavuz, S. S. (2020). "Miraç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.30, Ankara: 132-135.

Yurdagür, M. (1997). "Hatm-i Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C.16, İstanbul: 477-479.

Yüceer, N. "Sina ve Filistin Cephesi'nde Atatürk". *Atatürk Ansiklopedisi.* Erişim: 12. 01. 2023 https://ataturkansiklopedisi.gov.tr

D. Makaleler

Akça, H. (2016). "*Tarihî Romandan Millî Kimliğe: Sarıkamış Beyaz Hüzün*". Akademik Edebiyat Dergisi. Yıl: 2, S. 4, s. 66 - 87

Alsaç, F. (2018). *"Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kültürel Bellek Bağlamında Gelenekler*". Journal of Turkish Language and Literature. C. 4, S. 1, s. 17- 35

Altun, İ. (2017). *Sahabe Gözünde Kudüs ve Mescid-i Aksâ. İlahiyat Tetkikleri Dergisi*. 47, s. 153-169.

Atabey, F. (2020). "*Birinci Dünya Savaşında Filistin-Suriye Cephesine İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme*". Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S. 66, s. 63-90

Aydın, N. ve Ergün, E. (2019). "*Kafkasya Gazavatı ve Şeyh Şamil*". Kafkas Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi. C.6, S.12, s. 87-114

Aytepe, O. (2000). "*Çanakkale Savaşı Bibliyografyası*". Anadolu Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S.25-26, s. 1-72

Balık, M. (2009*). "Türk Romanında 12 Eylül Darbesi"*. Turkish Studies (Türkoloji Araştırmaları). Yıl: 4, S.1-II, s. 2373-2411

Bilgili, A. S. (2014). *"Eğitim Programlarımızda Türk-İslâm Sentezi Meselesi*". Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi. Yıl 1. S.1

Boy, A. (2018). "*Belgeler ve Tanıklar Işığında Çanakkale Savaşlarını Zafere Dönüştüren Etkenler*". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C.11. S.56, s. 1307-9581

Cengiz, S. (2015). "*Edebiyat ve İdeoloji*". Akademik Sosyal Araştıralar Dergisi. C. 3. S.15, s. 266-274

Cihan, S. (1986). "*Hz. Peygamber'in Sünnetlerde Selâm ve İnsan Münasebetlerde Oynadığı Rol"*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.0, S.6, s. 1-14

Çelik, Y. (2002). *"Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler*". Bilig. S.22, s. 49-68

Çıkla, S. (2002). "*Romanda Kurmaca ve Gerçeklik*". Hece Dergisi. C.6. S.65/66/67, s. 111-129

Çimen, M. (2021). "*Hadislerde Kul Hakkı İhlalleri (Mezalim) ve Çözüm Yolları"*. Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi. S. 15, 63-91

Dayanç, M. (2009). *"Yani Türk Edebiyatı Kaynağı Olarak Tarih ve Tarihî Eleştiri".* Turkish Studies. C. 4 /1-II

Demir, Z. (2018). *"Sosyolojik Açıdan Edebiyat ve Din*". Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi. S.1, s. 13-30

Erol, K. (2012). *"Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı*". Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi. C. 1. S.2, s. 59-70

Eşrefoğlu, N. (2018). *Kadim Şehir ve Hakimiyet Mücadelesi*: Kudüs. https://www.beyaztarih.com/yazar/nuh-esrefoğlu

Feyzioğlu, H. S. (2016). *Hatıraların Işığında Balkan Savaşları*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi. 56/2, s. 200-213.

Geyikoğlu, H. (1999). "*Sürmeli Çukur'da Kayılar*". A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. C.0, S.22, s. 251-252

Gören, Ş. Y. ve Yalım, N. Y. (2016). *Hemşirelik Tarihinde Bir Öncü "Safiye Hüseyin Elbi"*. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 6, 2, s.38-45.

Hekimoğlu, V. F. S. (2017). *"Türkiye'de Türkçülük Hareketinin Ortaya Çıkması ve Ocakları*". BEU Akademik İzdüşüm. C.2. S.1, s. 41-51

Kanal, H. (2014). "*Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkileri*". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 54, 2, s. 87-114

Kasapoğlu, A. (2010). "*İslâm'da Selâm ve Selâmlaşma Olgusu*". Hikmet Yurdu. C. 3. S.6, s. 49-87

Kayan, S. (2019). *Azap Ortakları Romanında Tarihî Bir Kişilik ve Kurmaca Bir Kahraman Olarak Şeyh Bedreddin.* Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları. Yıl 11. Sayı: 22, s.235-267

Ketenci, A. (2018). *Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri*. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 1. s. 345-352.

Kılıç, M. (2007). *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Millîyetçiliğinin Tipolojisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. (16), 113-140

Kurukafa, V. (2020). *"Kurmaca Metin-Hakikat İlişkisi Bağlamında Bağdat'ta Ölüm Hallac-ı Mansur"*. Tarih Okulu Dergisi (TOD). Yıl: 13. S. XLIV, s.530-550

Mutlu, C. (2015). *Balkan Savaşlarının Ayak Sesleri: Koçana Olayları*. Türk Dünyası Araştırmaları. S.217, s. 97-596

Özçelik, H. (2010). "*Hadislere Göre Günahların Bağışlanma Yolları I.*" Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (34), s.139-166.

Özçelik, M. (2015). "*Kût'ül-Amâre Zaferinin Türk Basınına Yansımaları*". Electronic Turkish Studies. 10(9), s. 367-388

Öztürk, M. (2019). "*Ölülere Dua ve İstiğfar Niyetiyle Kur'an Okuma Meselesi*". Tefsir Araştırmaları Dergisi. 3(1), s. 85-106.

Sakin, S. (2010). "*Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915*)". Gazi Akademik Bakış. (07), 133-152.

Sebzecioğlu, T. (2016). *"Irk Bitig'de Simgelerle Aktarılan 8 Öğreti.* Kesit Akademi Dergisi. Yıl: 2. S. 5, s. 63-79.

Semiz, Y. (2014). *"İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası*". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 1(35), 217-244.

Şanver, M. (2001). "*Dini Tebliğ ve Eğitim Açısından Kur'an'da İnsan Psikolojisi ve Özellikleri"*. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. C.10, S.1, s.137-164.

Ünal, L. (2021). "*Birinci Dünya Harbi'nde Hicaz Cephesi ve Medine Müdafaası*". Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi. 49, s. 126-153

Temiz, M. (2021). "*Bir Osmanlı Fedâisi Musa, Sudanlı Musa*". Yeni Ufuk Dergisi. www.yeniufukdergisi.com

Yenisoy, H. S. (2012). "*1912-1913 Balkan Savaşları'nın Edebiyata Yansıması*". Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi. 1 (1), s.91-112.

Yeşilçiçek, V. (2016). *"Mehmed Niyazi'nin Romanlarında Tarih Algısı*". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S.2, s. 142-165

Yu, A. C. (2004). *"Edebiyat ve Din*. (çev.) Adem Çalışkan". Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi. 1, s. 227-253.

E. Kitaplar

Abdullah, K. (2019). *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?.* H. Özkan (çev.). İstanbul: Klasik Yayınları

Akçura, Y. (1907). *Üç Tarz-ı Siyaset, E. Kılınç (Uyarlama).* İstanbul: Ötüken Neşriyat

Akengin. A. Y. ve Koçaslan, S. (2015). *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Budapeşte: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları

Aksu, K. (2017). *İngiliz Gizli Belgelerinde Enver Paşa.* İstanbul: Matbuat Yayın Grubu

Albayrak, M. (2015). *Çanakkale Kahramanları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

Alşan, S. (2014). *Sarıkamış Kuşatma Harekâtı ve Şehitlikleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları

Altıntaş, A. (1999). *Çanakkale İngiliz Orduları Başkomutanı Ian Hamilton'un Çanakkale Savaşları Raporu*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi

Apak, R. (1988). *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Anakara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Apaydın, Y. (2010). İlmihal I: İman ve İbadetler. *Namaz-Oruç.* (17. Baskı) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Argunşah, H. (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. *Millî Edebiyat*. R. Kormaz (Ed.). Ankara: Gafiker Yayınları

Arvasi, S. A. (2009). *Türk İslam Ülküsü 1*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları

Arvasi, S. A. (2008). *Hasbihal 1.* İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları

Aydemir, Ş. S. (1972). *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Devlet Kitaplar

Bektaş, İ. (2017*). Millî Mücadele'nin Cesur ve Kayıp Kadınları*. İstanbul: Sedir Yayınları

Beşikçi, M. (2019). *Cihan Harbi'ni Yaşamak ve Hatırlamak*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Braudel, F. (1992). *Tarih Üzerine Yazılar*, (çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı Yayınları

Bozdağ, İ. (2006). *Osmanlı'nın Son Kahramanları*. İstanbul: Emre Yayınları

Canan,İ. (2012). *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Carr, E. H. (1987). *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları

Cevzi, A. (2014). *El- Muntazam Fî Târihi'l-Ümem'de Selçuklular*. A. Sevim (Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu

Çelik, F. (2018). *Trablusgarp Savaşı.* Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı-IV, s. 281.

Çetin, N. (2017). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Çandarlıoğlu, G. (2003). *Tarih Metodu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Dağdelen, İ. (2016). *Harb-i Umumide Irak Harekatı Kût'ül Amâre*. İstanbul: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Yayınları

Duymaz, R. (2004). *Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

Dürder, B. (1971). *Roman Anlayışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Emecen, F. M. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Enginün, İ. (2016). *Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergah Yayınları

Eraydın, S. (2014). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları

Ersan, M. ve Karakaş, N. (2013). *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları 16-18 Mayıs 2011 İzmir Bildiriler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Erişirgil, M. E. (2017). *İslamcı Bir Şairin Romanı Mehmet Âkif*. Ankara: Atlas Kitap

Ertaş, M. Y. ve Kılıçaslan, H. (2018). *Kût'ül Amâre: Olaylar, Hatıralar, Raporlar 1916*. İstanbul: Kronik Kitap

Gariper, C. (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. R. Korkmaz (Ed.). *Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri*. Ankara: Grafiker Yayınları

Gökalp, Z. (1963). *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak*. Ankara: Ayyıldız Matbaası

Göktürk, A. (1997). *Okuma Uğraşı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Gümüşhanevî, A. Z. (1982). *Ramûz El-Ehadis (Hadisler Deryası).* Mütercim: Abdülaziz Bekkine (ks). İstanbul: Milsan Basın

Gündüz, O. (2014). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. R. Korkmaz (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı.* Ankara: Grafiker Yayınları

Hançerlioğlu, O. (1994). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Hayta, N. ve Birbudak, T. S. (2010). *Balkan Savaşları'nda Edirne*. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları

İstekli, İ. B. (2017). *Kut'ül Amâre: Yarbay Mehmed Reşid Bey'in Savaş Günlükleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi

İmam El-Benna, H. (2016). *Risâleler*. İstanbul: Nida Yayınları

İmam Nevevi. (2013). *Kırk Hadis Tercemesi ve Şerhi*. İstanbul: Buruc Yayınları

Râgıb el-Isfahânî, (2009). *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnan Davudi, Daru'l-Kalem, Mektebetü Feyyaz

Kabaklı, A. (1965). *Türk Edebiyatı* . C.1. İstanbul: Türk Edebiyatı Yayınları

Kandemir, F. (1999). *Peygamberimizin Gölgesinde Son Türkler*. İstanbul: Yağmur Yayınevi

Kaplan, M. (2015). *Hikâye Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrıcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2005). *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Karatay, B. V. (1987). *Mehmetçik ve Anzaklar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Kemal, M. (2011). *Arıburnu Muharebeleri Raporu*. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları

Kıcıman, N. K. (1971). *Medine Müdâfaası Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı?*. İstanbul: Sebil Yayınevi

Kılavuz, A. S. (2010). İlmihal 1: İman ve İbadetler. *Akaid*. (17. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Koçak, S. ve Koçak S. (2015). *Çanakkale'de Çocuklar da Savaştı*. (11. Baskı). İstanbul: Hayat Yayıncılık

Kutsal, N. (2021). *Enver Paşa'nın Trablusgarp Günlüğü*. İstanbul: Tarih ve Kuram Yayınları

Mısıroğlu, K. (1967). *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler*. İstanbul: Sebil Yayınevi

Okay, O. (2012). *İslâmî Türk Edebiyatı Sempozyumu*. Y. Yaman (Ed.). İslâmî Edebiyat Kavramı. İzmir: Sütun Yayınları

Önen, N. (2005). *İki Turan Macaristan ve Türkiye'de Turancılık*. İstanbul: İletişim Yayınları

Öymen, Ş. M. ,Altınsay, S. ve Öymen, İ. E. E. (2015). *Çanakkale Acı İlaç: 18 Mart 1915-9 Ocak 1916*. İstanbul: Deva Holding

Özlem, D. (1984). *Tarih Felsefesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi

Öztürk, M. (2010). *Tarih Felsefesi*. Ankara: Akçağ Yayınları

Polat, Ü. G. (2015). *Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

Safi, P. (2020). *Eşref Kuşçubaşı'nın Alternatif Biyografisi*. İstanbul: Kronik Yayınları

Sakal, F. (2012). *Tarih Nasıl Yazılır?. Tarihyazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*. F. Sakal (Ed.). Tarih Yazımında Temel Kavramlar. İstanbul: Tarihçi Kitabevi

Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Sevim, A. (1988). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Somuncu, S. (2015). *Romanda Bilgi İktidar İdeolojisi*. Ankara: Hece Yayınları

Sorgun, T. (2010). *Halil Paşa İttihad ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş*. İstanbul: Destek Yayınevi

Sönmez, B. ve Yıldız, R. (2007). *Sarıkamış: Ateşe Dönen Dünya*. İstanbul: İkarus Yayınları

Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2013). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları

Ulutürk Sakarya, Y. (2019). *Tarihten Romana Malazgirt***.** Nar, M. ve Tuğrul, M. (Ed.). Tarihî Roman Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve**.** Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları

Uslu, M. F. (2011). Edebiyatın Omzundaki Melek**.** Z. Uysal (Ed.). *Greenblatt'ın Yeni Tarihselci Eleştirisi* (25-53). İstanbul: İletişim Yayınları

Togan, Z. V. (1985). *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Kitabevi

Tuna, N. (2014). *Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi

Tural, S. (1991). *Zamanın Elinden Tutumak*. Ankara: Ankara Ecdat Yayınları

Türkeş, A. Ö. (2011). Edebiyatın Omzundaki Melek. Z. Uysal (Ed.). *Romana Yazılan Tarih*. İstanbul: İletişim Yayınları

Türkeş, M. (2014). *100. Yılında Balkan Savaşları İhtilaflı Duruşlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yazman, M. Ş. (1942). *Mehmetçik Avrupa'da*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi

Yıldırım, T. (2011). *Mehmed Âkif'le Başbaşa*. İstanbul: Yağmur Yayınevi

Vakkasoğlu, A. V. (1980). *İslâm Şairi Mehmed Âkif*. İstanbul: Yeni Asya Yayınevi

Wood, J. (2010). *Kurmaca Nasıl İşler?*. E. Bodur. (çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları

F. Tezler

Akıncı, S. (2016). *Dağıstan Süvari Bölüğü ve Dağıstanlı (Muhammed) Fazıl Paşa*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eraydın Argunşah, H. (1990). *Türk Edebiyatın Tarihî Roman*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arslan, O. (2015). *Hadislerde Hz. Peygamber'i Sevmenin Gerekliliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bardakçı, V. V. (1998). *Birinci Dünya Savaşında Galiçya Cephesi'nde Türk Kuvvetlerinin Faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ergüç, V. (2013). *Türkiye'de Muhafazakar Millîyetçilik: Erol Güngör Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uçar, M. (2022). *Hatıratlar Işığında Suriye-Filistin Cephesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yalçi, A. (2015). *Son Dönem Osmanlı Aydınlarında Batıcılık, İslamcılık ve Millîyetçilik.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilgin, İ. (12. 11. 2022) *Tarihli Özel Görüşme*

G. İnternet Siteleri

Diyanet Dergisi.Dergi.diyanet.gov.tr. Erişim: 16. 01. 2023 birsadakatdestanızencimusa.

Filistinli âlim Mescid-i Aksa'daki son Osmanlı askeri. Erişim: 11. 12. 2022. https://www.aa.com.tr.

Kudüs'ün son nöbetçisi: Iğdırlı Onbaşı Hasan Erişim: 11. 12. 2022. İHHhttps://ihh.org.tr

Kayılar Tarihi-Oğuz Boyu. Erişim: 17. 01. 2023 Tarih Bilimi. www.tarihbilimi.gen.trkayılar-tarihi

Nyala Sudan Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi Açıldı. Erişim: 16. 01. 2023 https://www.tika.gov.tr

Türk Dil Kurumu. https://sozluk.gov.tr

Türkiye'den Sudan'a Modern Hastane. Erişim 16. 01. 2023 https://saglik.gov.tr